

jules romains

602

jules romains
oameni de
bună-voință

★★★★

Îi rugăm pe cititorii noștri ca — după cercetarea catalogului colecției, publicat la sfîrșitul vol. II (*Crima lui Quinette*) al romanului de față (B.P.T. nr. 600) — să ne comunice în scris titlurile care ar dori să fie reeditate dintre primele 600 de volume apărute în colecția noastră.

Cărțile care se vor dovedi solicitate de un număr mare de cititori vor fi reeditate în cursul anilor 1971 și 1972.

Comunicați-ne preferințele dvs. — pînă la 1 februarie 1971 — prin intermediul unei cărți poștale, fără alte comentarii, indicînd-ne în mod obligatoriu un număr de trei titluri, după modelul de mai jos:

N. 6 I. Creangă — *Amintiri, povești, povestiri*

nr. 125—129 Camil Petrescu — *Un om între oameni*

nr. 342 *Apa trece, pietrele rămîn* (Proverbe românești).

Rezultatele anchetei noastre vă vor fi aduse la cunoștință — o dată cu numele cititorilor care au indicat cele trei titluri ce vor întruni cel mai mare număr de sufragii — în prima jumătate a anului 1971.

Scrieți-ne pe adresa:

Editura Minerva (pentru ancheta B.P.T.), Bd. Ana Ipătescu nr. 39, București, Sectorul 1.

jules romains

editura minerva

Vol. I-IV — lei 20

Coperta : *Andrei Olsufiev*

jules romains

oameni de bună-voință

ROMAN

IV

EROSUL PARISULUI

TRADUCERE DE
GRIGORE STURDZA

1970

EDITURA MINERVA
BUCUREȘTI

I

PLACE DES FÊTES ¹

Tot nord-estul Parisului e ocupat, după cum am văzut, de înaintarea unui vast podiș, ale cărui pante, spre nord, coboară destul de repede către canal și șoseaua Germaniei, iar spre sud se tolănesc încet-încet către Sena, și nu devin abrupte decât spre vest.

În virful acestui podiș, nu departe de marginea lui septentrională, se află Place des Fêtes, cu pomii ei aliniați, cu gazonul, cu chioșcul pentru muzică și centura de case vechi și joase.

În această piață sosește Wazemmes, care aleargă de la ora opt dimineța. În această piață Edmond Maillecottin se plimbă în lung și-n lat, cu capul nițel într-o parte, fără să piardă din vedere galantarul unui negustor de vinuri.

În timp ce la o depărtare de opt kilometri, în Parisul de vest, Haverkamp se îndreaptă către sta-

¹ Piața Sărbătorilor.

ția de metro les Ternes. Merge la întâlnirea pe care i-a dat-o lui Wazemmes la ora douăsprezece : restaurantul „Purcelul de aur“ din strada Germaniei, în fața oborului de vite de la Villette. Sosise prea devreme. Treaba pe care o avea la Ternes l-a reținut mai puțin decît credea. Avea să coboare din metrou la stația Germaniei, și dacă-i rămînea timp, să facă restul drumului pe jos.

Lui Wazemmes îi e sete. Mai exact, se simte cam obosit. Ar vrea să nu se mai gîndească la meserie cîteva minute și să privească puțin, cu mintea sloboadă, chipurile oamenilor. Și apoi nu-i displace excitația pe care ți-o procură în cursul dimineții un pahar de vin alb sau chiar un aperitiv din coajă de chinchină. Toate astea la un loc numește el „să-ți fie sete“.

Piața se întinde în jurul lui. E vastă ca un cîmp de bîlci, cu care în multe privințe se aseamănă, datorită arborilor și caselor ei joase. Wazemmes nu speră să descopere pe aici o cafenea elegantă. La urma urmei, poți petrece o clipă plăcută și dinaintea tejghelei de zinc a unei cîrciumi. Important e să nu fii singur. Lui Wazemmes, cînd „îi e sete“ nu-i place singurătatea. E drept că uneori îi ajunge patronul, dacă are o conversație interesantă. Dar asta-i rar. Wazemmes a observat că de cele mai

multe ori patronul e un om burtos și tăcut care pare că mestecă într-una o bucată de gumă sau că-și înghite saliva. Dacă își întrerupe mișcarea fălcilor, e doar ca să emită o cugetare jalnică, rostită cu accent auvergnat ¹.

Dintre cele trei sau patru bodegi pe care le zărește, Wazemmes se decide pentru aceea care arborează frunza de tutun a regiei. Nu atît pentru că ar vrea să-și cumpere țigări. Nu-i mare fumător, și, dimineața, țigările îi fac greață. Dar într-o cafenea-tutungerie, plăcerilor obișnuite ale birturilor li se adaugă aceea a unei forfotei necentenite.

Localul în care intră nu e neplăcut. Prea puțin adînc, întinzîndu-se în lărgime ; bine luminat prin fereastra dinspre piață. Lărgimea aceasta e ocupată aproape în întregime de tejgheaua de zinc și de debitul de tutun, în stînga. Pentru moment, patronul face față simultan ambelor ocupații. Distribuie de zece centime țigări, sau cîntărește douăzeci de grame de caporal, fără să înceteze de a răspunde cu cîte un „A !“, „A !“ ca să vezi“, „A ! nimic de zis, dar unii prea o iau razna“, celor doi camionagii care discută la marginea din dreapta a tejghelei, și al căror camion staționează în fața ușii.

Patronul are și el accentul auvergnat (sau ceva asemănător ; Wazemmes are doar cîteva idei confuze în privința particularităților provinciilor) dar

¹ Specific locuitorilor din provincia Auvergne.

nu e burtos și nu-ți face deloc impresia că e timpit.

În afară de cei doi camionagii și de forfoteala cumpărătorilor de tutun, mai sînt doi consumatori, așezați de o parte și de alta a unei măsuțe, lângă o ușă. Sînt tineri; poate cu cîțiva ani mai mari decît Wazemmes. Par a nu avea nici o ocupație. Fac parte, fără îndoială, dintre aceia despre care lui Wazemmes îi place să spună, repetînd o glumă obișnuită a lui Roquin, că „se odihnesc între mese“. Hainele lor nu sînt lipsite de-o oarecare eleganță. Poartă șepci destul de largi, de culoare ștearsă; nu au gulere, ci un fular în jurul gîtului.

Wazemmes n-are idei prea precise în privința băieților de felul acesta. A auzit spunîndu-se că „trăiesc de pe urma femeilor“; precum și că e preferabil să nu ai de-a face cu ei, deoarece sînt „vlăjgani care te lovesc sub centură“. Dar el nu prea vede cum ar putea ei să aducă femeile la o astfel de formă de devotament. El, Wazemmes e, fără doar și poate, mai chipeș decît ăia doi. (N-are decît să se uite în oglinda din stînga.) Totuși, nu crede că ar putea obține cu regularitate de la o femeie o sumă de bani care să-i permită să trăiască fără să facă nimic, ba să mai ia din cînd în cînd și aperitive. Cum ceri asta prima dată? Sau poate ți se oferă fără să fie nevoie să te mai ostenești să ceri? Dar Wazemmes nu regretă că a lăsat altora meseria de „pește“. Calea pe care a pornit e, la urma urmei, mult mai onorabilă; pînă

într-atîta, că nici nu poate fi vorba de a face o comparație. Și nu trebuie uitat că între situația de „pește“ și aceea de „apaș“ există o relație nu tocmai limpede pentru el, dar admisă de toată lumea. Are oroare de violență, cît și de neplăceri cu poliția. Nu are pentru isprăvile apașilor decît o foarte vagă admirație, în care dorința de a-i imita nu intră cîtuși de puțin. Singurul punct care-l necăjește e gîndul că niște băieți cam de aceeași vîrstă cu el au asupra femeilor o putere mult mai mare decît a lui. Reçentele dezamăgiri în privința Ritei l-au făcut foarte susceptibil. (Iată trei scrisori rămase fără răspuns. Mereu nimic pentru 211-G. Nici nu mai îndrăznește să intre la poștă.)

Dar nu stăruie asupra acestor gînduri. Soarbe pe îndelete cafeaua neagră cu frișcă de cincisprezece centime care i-a fost servită. Cînd să comande o băutură alcoolică, își spune că în mai puțin de o oră trebuie să-l întîlnească pe Haverkamp; și că Haverkamp îi va oferi, desigur, înainte de prînz, un aperitiv. Un vin alb urmat la un interval atît de mic de un aperitiv, înseamnă să-ți tai pofta de mîncare; și ți-ar produce probabil crampe și greață.

Îi ascultă pe camionagii istorisind pentru a cincea oară povestea cu butoiul pe care au refuzat să-l dea jos, deoarece „bătrîna idioată“ voia să le dea un bacșiș de cincizeci de centime.

Wazemmes încearcă un sentiment de indulgență amuzată față de oamenii aceștia simpli. Nu

trebuie însă să facă cine știe ce sfortare ca să se pună în pielea lor. În sinea lui o condamnă pe „bătrina idioată“. Cînd vrei ca un muncitor, și, în general, un inferior, să facă mai mult sau mai puțin ceea ce îi ceri, și să mai aibă și considerație pentru tine, nu trebuie să te scumpești la cîtiva pitaci.

II

WAZEMMES IN NOUA LUI PROFESIE

Ieșind din bodegă, Wazemmes profită de-o incidență favorabilă a luminii ca să se mai privească o dată în oglindă. Obrazul pare proaspăt bărbierit cu toate că operația asta a avut loc acum trei zile. (Pînă la urmă s-a hotărit să-și cumpere o mașină de bărbierit.) Mustața, în lumina aceea piezișă, se observă cu ușurință. Poartă o pălărie moale, verde-închis, cu borurile lăsate în jos, cu tighel dublu pe margine și panglica innodată la spate, cu un cuvînt, întru totul asemănătoare, în afară de calitatea ferului, cu aceea pe care o admira în octombrie pe capul patronului său. De atunci, din păcate, Haverkamp și-a cumpărat alta. Voia poate să arate că-l agasa maimuțăreala aceasta.

Ca să-și îndeplinească programul pe azi, tînărul nu mai are de vizitat decît două sau trei străzi. A umplut mai multe pagini din carnet. Haverkamp n-o să-l poată acuza că a hoinărit.

Sarcinile ce i se dau aproape în fiecare zi nu sînt din acelea ce pot fi încredințate primului venit.

Mai întîi e vorba de ceea ce patronul numește „căutările.“

De mai multe ori pe săptămînă, seara, cu planul Parisului dinainte și cu un creion albastru în mînă, Haverkamp îi arată lui Wazemmes colțul pe care va trebui să-l exploreze în ziua următoare (de preferință dimineața). Încercuiește sectorul cu o linie groasă, albastră. Wazemmes trece indicația pe planul său. Dificultățile de delimitare, punctele prezentînd un interes special fac obiectul unui comentariu. Nici o confuzie nu este posibilă.

În sectorul acesta, Wazemmes trebuie să parcurgă străzile una cîte una. Va releva :

În primul rînd, toate terenurile libere ; indiferent dacă poartă sau nu biletul „De vînzare“. Bineînțeles, prezența biletului va fi menționată pe carnet. Va nota amplasamentul terenului (pe partea dreaptă sau stîngă a străzii ; la un colț) ; dimensiunile lui aproximative, mai cu seamă lungimea fațadei, care e ușor de evaluat ; casele sau clădirile în construcție cu care se învecinează ; ce se află vizavi. Ca să-și poată forma o părere, i se recomandă chiar să semnaleze orice amănunt care l-ar frapa (de pildă, un delușor sau un taluz de netezit, mirosul rău provenind de la vreo uzină din apropiere, lipsa de lumină) și să-și rezume printr-un cuvînt impresia personală : „foarte interesant“, „destul de interesant“, „mediocru“ etc..

În al doilea rînd, toate proprietățile clădite purtînd indicația „De vînzare“, cărora le va face o descriere sumară.

Cînd, din întîmplare, s-ar nimeri să dea peste un amplasament bun, ocupat de cocioabe a căror valoare e categoric neînsemnată, o proprietate dintre acelea care se cumpără „pentru valoarea terenului,“ nu va omite să semnaleze faptul. Chiar dacă nu există nici o indicație că e de vînzare.

Urmează apoi ceea ce patronul numește „primele cercetări“.

E vorba despre afaceri venite la agenție, pe care Haverkamp n-a avut încă vreme, sau n-a crezut că-i absolut necesar să le studieze el însuși la fața locului. În cazurile acestea, Wazemmes nu se mulțumește cu o descriere exterioară. Trebuie, pe cît posibil, să procedeze la o vizită completă ; dacă e vorba de o casă, să intre înăuntru, să ia informații de la portăreasă, să urce la étaje. O legitimație a agenției îl împuternicește. Raportul său, examinat cu de-amănuntul, va îngădui patronului nu chiar să se pronunțe în privința afacerii, dar să-și dea scama dacă ea merită sau nu să facă și el o „a doua anchetă“.

Wazemmes se achită, de altminteri, destul de bine de treburile astea delicate. În primul rînd, se teme de sondajele neașteptate ale patronului. Dacă vreunul dintre terenurile semnalate îi pare interesant, Haverkamp își ia pălăria, se duce la fața locului, singur sau întovărașit de Wazemmes ;

potrivește astfel, încît să facă pe jos ultima parte a drumului, căci merge bucuros pe jos, atît din plăcere cît și din interes profesional. Vai și amar să descopere în drumul lui un alt teren, un imobil de vînzare care nu a fost trecut în raportul lui Wazemmes, sau ca noua cercetare să găsească în acea făcută de tînărul nostru amănunte prea din cale-afară de fanteziste.

Pe lingă asta, Wazemmes îi recunoaște lui Haverkamp o mare autoritate de șef. Chiar mai zilele trecute îi mărturisea lui Lambert din strada des Gardes : „Asta e forța lui ; cînd e să te ocărască, te ocărăște zdravăn, dar niciodată nu-i cicălitor“. Wazemmes voia să spună că patronul lui nu era omul care să se lege de un amănunt secundar, de o mică greșală făcută de bună-credință. „Și apoi, cu el știi la ce trebuie să te aștepți“. Cu alte cuvinte, Haverkamp nu-i capricios. El nu e ca șefii aceia care-ți reproșează a doua zi că le-ai executat ordinele date în ajun. E fără toane. Sau, mai curînd, singura lui toană e un optimism permanent.

În privința acestor două puncte — fără a mai vorbi despre celelalte — lui Wazemmes îi vine ușor să simtă imensa superioritate a actualului său patron asupra celui dinainte : pictorul din strada Montmartre.

În sfîrșit, Wazemmes își face bine meseria, căci o găsește amuzantă. Chiar numai să umbli pe tot felul de străzi, prin tot felul de cartiere, să pri-

vești prin crăpăturile zăplazurilor, să intri în curțile din fața caselor și în cele din dos e foarte plăcut. E una din marile bucurii ale copilăriei. El însă mai gustă și altele, care-i par că anticipează asupra fericirilor adulților. Cînd a reperat un teren, se oprește, se dă un pas înapoi, se uită la împrejmuire. Fruntea i se încrețește, ochiul devine sever. I se întîmplă să-și muște colțul buzei. Pe urmă începe să măsoare întinderea fațadei. Patronul l-a învățat să facă pași de un metru și i-a recomandat să se mărginească de obicei la acest procedeu de evaluare, aproximativ, dar rapid. O măsurătoare mai precisă nu prezintă interes decît la fațade sub zece metri. Pentru orice eventualitate, Wazemmes și-a cumpărat, cu nouăzeci și cinci de centime, un dublu metru pliabil, cu articulații rigide. Rezistă greu ispitei de a-l folosi. Iată-l aplicîndu-l pe garduri, măsurînd cu aceeași ocazie și lățimea trotuarului, lărgimea străzii. Notează apoi cifrele într-un carnet, cu ajutorul unui creion înfășurat în hîrtie. (Creionul în hîrtie are diverse inconveniente, dar, în ce privește noile invenții, Wazemmes e un pic snob. Și, pe urmă, pentru puștii care privesc, felul cum se detașează, printr-o simplă mișcare a unghiei, o spirală de hîrtie, e totuși mult mai impresionant decît vechiul ascuțit cu briceagul.)

Chiar și oamenii în toată firea — portarii din pragul ușilor lor, negustorii — îl observă pe Wazemmes cu o nuanță de respect. În ciuda tine-

reții lui, îl iau de obicei drept „cineva de la Municipiu“. „Cineva de la Municipiu“ e mai ales în cartierele populare, o autoritate. Tot ce e „de la Municipiu“ are prestigiu. „Statul există, desigur, dar în depărtare. E o putere cenușie și posomorită, care se manifestă prea puțin. De altminteri, de-o zgîrcenie dezgustătoare, și dînd drumul banilor cu țiriita. „Municipiul“ e puterea apropiată, arbitrarul de fiecare zi, deciziile inexplicabile, indemnizațiile. Suzeranul invizibil, ale cărui capricii nici vorbă să poată fi puse în discuție și pe care nu vi le face cunoscute decît prin trimișii lui plini de ifose, dar căruia ți-e îngăduit și ușor să-i sustragi cît mai mulți bani. Căci Municipiul e un fluviu de bani, un șir de cataracte de bani, al căror izvor de altminteri nimeni nu încearcă să-l afle.

Cîteodată, un măturător, care e și el „cineva de la Municipiu“, dar din specia cea mai umilă, se adresează lui Wazemmes cu o familiaritate plină de deferență : „Care va să zică, se reface pavajul ?“ sau „E vorba s-o lărgească ? N-ar fi rău.“ Wazemmes ia un aer misterios și pornește repede mai departe.

III

GRIJILE LUI EDMOND MAILLECOTIN

Citeva minute după plecarea lui Wazemmes, în timp ce camionagiii insistau asupra unui amănunt din povestirea lor, cei doi clienți cu fulare se ridică, părăsesc bodega și se despart după o strângere moale de mână.

Edmond Maillecotin, care umblă de colo pînă colo pe marginea refugiului din mijlocul pieții, urmărește din ochi pe cel ce apucă spre stînga, un brunet smead, cu o mustață mică, de statură mijlocie.

Edmond vădește o mare nervozitate. Înaintează pieziș pe șosea, ca și cum ar vrea să ajungă din urmă pe omul care se depărtează fără să-l bage în seamă. Apoi se oprește, se răzgîndește, și tot atît de nervos se îndreaptă spre bodegă.

Doi alți clienți au intrat și-i propun patronului o partidă de zanzibar¹. Edmond rămîne puțin în

¹ Joc de noroc cu două sau trei zaruri într-un cornet.

urmă. „Vedeți de domnii aceștia. Nu mă grăbesc“ — spune el. Domnii aceia dau repede pe gît două rînduri de băutură. De fiecare dată, patronul, după ce a ciocnit, își ridică paharul ca și cum, mort de sete, îl va bea dintr-o sorbitură. Izbutește însă să nu ia decît o înghițitură de păsărică și, în timp ce ceilalți perorează, ascunde paharul său într-un mic adăpost, amenajat în acest scop sub tejghea. Patronul, originar din Chaudesaigues, detestă ceea ce parizienii numesc băutura. El îi privește pe băutori, clienții lui, cu ochiul cu care un colonialist din Africa de Nord îi privește pe indigeni. Ca pe-o speță de oameni cu totul vrednică de dispreț, cu obiceiuri respingătoare, cu un ideal de viață absurd, dar căroră ești obligat să le suporti prezența de vreme ce ai venit anume în mijlocul lor ca să faci avere. Peste douăzeci de ani, sau poate chiar peste cincisprezece ani, va părăsi toată golănimеa asta, ca să regăsească în piața bîlciului din Chaudesaigues oameni vrednici de acest nume, care vor fi știut și ei să pună bani deoparte în loc să-i risipească pe tejgheaua de zinc a bodegilor, și cu care va bea duminica, fără să se grăbească, în cîrciuma din colțul pieții, o sticlă de vinișor din Auvergne.

Camionagiii pleacă. Apoi și jucătorii de zanzibar. Edmond se apropie. Patronul îi întinde mîna :

— Sănătos, voinic, domnule hăăă ?...

Acest mormăit modulat vine totdeauna după cuvîntul „domnule“ — la nevoie se mai adaugă și

un hîriit de gîtlej — cînd se adresează unui locuitor din cartier pe care nu-l cunoaște decît din vedere. Edmond cumpără de la el din cînd în cînd un pachet de țigări; dar nu „consumă” aproape niciodată. Omul din Chaudesaigues nu-l stimează însă mai puțin din pricina aceasta, chiar dimpotrivă. Trebuie să existe „consumatori” pentru ca auvergnații din Paris să-și poată asigura bătrînețele. Dar din cînd în cînd ești fericit să strîngi mîna unui om care nu-i un „consumator”, care e o făptură cugetătoare.

Edmond profită de-o clipă cînd bodega e goală ca să întrebe, coborînd vocea :

— I-ați văzut pe cei doi care stăteau acolo ?
Arată măsuta de lîngă ușă.

— Da.

— Îi cunoașteți ?

— Puțin. Îi văd destul de des, fie la mine, fie acolo în față, în piață.

— Sînt din partea locului ?

— Nu cred. Din cînd în cînd, string mîna la vreo doi-trei derbedei de pe aici. Dar mai curînd aș zice că vin din jos.

— Dinspre bulevardul Belleville ?

— Da, de pe acolo. După părerea mea, sînt niște pușlamale și nimic altceva.

Auvergnatul a spus astea apăsînd pe p și pe ș, și pe un ton care contrastează cu politețea indiferentă cu care obișnuiește să vorbească.

Vinde zece grame de tabac de prizat unei bătrîne cu o față brăzdată de cute negricioase. Se întoarce apoi spre Edmond ; și, cu aer confidențial :

— Aveți vreo treabă cu ei ?

Edmond ezită :

— Adică... cel mai mic din ăștia doi, știți, ăla negricios, cu mustăcioară, care stătea acolo...

— Da.

— Îl cunoașteți mai bine decît pe celălalt ?

— Nu.

— Ei bine... am o soră, mai tinăra ca mine. Poate ați și zărit-o... Tipul ăla scund, de care vă vorbesc, de cîtva timp am impresia că-i dă tîrcoale.

— O ! În cazul ăsta...

Auvergnatul pare deodată foarte emoționat. Se agită în spatele tejghelei, strîngînd tare cîrpa în mîna lui scurtă și groasă.

— O ! În cazul ăsta trebuie să fiți cu ochii în patru. A ! da, înțeleg !... Înțeleg !

A apăsat foarte tare pe l-ul de la „înteleg“. Ia de pe poliță o sticlă de chinchină ; o destupă.

— Luați, vă rog. Ba da. Fac cîinste... N-o să vă facă nici un rău. Firește poate mă înșel. La drept vorbind, nu știu mai mult decît dumneavoastră. Dar nu miroase a treabă curată. Noroc ! Nu s-ar plimba ei așa dacă ar avea o meserie. Sînt din ăia care nu fac nimic.

— Din cauza asta nu m-am dus azi la fabrică. Cum vă spun. Îmi stătea pe inimă. Am preferat să pierd o jumătate de zi. Voiam să mă lămuresc. Și aseară am mai avut o discuție cu sora mea...

— Nu s-a dus s-o întâlnească ?

— Acuma ? Nu, nu. Ea e la serviciu. Departamentele de aici.

— A ! lua-o-ar naiba de viață. Îmi zic că dacă ar fi fata mea... Ascultați. Mă am bine cu unul de la Siguranță, care vine pe aici din cînd în cînd. Vreți să-i cer o informație asupra individului ?... Dar se poate ? Trebuie să ne ajutăm unii pe alții. Pînă atunci, stați liniștit. Nu-l căutați ! A ! ăștia sînt, știți, o gașcă. Repede te poți alege c-o lovitură de cuțit.

IV

DIMENSIUNILE LUI HAVERKAMP LA SFÎRȘITUL LUI 1908

Haverkamp, ieșind din metro, profită de timpul de care dispunea ca s-o ia pe jos în susul străzii Germaniei, plină de vuietul dimineții.

Îi place animația acestei străzi. O străbate cu un sentiment de bucurie. Se cufundă în ea cu simpatie. De la fiecare pulsație capătă ca o confirmare a propriei sale vitalități. Dar impresiile acestea sînt dintre acelea pe care un om ca el nu încearcă să și le lămurească. Tot astfel cum nu i-ar trece prin gînd să-și concentreze atenția asupra stării de tihnă plăcută pe care ți-o procură o baie. Asemenea rafinamente de senzații i-ar părea de domeniul viciului.

N-ar da atenție străzii Germaniei decît dacă ea ar conține niște afaceri posibile. Dar, la prima vedere, în limitele pe care și le impune Haverkamp, nu prea se vede că ar oferi așa ceva. Nici

un teren viran. Probabil mai multe imobile de vânzare. (Wazemmes le va menționa din principiu în viitoarea lui expediție.) A căror valoare, însă, are multe șanse să fie exagerată. Cea mai mică magherniță adăpostește un negoț. Peste tot contracte de închiriere, servituți. Nu-i chip să te atingi de o piatră fără să stirnești Indemnizația care doarme sub ea. Ici-colo, o casă de șase etaje, cu o fațadă lungă, încă solidă, și cu două prăvălii ca lumea la parter, care ar putea interesa la ocazie pe un client în căutarea unui plasament fără bătaie de cap. Dar acest soi de afaceri nu-l pasionează pe Haverkamp; el e în căutarea clienților care iubesc aventura. În schimb, strada Germaniei probabil că e excelentă pentru negustorii de fonduri de comerț. Și el se gândise să se ocupe de fonduri de comerț, cel puțin la început, pînă prinde cheag. Dar e mai bine să ai o specialitate precisă. O agenție care-și bagă nasul în tot soiul de afaceri nu izbutește să se claseze. Afacerile mici alungă pe cele mari. Capitaliștii nu vor veni să se așeze în salonul unde au așteptat cărbunarii.

Așadar, parcurge fără prea mare atenție strada Germaniei. În dreapta se întind cartiere mai noi și mai fertile: Haverkamp hotărăște să dea o raită pe-acolo îndată după dejun, cînd începutul unei digestii perfecte mărește agerimea minții.

De altminteri, Haverkamp a trecut de dificultățile primei perioade ; și cînd aruncă o privire înapoi, nu e prea nemulțumit de politica pe care a urmat-o.

Chiar și alegerea lui Wazemmes n-a fost o prostie ; nici ideea de a-i încredința o sarcină care părea mult peste posibilitățile vîrstei lui.

În această materie, ca și în altele, Haverkamp e împotriva clasificării ființelor conform opiniilor obișnuite. Se lasă mai curînd călăuzit de flerul său, de observațiile personale. După părerea lui, întrebuintarea pe care poți s-o dai oamenilor e ceva foarte elastic, mai cu seamă cînd e vorba de tineri. Iar precocitatea acestora e mai mare decît s-ar crede. Ei se deprind cu responsabilitatea pe care le-o acorzi după o perioadă de oscilație, ale cărei riscuri se cuvine să le cîntărești. Incapacitatea subalternilor e adesea întreținută de șef ; iar copilăria copiilor, de oamenii maturi. Haverkamp i-a observat atent pe comisionarii restaurantelor și ai hotelurilor. Copilandrii aceștia, la vîrsta cînd alții se mai joacă cu bile, îndeplinesc cu exactitate, uneori chiar cu dibăcie, misiuni nu întotdeauna ușoare.

Wazemmes face greșeli din nebăgare de seamă. Pentru Haverkamp ele sînt deplin compensate de avantajul de-a avea pe lîngă el un colaborator

dezghețat, cu mintea ageră. (Închipuiți-vă aceeași sarcină incredințată domnului Paul. Cită înceti-neală ! Cită neghiobie !) Și apoi, dacă experiența Wazemmes n-ar fi dat repede roade, Haverkamp i-ar fi pus capăt fără urmă de încăpăținare de amor propriu.

La sfârșitul lui 1908, Haverkamp nu-i încă decit un foarte mic satrap în lumea afacerilor. S-ar putea chiar găsi, avînd în vedere că a depășit vîrsta de treizeci de ani, că n-a făcut o carieră prea strălucită, că și-a pierdut vremea cu tentative mediocre. Cei care-l judecă din afară l-ar considera mai curînd un împrăștiat. În realitate însă, el posedă calitățile cele mai eminente ; și a știut cu prilejul acestor tentative mediocre, să încerce și să perfecționeze metode mintale, a căror eficacitate nu va cunoaște apoi alte limite decît acelea ale obiectului asupra căruia le va aplica.

În primul rînd, în el zace un mare vizionar. Încă din adolescență, a fost stăpînit aproape zilnic de visuri de putere și de acțiune, a căror îndrăzneală atingea delirul. Dar acest mare vizionar a dat dovadă de multă răbdare în viață. A acceptat meserii umile. Le-a îndeplinit cît a putut mai bine, fără să aibă impresia că decade, fără vreo amărăciune sau vreo îndoială asupra lui în-suși ; fără, de altminteri, să se lege de vreuna din ele. I s-a întîmplat să creadă că o meserie umilă

va căpăta amplexare în mîna lui, va deveni unealta îmbogățirii sale. Vizionarul își proiecta viziunea asupra unei realități prost alese. Mai curînd sau mai tîrziu, și-a dat seama că se înșeală. N-a tras dintr-asta concluzii deznădăjduite, nici în ceea ce privește realitatea în genere, nici în ceea ce îl privește pe el.

Chiar și acum cînd e pe cale să înjghebeze o întreprindere, de care-i convins că, de data aceasta, îl va îmbogăți, știe să nu se lase pradă viziunilor decît atunci cînd poate s-o facă fără primejdie. De pildă, seara, după ce și-a isprăvit cu bine munca și merge să se așeze pe terasa unei berării. Sau în pat, înainte de a adormi. Sau chiar în timpul unei plimbări, excitat de ritmul mersului, între două popasuri, consacrate cercetării amănunțite a unei afaceri. Atunci vede deodată străzi, întretăieri de străzi, între zăplazurile terenurilor virane; movile sterpe; un întreg cartier în formație care ondulează. Și, în același timp, o porțiune de cîmpie, la celălalt capăt al Parisului, cadrilată de străzi noi. Și, în același timp, terenuri în partea de jos a Senei, acoperite de ierburi. Și, în același timp, într-un cartier foarte vechi, cocioabe rezemate una de alta. Iar el, Haverkamp, e amestecat în toate acestea, e prezent la toate. Își croiește drum în străzile noi, printre zăplazuri. Răscolește solul. Nivelează movilele. E sub-

stanța care face să fermenteze cartierele. Prăbușește grâmezile de cocioabe. Ia, cum ai lua cu un clește, pe locatarii mucegăiți și-i așează mai încolo. Imobilul Haverkamp se ridică din pământ, unde își înfige picioarele de beton. Imobilele Haverkamp răsar blocuri-blocuri, alcătuiesc triunghiuri, patrulatere. Vede Parisul atacat la periferie, în centru; terenurile devorate unul câte unul. Vede afacerea Haverkamp infiltrându-se și lățindu-se în Paris ca un șancru glorios.

Viziunile acestea sînt paharul de alcool, doza obișnuită de opium pe care și-o îngăduie. Dar între timp, dacă le mai resimte probabil efectul tonic, el nu le lasă să intervină cîtuși de puțin în operațiile practice ale minții. Paharul de alcool o dată înghițit, Haverkamp își recapătă vechiul bun simț. Viziunile nu se revarsă niciodată asupra calculelor. Ele sînt un moment de sărbătoare din cursul zilei.

Haverkamp e, așadar, un mare vizionar care știe să-și țină în frîu viziunile sale. Spre deosebire de majoritatea oamenilor, mărunți vizionari împotmoliți fără scăpare în viziunile lor. Acestora, un acces de mîndrie, o prejudecată de educație, o beție banală a gîndirii le tulbură în fiecare clipă imaginea realului.

Starea lui obișnuită rămîne luciditatea. În octombrie, cînd s-a instalat în bulevardul Palatului, și-a acordat două-trei zile de exaltare. Și-a

îngăduit chiar cîteva copilării. Dar, îndată după aceea, s-a reîntors la o cunoaştere rece a situaţiei şi a lui însuşi.

Mulţumită temperamentului său fericit, nici cunoaşterea de sine, nici analiza severă a unei situaţii nu-l duc la dezamăgiri, la îndoieli, la amărăciuni, cum li se întîmplă alcătuirilor pur intelectuale, pentru care cunoaşterea e scopul, sau sfîrşeşte prin a deveni scop, chiar dacă în aparenţă ceea ce îşi propun e acţiunea. De altminteri, în ochii lui, cunoaşterea de sine nu-i un capitol asupra căruia se cuvine să zăboveşti. Să te cunoşti înseamnă să nu te înşeli în privinţa mijloacelor de care dispui în legătură cu un obiect definit. Cit despre rest, la ce bun să te cunoşti ? A început prin a-şi mărturisi categoric : „În fond, nu cunosc deloc noua mea meserie. Trebuie să învăţ exact totul“. Dar dacă nu are nici o urmă de înfumurare în ceea ce priveşte cunoştinţele pe care le posedă, are o încredere absolută, mai presus de justificările bine chibzuite, în aptitudinea lui de a se pune la curent cu lucrurile, de a deveni competent şi capabil exact în măsura în care o va dori. O astfel de convingere nu înseamnă orgoliu. Ea se reduce doar la faptul că, într-o anumită direcţie a activităţii omeneşti, nu vede ce ar putea împiedica facultăţile sale intelectuale să se dezvolte, şi că nu-şi închipuie obstacolul care le-ar putea stăvili. Iar sentimentul acesta e cît se poate de impersonal. El nu-şi spune : „Eu, Haverkamp,

care sînt un spirit superior..." Își dă pur și simplu seama, referindu-se la el, de puterea spiritului uman, cînd spiritul uman își dă osteneala necesară. Bețiile orgoliului, megalomania, exaltarea ideii Haverkamp, toate acestea, care nu au nimic de-a face cu munca precisă a inteligenței, își găsesc un derivativ în „viziuni“.

Înainte de a-și fixa amănuntele conduitei sale profesionale, a stabilit principiul : „Scopul meu e de-a ajunge curînd la operații de mare anvergură. Cum nu dispun de capital personal, nu voi izbuti decît folosind capitalurile altora, adică antrenînd clienți importanți. Nu-i voi putea păstra pe acești clienți, nu voi putea face ce vreau cu ei decît dacă încep prin a-i mulțumi într-un chip cu totul excepțional. Trebuie, așadar, să lucrez cel puțin tot atît de bine ca cei care lucrează cel mai bine.“

Aproape toată jumătatea a doua a lunii octombrie și-a petrecut-o vizitînd una cîte una celelalte agenții imobiliare, străduindu-se să priceapă cum funcționează, să le ghicească perfecțiunile sau defectele. Se dădea, după caz, drept un particular dispus să cumpere, sau drept un misit.

A constatat, aproape peste tot, că meseria se practică fără nici o socoteală.

Cînd se prezintă un domn în calitate de eventual cumpărător, i se cere să vină cu o idee bine stabilită. Trebuie să indice exact genul de imobil pe care îl are în vedere, prețul pe care-i dispus să-l plătească, cartierul preferat, aproape și nu-

mele străzii. Dacă se arată puțin indecis, puțin descumpănit de acest interogatoriu, directorul agenției, sau funcționarul care-l înlocuiește îl privește deodată în chip defavorabil. Clientul acela nu-l interesează. Cu o mină moale, se preface că răsfoiește un registru, un fișier. Răspunde însă din vârful buzelor. Celălalt se simte inoportun, se scuză, pleacă, și nu se mai întoarce.

Nici nu-i dă prin gând că, dimpotrivă, tocmai clientul acela poate fi cel mai interesant; că are șanse să fie cel mai maleabil; și că, la urma urmei, ezitarea lui e cit se poate de firească. Nu ești negustor de pălării. Nu vine nimeni la tine ca să cumpere o pălărie de fetru gri-deschis, numărul 57, de zece franci. (Și nici pălărierului nu-i lipsesc cumpărătorii nedeciși, pe care totuși nu poți să-i lași să plece fără o pălărie pe gustul lor.) Te înrudești mai curînd cu negustorul de obiecte de ocazie decît cu pălărierul. Ceea ce-l determină pe client să-ți treacă pragul e nădejdea unei eventuale „ocazii“. Sau vine la tine cum ar merge la un agent de schimb, pentru că are bani de plasat. Și va plasa mai mulți sau mai puțini, după caz, și după iscusința ta de a-l sfătui.

Haverkamp a mai observat că, de multe ori, directorii agențiilor nu cunosc ei înșiși afacerile. Ori s-au mulțumit doar să transcrie informațiile aduse de vînzător; ori au trimis la fața locului un subaltern oarecare, ale cărui spuse n-au fost contro-

late. Când, din întâmplare, au consimțit să se deranjeze, au neglijat o mulțime de elemente.

Dacă e vorba de un teren, chiar din Paris, ei nu știu cum e orientat, din ce sol e alcătuit, ce accidente de suprafață prezintă; ce servituți îl apasă. Nu știu întotdeauna dacă strada pe care se află aparține orașului. Sînt atît de puțin la curent cu uzanțele locale, încît nu bănuiesc că în străzile răscumpărate sau anexate, întreținerea trotuarului poate să fi rămas în sarcina proprietarului. (Haverkamp, după o săptămînă de meserie, cunoștea acest amănunt.) Și cu atît mai puțin sînt în stare să-ți spună dacă terenul nu se sprijină cumva pe o boltă de carieră. Cu asta să-și bată capul arhitectul în momentul cînd va începe să clădească. Va fi și timpul.

Cînd e vorba despre o casă, ei îi ignoră vîrsta exactă, calitatea construcției și a materialelor. Ade-sea nu au nici o idee de cheltuielile medii de întreținere pe care le reclamă, de contribuțiile ce-i incumbă. Dacă din întâmplare posedă vreo informație în privința aceasta, e doar pentru că vînzătorul a ținut cu totdinadinsul s-o dea; iar ei au notat-o fără să-i acorde vreo atenție.

Nu se ocupă decît în mod cu totul excepțional de imobilele care se vînd prin tribunal. Nici măcar nu urmăresc anunțurile în gazete. Li s-ar părea absurd să semnaleze o afacere de acest fel vizitatorilor. În primul rînd, asta nu-i specialitatea lor. Dar, fără îndoială, se gîndesc mai ales că

ar putea fi frustrați de comision, și acela redus, clientul avînd posibilitatea să liciteze și să achiziționeze peste capul lor, putînd oricînd pretinde că a luat cunoștință despre vînzare din publicațiile oficiale.

Asemenea considerente Haverkamp le socotește lipsite de valoare. Pentru un client necinstit, cel puțin cinci se vor ține de cuvînt, și, dacă vor fi mulțumiți de afacere, vor fi dispuși să mai riște și altele cu el. Și apoi n-are mare importanță dacă un client, mediocru prin ipoteză, îți escrochează un comision. N-o să-l mai vezi niciodată. (Și, la drept vorbind, nu i-ai livrat nici o marfă.) Esențialul e să recrutezi prin selecție clienți siguri și de oarecare importanță.

Așadar, Haverkamp nu s-a grăbit să facă afaceri. Ca să nu fie constrîns de nevoia de bani, și-a redus cheltuielile personale. De un an și jumătate avea o amantă. A părăsit-o. Ruptura aceasta nu numai că răspundea unei măsuri provizorii de economie, dar venea și la momentul potrivit în viața lui sentimentală; se plictisise de femeia aceea. Afară de asta, cînd va veni momentul să-și ia o amantă, va avea mîinile libere „să o alcagă dintr-o categorie superioară“.

După ce și-a isprăvit raita pe la agenții, a încercat să pună la punct organizația agenției sale. „Maximă: să tratezi pe client și să-l informezi așa cum aș fi dorit să fi fost tratat și informat eu cînd intram acolo. Să-i dai impresia că în pri-

mul rînd doreşti să-l satisfaci, ca să nu-i pară rău că s-a deranjat ; că cea dintîi răsplată pe care o aştepţi de la el e stima lui ; că va fi apoi oricînd timp pentru a vorbi de remuneraţie. Să eviţi ca de la primele cuvinte ideea comisionului pe care-l va avea de plătit să pară îndreptată asupra clientului ca ţeava unui revolver.“

O agenţie e un centru de informaţie. De unde, importanţa deosebită ce trebuie dată clasării.

Afacerile se repartizează de la sine în oferte şi cereri. Dar ajunge să te gîndeşti cinci minute ca să te convingi că pe oferte trebuie să se întemeieze clasarea. Ofertele — adică proprietăţile de vînzare — reprezintă marfa ta. Ție îţi revine sarcina de a-l face pe eventualul cumpărător să circule degajat printre ele, cum ar circula printre raioanele unui mare magazin. Dacă-i dinainte hotărît, trebuie să ajungă de-a dreptul la marfa pe care-o doreşte. Dacă nu-i mînat decît de un prurit de cumpărare, mai mult sau mai puţin vag, trebuie să se poată plimba cu uşurinţă de la un raion la altul.

Haverkamp are, aşadar, un întreg sistem de fişe, de dosare, de registre şi de repertorii. Nu caută complicaţia. Singura lui grijă e rapiditatea şi claritatea.

În ceea ce priveşte marfa pe care o va oferi, două mari categorii : afacerile propriu-zise ale agenţiei şi vînzările prin tribunal. Acestea din urmă se împart la rîndul lor în vînzări libere şi

vinzări silite. Haverkamp numără printre vânzările silite și pe acelea rezultate dintr-o succesiune, chiar dacă moștenitorii s-au pus de acord ca să ceară vânzarea. Ceea ce e cu adevărat important e să știi unde pot să se cuibărească „ocaziile“. Și ai mai multe șanse să le găsești acolo unde inițiativa oamenilor e mai mult sau mai puțin îngădită de împerejurări.

Vinzări libere și vânzări silite vor ocupa două fișiere distincte. În fiecare fișier, o secție e rezervată Parisului și suburbiilor sale ; o alta, provinciei. Înăuntrul fiecărei secții, afacerile se clasează în ordinea crescîndă a prețurilor de plecare, cu indexuri foarte vizibile: „sub 20.000“, „20.000 la 50.000“. „50.000 la 100.000“ etc.. În cazul cînd prețul de scoatere în vânzare e categoric absurd (15.000 de franci pentru un imobil în bună stare cu șase etaje), o fișă de trimitere îți permite să găsești afacerea la rangul unde ar fi plasat-o un preț de plecare normal.

Fișa fiecărei afaceri e stabilită, în principiu, de îndată ce vânzarea e anunțată și potrivit indicațiilor din anunț. În unele cazuri, socotite mai interesante, nu se va întocmi fișa decît după ce patronul va fi făcut o anchetă la fața locului. În afară de asta, afacerea e menționată pe o agendă, la data prevăzută pentru vânzare.

Un fișier particular, ascuns într-un sertar, e rezervat vinzărilor Bunurilor Congregațiilor, denumite, pudic : Afaceri speciale. (Chiar și pe

agendă, menționarea unei vânzări de felul acesta -
e urmată de inițialele A.S.)

Cît privește afacerile propriu-zise ale agenției (celelalte oricum nu sînt decît accesorii), ele fac obiectul unei clasificări analoage, dar, firește, puțin mai complexe.

Trei categorii principale :

1. Imobilele de raport ;
2. Terenurile cu desăvîrșire goale sau ocupate de clădiri fără valoare ;
3. Vilele și casele particulare (despre care agenția nu prea se interesează).

Fiecare categorie cuprinde două fișiere :

Primul prezintă afacerile clasate după amplasamentul lor : pe arondismente pentru Paris, pe sectoare pentru suburbii (nord, sud, est, vest ; o hartă murală, în biroul lui Haverkamp, indică limitele acestor sectoare și limitele suburbiei în-săși).

Urmează apoi provincia, în bloc. Ea va fi subîmpărțită mai tîrziu, dacă-va fi nevoie.

Fișierul al doilea prezintă afacerile clasate după prețuri. Cinci diviziuni : pînă la 20.000 ; pînă la 50.000 ; pînă la 100.000 ; pînă la 500.000 ; peste 500.000. În fiecare din aceste diviziuni, afacerile sînt împărțite în cinci grupe: Paris-malul-drept-Vest ; Paris-malul-drept-Est ; Paris-malul stîng ; suburbii ; provincie. Și în fiecare grup sînt așezate în ordinea crescîndă a prețurilor.

Primul fișier nu conține decit indicații scurte.

Pe fișele celui de-al doilea sînt trecute amănuntele fiecărei afaceri ; cu trimiteri la dosar, dacă e cazul. În colțul din stînga al fișei e trecut, pe lîngă numărul afacerii, prețul cerut ; și numele vînzătorului, cu litere rotunde, dedesubt. În colțul din dreapta, numărul arîndismentului sau numele localității și adresa.

415	XV-lea
27.000	
.....	
LAVERGNE	143, str. Vaugirard
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Urmează toate informațiile pe care agenția le-a putut culege, chiar și cele mai confidențiale ; părerea lui Haverkamp despre valoarea afacerii ; pînă și defectele pe care le poate prezenta. Haverkamp insistă de ficcare dată pe lîngă vînzător ca să obțină autorizația de a semnala cîstit, even-

tualului cumpărător, inconvenientele, chiar și cele extrinseci, ale unei proprietăți. El nu va recomanda călduros, angajîndu-și opinia lui personală, decît afacerile pentru care va fi obținut autorizația aceasta. Creditul agenției, pe care-l vrea neasemuit de mare, e doar cu prețul acesta. E indicată, de asemenea, posibilitatea unui rabat ; și limitele pe care le poate atinge.

Cînd e alcătuit un dosar — fie pentru că afacerea comportă o documentare care depășește cadrul unei fișe, fie pentru că devine obiectul unei corespondențe, al unor tratative etc... — acesta poartă numele vînzătorului și e clasat, în ordine alfabetică, pe rafturile lipite de perete.

Un „registru de intrare“ completează sistemul. Fiecare afacere e trecută în el, pe cîteva rînduri, în momentul cînd apare pentru prima dată ; fie că e propusă de un vizitator, adusă de o scrisoare, provenită din căutările lui Wazemmes, sau din acelea ale patronului. Tot aci capătă și un număr. Fișa descriptivă, destinată celui de al doilea fișier, nu va fi stabilită decît după cercetare.

Sistemul, pus la încercare, n-a avut nevoie decît de vreo două corectări. Funcționează cu o remarcabilă ușurință. Un vizitator se prezintă. Dacă a venit cu o idee precisă, dacă, de pildă, caută un imobil de raport de vreo sută de mii de franci, la Batignolles, și nimic altceva, Haverkamp, ca cel mai bine organizat dintre confrății lui, poate răspunde în cîteva secunde ; și, eventual, să dea

în privința afacerii informații pe care nici o altă agenție nu le-ar putea da. Dacă însă vizitatorul, cum se întâmplă adesea, are intenții mult mai puțin lămurite, el se va simți la agenția Haverkamp cit se poate de bine. Nimeni nu-l sîcîie cu întrebări. Nimeni nu are aerul să-l ia drept un imbecil sau un pisălog, dacă se mulțumește să bîlbîie la început: „Ei bine ! Iată. Vorbeam azi-dimineață cu nevastă-mea că am face poate bine să cumpărăm undeva un imobil...” Se simte luat și călăuzit cu blîndețe. Se stă de vorbă cu el fără vreun plan stabilit. Citîndu-i-se două sau trei „ocazii” la întîmplare, Haverkamp îl face să indice limita prețului peste care nu-i dispus să treacă. Găsește foarte firesc că, după ce i-a surîs ideea unei case cu patru etaje la Saint-Cloud, în mijlocul unei grădini, pare să se intereseze de un imobil popular din bulevardul Ménilmontant. Nu ezită să-i vorbească despre o afacere bună de la tribunal. I se semnalează că, din anumite scrupule de conștiință foarte respectabile, imobile importante, provenind din Bunurile Congregațiilor, continuă să se vîndă pe nimica. În cursul discuției, clientul admiră virtuozitatea cercetărilor pe care le face Agenția pentru a-i fi pe plac. Abia a pronunțat, vorbind despre un proprietar, prieten de-al lui, numele străzii Tolbiac, că și apar prin degetele lui Haverkamp două terenuri și o casă, situate exact în strada Tolbiac. Și ce splendoare în precizia amănuntului ! Află că solul terenului e al-

cătuț din nisip vechi, nerăscolit ; că trebuie prevăzută înlăturarea unei movile de patruzeci de metri cubi ; că vârful terenului e așezat pe o galerie de carieră, dar că ar fi ușor să faci acolo o curte ; că ar costa șase mii de franci un excelent calcan de sprijin de 0,80 m lungime...

Dar nu-i suficient să ai fișiere de mahon lustruit ; mai trebuie și să le umpli. Și pentru ca amatorii să constate organizarea excepțională a agenției, trebuie ca ei să vină.

Haverkamp a întocmit două tipuri de anunțuri, pe care le-a publicat în citeva ziare.

Cele de primul tip glăsuiesc cam așa :

„Disponind mari capitaluri contul capitaliștilor francezi și străini, sînt cumpărător terenuri indiferent suprafață și cartier.“

Sau :

„...Sînt cumpărător imobile susceptibile de demolare.“

Sau :

„Sînt cumpărător bune imobile de raport indiferent cartier“.

Adaugă mențiunea : *„urgent“*.

A primit aproape imediat numeroase oferte, fie de la persoane care l-au vizitat, fie prin scrisori. Mai delicat era de a-i face pe vînzători să aibă

răbdare. Haverkamp trebuia să inventeze pre-texte : tocmai cumpărase imobile în valoare de mai multe milioane ; și comitenții lui voiau ca primele afaceri să fie terminate înainte de a încheia altele noi. Pînă atunci, avea să înregistreze ofertele, după cercetare, pe frumoasele fișe de hîrtie lustruită. Și recomanda proprietarilor, în propriul lor interes, să nu se adreseze în altă parte atît timp cît Agenția nu le va fi comunicat că renunță. Între timp, ținea în șah printr-un demers la fața locului, printr-o scrisoare prin care solicita o informație complimentară. Pe scurt, Haverkamp punea în joc iscusința lui ca să obțină un fel de opțiuni gratuite.

A doua categorie de anunțuri era în stilul următor :

„Ocazie excepțională. Imobil, arondismentul 16, perfectă stare. Venit net 7.300. Preț 75.000, bani lichizi.“

Chiar în dimineța cînd apărea anunțul, opt pînă la zece vizitatori făceau coadă în anticameră și în salon. Trebuia, vai ! să-i întîmpini pe toți cu aceeași frază : „Ați venit prea tirziu. Afacerea a fost încheiată imediat.“ Dar arta, de data aceasta, consta în a-i reține, apucîndu-i de pulpana hainei, în momentul cînd dezamăgirea îi făcea să se îndrepte spre ușă. „Luați loc, scumpe domn, am și alte ocazii, chiar dacă mai puțin seducătoare în aparență, poate tot atît de interesante pentru un cunoscător, și care vor fi tot atît de repede

lichidate dacă le anunț în ziar. Luați, vă rog, loc.“ Cîteva fișe ieșeau din teanc, ca niște ași de atu. Oamenii ascultau ; strîmbau din nas. Nimic nu-i consola vreodată în privința imobilului imaginat din arondismentul al XVI-lea. Era momentul de a înșinua — fără a exagera totuși — că imobilul din arondismentul al XVI-lea avea și el defecte. „Ocazia era bună. Dar pentru agenție nu era ceva unic. Lăsați-mi adresa dumneavoastră. O să-mi vină vreo două afaceri... Vă promit să nu vorbesc cu nimeni despre ele înainte de a vă fi înștiințat. N-o să regretați.“ Dacă din această perindare de amatori dezamăgiți, patru sau cinci, seduși de manierele lui Haverkamp și de metodele lui, aveau să țină minte numele și adresa agenției, dimineța nu va fi fost pierdută.

De cîtva timp, Haverkamp se gîndește la anunțuri de un tip nou, pe care avea să le publice în ziarele destinate unci cliențele de elită, ca : *le Figaro*, *le Gaulois*, sau în săptămînale ca *l'Illustration*.

„Pentru toate persoanele care doresc să plaseze capitaluri în operații imobiliare de prim ordin. Birouri de studii. Constituire de grupuri. Organizația cea mai modernă. Informații gratuite. Nimic comun cu agențiile obișnuite.“

Se gîndește, de asemenea, că ar putea închiria rubrica imobiliară într-un cotidian. Știe că operația e curentă. Dar trebuie să mai strîngă niște

bani. Căci cotidienele pe care le are în vedere au probabil pretenții excesive.

Tot ce-a putut face din octombrie pînă acum a fost să nu consume decît prea puțin din rezervele sale. Are cheltuieli mari. Chiar de la începutul lui noiembrie, domnul Paul a venit văitîndu-se la el : „Nu mă pot obișnui cu succesorul dumneavoastră. E o brută. E un golan. Mă face cum îi vine la gură. Pe un om de vîrsta mea ! Luați-mă înapoi.“ Haverkamp l-a luat pe domnul Paul înapoi ; pentru că era măgulit ; pentru că avea nevoie de cineva care să-i întocmească fișele și să deschidă ușa în timpul curselor lui Wazemmes, care, de altminteri, nu știe să scrie cu litere rotunde ; și, în definitiv, pentru că e în același timp aspru și generos. Mila singură n-avea prea multă putere asupra lui. Atașamentul unui subordonat îl îndeamnă însă la o solitudine feudală.

V

FRATELE ȘI SORA

În piața bisericii din Belleville, Isabelle Maillcottin coboară din funicular, ale cărui vagoane seamănă cu niște cutii de chibrituri suedeze.

A părăsit la douăsprezece fără cinci magazinul „La Sărmanul Jacques“ din piața Republicii, unde e vânzătoare, și unde trebuie să se întoarcă la unu și jumătate. Aruncă o privire în jurul pieții, și zărește, în picioare pe trotuar, în fața cafenelei „Cocoșul de aur“, pe tinărul cu mustăcioară negricioasă, care era adinecaori cu un camarad în cârciuma din Place des Fêtes. Îi zîmbește și face un pas spre el. Dar Edmond iese brusc din spațele chioșcului funicularului.

Isabelle se schimbă la față, și, privindu-și fratele drept în ochi, bîlbîie :

— Cum așa ? Tu aici ?... Dar ce faci aici la ora asta ?

— Am venit să te iau. Nu-ți face plăcere ?

Tinărul cu mustăcioară i-a observat o clipă. Dar a și luat-o la picior, prin strada Jourdain, agale, fără să se întoarcă.

Edmond îl urmărește din ochi, rinjește, dă din umeri.

— Nu pare prea curajos peștișorul tău.

Isabelle se încruntă, îi tremură toată fața. Se stăpînește să nu răspundă.

Fratele ei o împinge încet de braț.

— Hai repede. Nu am decît douăzeci de minute ca să mănînc. Nu vreau să mai pierd încă o după-amiază.

— Dar... tu nu vii de la Renault ? Nu mănînci acolo astăzi ?

— Nu vin de la Renault. N-am fost la fabrică azi-dimineață.

— De ce n-ai fost ?

— Mai ai obrazul să mă întrebi ? Pentru că voiam să mă ocup de derbedeul tău. Puțin a lipsit să nu-i dau un picior în fund adineaori, în Place des Fêtes. Dar nu-i timpul pierdut. Îi păstrez asta la răcitor.

— Aș vrea să știu de ce te amesteci.

— Iacă așa, fetițo. Prefer să ți-o spun din capul locului că dacă te întâlnesc cu el, piciorul în fund e pentru el, dar te alegi și tu cu o pereche de palme.

— Rămîne de văzut.

— E gata văzut. O să faci să se adune lume, treaba ta. Eu sînt liniștit. N-a venit încă vremea

ca peștii de pe bulevarde să-și facă mendrele sus la Belleville. Pînă acum n-ăm spus acasă nimic. Nici cînd eram copil nu mi-a plăcut să pîrăsc. Dar nu mi-ar conveni să-și închipuie bătrînii, în ziua cînd vor descoperi chestia, că eram de acord cu asta. A ! nu.

— Vrei să mă sperii. Ce pot să spună ? Nu-i firese să vorbesc și eu cu un băiat ? Ca și cum mama la vîrsta mea nu avea amarez. Iar tu ! mai și vorbești. O știm pe gagica aia a ta. Tot cartierul o cunoaște. Dacă te-ai lega de mine, nu s-ar putea spune că ești lipsit de obraznicie.

Edmond ascultă furios, uluit. Nu se poate deprinde cu reaua-credință a femeilor. E gata să apuce încheietura mîinii Isabellei, s-o strîngă; s-o facă să sufere. Ea ridică spre el ochii ei albaștri de copil persecutat. El își spune că, într-adevăr, e încă foarte tinărară ; că nu cunoaște nimic din viață, nici din primejdiile ei ; că cea mai mare greșală ar fi s-o faci să se încapățîneze. Urmează pe un ton mai îngăduitor :

— Isabelle. De bună seamă, tu nu-ți dai seama cine-i tipul ăla. E singura explicație.

— Dimpotrivă, tu ți-ai băgat în cap tot felul de idei.

— Serios !

— E un băiat de familie bună. Ți-o garantez. Tatăl lui era militar. Mama lui a rămas văduvă. Cucoană. Face pălării, confecție de lux. E o femeie foarte distinsă. Are părul alb, cu toate că

nu-i bătrână, din pricina necazurilor prin care a trecut.

— O cunoști ?

— Nu. I-am văzut fotografia.

— Și el ți-a spus toate astea ?

— E foarte corect cu mine. Vorbește frumos. E un băiat cu educație.

Edmond rânjește.

— Ți-a vorbit și despre meseria lui ?

— Desigur. A fost mai întâi copil de trupă la La Flèche, ca fiu de ofițer... pricepi... Numai că și-a scrântit genunchiul din pricina unui efort prea mare în timpul exercițiilor.

— E ultima dată când va fi făcut un efort.

— Genunchiul lui a rămas de atunci umflat. Din pricina asta a și fost amînat anul trecut și n-a plecat la armată. Dar, după cum mi-a spus, asta l-a făcut să-și piardă serviciul.

— Ce serviciu ?

— Lucra la un dentist din partea de jos a străzii Belleville. Când a aflat că pleacă la armată, patronul l-a înlocuit. Și pe urmă, firește, n-a vrut să-l ia înapoi. Postul lui era ocupat. Sau, mai curînd, ar fi vrut să-l ia înapoi, deoarece se pare că înlocuitorul lui era departe de a fi la fel de îndemînat ca el. Dar patronul i-a spus : „Te iau înapoi, bine ; dar să presupunem că de data asta o să te găsească bun pentru armată. Așa-i că rămîn iar încurcat ?” Avea și el dreptate.

Isabelle debitează explicațiile acestea cu o înfocată convingere. Edmond se uită ținută în ochii ei.

— Sărmana de tine ! Cum poți să crezi asemenea gogoși ? Nu vezi că-s cusute cu ață albă ? Știi ce e aceea un pește ? Răspunde-mi, hai. Răspunde o dată.

Isabelle își strânge buzele, dă din umeri. Apoi :

— E ușor să insulti pe cineva.

Ajung în strada Compans. Edmond, care nu mai dispune decât de un minut, spune repede în urechea sorii lui, cu o voce aspră :

— Un pește e un tip care la vârsta asta tocmai caută să pună mina pe-o tipă ca tine, frumoasă și nițeluș toantă. Sînt fel și fel de chipuri de a fi toantă. Cînd i-a sucit bine capul, o trimite să facă trotuarul, pricepi, să facă pe tîrfa. Să se culce cu primul venit pentru cinci franci. Și ea îi aduce cei cinci franci. Pun rămășag că ți-a și cerut bani... A! vezi, vezi. Jură că nu-i adevărat. Răspunde în loc să te sclifosești. Ții cu orice preț să se uite lumea la noi ? Și să știi de la mine că ăștia au tot felul de boli, toți, și că o să te garnisească și pe tine, dacă nu te-a și garnisit. Haide, curvulițo. Ia-o înainte.

VI

O BUCATĂ DE CARNE ROȘIE

Chelnerul de-abia a isprăvit să strângă de pe masă ultimele farfurii cu aperitive. N-au mai rămas decît carafa de vin alb de Chablis și coșul cu pîine.

Haverkamp, cu șalele bine proptite de banchetă, privește înainte, în gol. Adineaori a vorbit cu Wazemmes ; a ascultat raportul lui. Dar acum nu mai are chef să-și comunice gîndurile. Abia dacă își dă seama de prezența lui Wazemmes pe banchetă, lingă el. Pentru moment, Wazemmes nu are alt rol decît să-l împiedice pe Haverkamp de a se simți singur. E un tovarăș de același fel cu cîinele.

Odată cu aperitivele, Haverkamp a băut două pahare de Chablis, pline pe trei sferturi. E acum în faza a doua a apetitului. Primele alimente, primele băuturi au astîmpărat iritarea pricinuită de

foame, au alungat deprimarea care ar fi urmat imediat. Avîntul e luat, succedînd nerăbdării. Trupul se pregătește în tihnă ca să absoarbă mai multă hrană ca de obicei. Gînduri îndrăznețe, sprintene, îi zumzăie între tîmple.

Iată că vine, pe o tavă lungă și ovală, o gră-măjoară brună, și rumenă. „E pentru mine“, își spuse Haverkamp. Felul de mîncare care îi place cel mai mult se așează pe masă ; și în timp ce chelnerul taie și servește, Haverkamp privește.

E o bucată pătrată de mușchi de vacă în sînge, cu cartofi prăjiți și creson. Într-un alt restaurant, asta s-ar numi un *châteaubriant*. Dar într-un alt restaurant, bucată de carne ar fi o mică masă ne-regulată, strîmbă, cu scobituri, cu subțieri, pe alocuri chiar ruptă. Ceea ce contemplă Haverkamp, ceea ce îi și satură privirea, e un veritabil bolovan de carne. Ceva cu adevărat cubic. Cuțitul care a tăiat-o a putut obține, așa cum a vrut, în cele șase direcții, felii perfecte. Ca și cum n-ar fi avut de-a face cu nimic altceva decît cu o carne absolută ; ca și cum n-ar fi avut nimic de evitat, de ascuns, sau de băgat la grămadă. Ca și cum ar fi existat în apropiere o mare carieră de carne, alcătuită în toată grosimea ei din carne de aceeași calitate, de aceeași structură ; coasta sfișiată a unui munte de carne, pe care un muncitor cu mîinile pline de sînge n-ar avea decît s-o taie după dimensiunile cerute.

Haverkamp e îndrăgostit de această carne roșie, perfectă. O privește cum tremură și singurează sub cuțit. Nici o porțiune unde să fie nevoie să apeși mai tare sau să mai tai o dată. O rezistență ușoară, care cedează îndată, ca și cum ar fi calculată exact. Învelișul fript la foc mare înfășoară pulpa asemenea cojii unei prăjituri.

Haverkamp mănincă această carne, nu mult mai caldă, nu mult mai puțin vie decât a lui. Înainte de a se topi în gură, ea nu cere fălcilor decât fărîma de muncă ce le îngăduie să se desmortească. Ea chiar și piinea care trosnește e mestecată o dată cu carnea, ca să-i mărească puțin rezistența, ca să-i absoarbă excesul de savoare.

Se gîndește : „Iată adevărata mea hrană“. Un organism ca al lui o primește cu atîta satisfacție, încît nu-ți poți închipui, în vreun ascunziș al trupului, un mădular, o glandă, refuzînd efortul de a o asimila. Abia poate fi vorba de un efort. E schimbare de loc, luare în posesie, distribuție. E carne gata făcută pe care o absorbi. O simplă transfuzie de carne.

Nici o fărămitură pe care ai avea dreptul s-o disprețuiești. Oricît ar fi de mare bolovanul de carne roșie, ultima bucățică va fi sfărîmată, înghițită cu aceeași plăcere. Cînd foamea ia chipul dragostei, ea știe să facă din săturare un fel de formă surescitată și pletorică a apetitului.

Haverkamp își dă seama că devine mai bun. Da, devine „mai bun“ într-un sens mai larg decât sen-

sul moral. Devine mai inteligent (nu mai lucid, dar mai pătrunzător) ; devine mai eficace ; și totodată mai generos.

De altminteri, starea de tihnă plăcută pe care o încearcă e lipsită de cruzime. Chiar și de orice urmă de violență. Se apropie mai mult de o bucurie liniștită. Lui Haverkamp nu-i trece o secundă prin gând că într-o civilizație viitoare mîncătorul de carne roșie, considerat ca un criminal și studiat de psihiatri, se va ascunde de semenii lui ca să-și săvîrșească nelegiuirea și că n-o va putea face decît recurgînd la închipuiri delirante și descărcîndu-și dintr-o dată toți nervii.

Peste o oră, Haverkamp e din nou pe trotuarul străzii Germaniei, colț cu strada Hainaut. Se desparte de Wazemmes :

— Dă fuga să iei mètroul și întoarce-te la agenție. Vă veți ocupa, domnul Paul și cu tine (îl tutuiește acum), cu transcrierea în registrul de intrare a celor cinci sau șase afaceri pe care le-am discutat în timpul dejunului. Ținînd seama de cele ce ți-am spus. Eu mă duc să arunc o privire asupra terenului din strada Manin, despre care mi-ai vorbit.

Wazemmes insistă să-și însoțească patronul. Îi e teamă de verificările de felul acesta. Ar vrea să se poată justifica la fața locului, să arate că

trecerea lui pe acolo a fost utilă. Dar patronul dorește acum să fie singur.

— N-am nevoie de tine.

Haverkamp se depărtează cu pasul lui mare și hotărît. Un soare palid de iarnă luminează blînd și foarte de aproape urcușurile străzilor unui cartier de coline. Străzi aproape fără case. Perspective nepopulate. Gardul lung. Doar felinarul îl depășește. Gura canalului se cască spre șoseaua goală. În depărtare, pe deal, o adunătură de cocioabe între schelete de arbori și taluzuri. Umile cătune urbane care-și așteaptă cuceritorul.

Iată ce-i place, Parisul care-l excită. Rămîn pentru mai tirziu restaurantele de pe Champs-Élysées, automobilul care gonește spre Bois-de-Boulogne în ceața după-amiezii. Parisul desfătărilor. Vom vedea. Deocamdată e Parisul în creștere. („Creșterea lui, creșterea mea.“) Parisul muncii. (Chiar și dejunul acesta la „Purcelul de aur“ face parte din muncă.) Niciodată Haverkamp nu va fi mai fericit decît acum. O știe bine.

Toată forța organismului intactă. Totul, în afară și înăuntru, îi face plăcere : pămîntul pe care calcă ; acrul de iarnă în obraz. O digestie minunată. Dejunul consistent, care pătrunde încetul cu încetul pînă în adîncul trupului, ca o navă mare care-și face, printre diguri, intrarea tăcută și liniștită. Dejunul cu încărcătura lui de vin și de carne roșie. Bilanțul lunii se va încheia fără pierdere. Dacă nu intervine ceva neprevăzut, ia-

nuarie se va solda, hotărît, cu un beneficiu net. Clientul de luni dimineată părea foarte serios. Unde-i terenul de şapte mii trei sute de metri? Laba lui Haverkamp să-l apuce; laba aceasta groasă, acoperită cu păr blond, care dezmiardă o havană. Se aude undeva fierăstrăul unui tăietor de piatră, regulat ca un tic-tac, melodios ca un cântec de pasăre. Parcul Butte-Chaumont te face să te gîndeşti la trompete, la fanfarele asaltului, la o bătălie care se tirăşte victorios la poalele unei citadele. Vedere inexpugnabilă. Imobilele au aici aer şi verdeată de mîncat prin toate ferestrele pînă la sfîrşitul veacurilor. Şapte mii trei sute de metri. Cît trebuie ca să ridici vreo cincisprezece case; aşezate în jurul unui spaţiu liber. Într-un dreptunghi deschis către stradă. Sau în semicerc, ca o cireadă de boi la adăpătoare. „Scurarul Haverkamp.“ De ce nu? Ar fi de-ajuns un milion la început.

VII

TRECĂTORUL DIN STRADA MIGDALILOR

De cealaltă parte a înălțimilor acestora, cobora, în sens invers, spre vechiul Paris, o cascadă de foburguri dese, în care mii de geamuri sclikeau ca niște bășici într-o viltoare.

De-a curmezișul dealului, strada Migdalilor găsea chipul să urce domol, amăgind panta, profitând de unele cute ale terenului.

Nu era o stradă prea largă, nici prea dreaptă. Dar era pesemne un drum bun, sau nu era altul mai bun; căci multă lume o străbătea în amîndouă sensurile.

Tot felul de prăvălii se instalaseră pe marginile ei; pline de tentații, gata să te primească, deschise spre trotuar, în ciuda aerului aspru. Cizmari, cîrciumari, fructari, negustori de sărături din Auvergne.

Această pașnică și întortochiată stradă în urcuș privea un tînăr care trecea. Nu trebuie să ne în-

șelăm în privința cuvintelor. Privea un tânăr e
prea mult spus. O stradă privește un cortegiu.
Sau un hoț între doi polițiști care-l țin de cătușe.
Sau, la rigoare, un om beat care se împleticește
de la un trotuar la celălalt. E greu de indicat
nuanța de atenție difuză, de atenție succesivă și
fugitivă care însoțește de-a lungul unei străzi ca
aceasta — adică departe de centru, și unde circu-
lația, deși vie, păstrează totuși un caracter local
— pe un trecător a cărui înfățișare nu e excep-
țională, dar nici nu e cu desăvîrșire indiferentă.
Fără îndoială, atenția aceasta prezintă toate gra-
dele, în raport cu trecătorul. Nu devine poate nici-
odată nulă. Omul cel mai obișnuit, cel mai con-
form modelului mediu al cartierului, cel mai ușor
de luat drept primul-venit, nu poate să străbată
strada de la un capăt la celălalt fără să trezească
într-un punct oarecare un interes, fără să pro-
voace cel puțin o urmă de reacție mintală care
să-l privească în mod special. Să treacă nebăgat
în seamă ! Nici chiar un ciine la fel ca toți ciinii
care se învîrt în jurul lăzilor de gunoaie, corci-
tura cea mai banală, de-o murdărie discretă, stre-
curîndu-se pe lîngă ziduri ca să evite cel mai mic
incident, n-ar fi sigur că trece nebăgat în seamă.
Doar niște fantome cu totul transparente ar pu-
tea-o nădăjdui ; sau vagabondul care la ora două
noaptea ar merge cu tălpi de pîslă folosind per-
delele de umbră.

De îndată ce trecătorul nu mai e cu desăvîrşire oarecare, înaintarea lui de-a lungul străzii devine o operaţie psihică, oscilantă şi totodată complicată. Ca şi cum ar atinge uşor, la întîmplare, papile de natură mintală, şi nu le-ar face să vibreze decît o clipă. Pe unde trece, provoacă succesiv gînduri, dintre care nici unul nu seamănă exact cu cel precedent, nici unul nu seamănă cu el. Gîndurile acestea se referă la el, dar conţin totdeauna altceva în afară de el. Îl adaugă unui zgomot al străzii, unei perspective, unei conversaţii începute, tăcerilor unei griji lăuntrice, îl amestecă, îl confundă mai mult sau mai puţin cu ele. Gîndurile acestea, asemeni unor flăcărui năzdrăvane, apar şi se sting sub paşii săi. Şirul lor întreţine în jurul lui o formă incipientă a opiniei, dar atît de uşoară, atît de instabilă, încît nu depăşeşte stăruinţa unei dezmierdări (chiar şi ostilitatea, răutatea pot doar să dezmierde, ca şfichiul biciului).

Isonul acesta nu-i ştirbeşte, de altminteri, trecătorului sentimentul atît de preţios al anonimatului, care e avantajul marilor oraşe. Mai întîi, el nu-şi dă seama de asemenea mişcări atît de slabe. Urma de interes pe care-l stîrneşte păstrează aspectul visării distrate şi se iroseşte pentru el îndată în vaste prezenţe sociale. Şi apoi, el riscă să-l stîrnească în mai mare măsură tocmai acolo unde e cel mai mult un necunoscut : în cartierele, pe parcursurile în care mutra lui, comportarea lui nu

amintesc nimic nimănui, nici măcar în chip vag. Căci atenția unui oraș mare se îndreaptă, prin definiție, spre ceea ce e necunoscut. Asta face că e atît de ușor tolerată, spre deosebire de curiozitatea provincială.

Așadar, se infiripa în jurul tînărului, puțin înainte, la stînga, la dreapta, uneori chiar cu o ușoară întîrziere, o înflorire de gînduri, pe care altele de îndată le și ștergeau, le izgoneau, le acopereau, gînduri fluturînde, care de-abia atingeau o clipă, într-un loc sau într-altul, trupul sau hainele lui; judecăți elementare, care se învîrteau în jurul lui ca niște musculițe. „Are pardesiu“, „Nu e grăbit, Se plimbă“, „Are de toate : cravată, plastron, manșete, guler tare“, „E un om cu carte“, „E cineva care lucrează în birou“, „Pentru unul cu pălărie și pardesiu, are tocurele tare scîlciate“, „S-a uitat la mine... a ! îmi plac ochii ăștia. Dar, ce să spun, nu prea are haz...“, „Gulerul lui de catifea nu-î nici ros, nici unsuros. Te întrebi cum naiba fac unii“, „Ce privire ciudată ! Ce-o fi rumegînd, frățiorul ăsta ?“.

Cu fiecă pas, cu fiecă metru parcurs, se infiripau astfel alte gînduri, întrucîtva noi, întrucîtva tot aceleași.

Din toate aceste fantasme fugitive începea să se contureze o imagine a tînărului, care nu să-

lăşluia în întregime în nici o minte, care poate plutea în mediul acela semiabstract, în care reprezentările rătăcitoare, care le scapă indivizilor, dar sînt încă foarte aproape de ei, vor acţiona unele asupra celorlalte. Imagine căreia trebuie totuşi să-i acordăm cel puţin o existenţă virtuală, de vreme ce limbajul, ca un revelator, o face să apară de îndată ce oamenii vorbesc între ei despre cele ce-au văzut, sau de îndată ce sînt interogaţi în mod colectiv.

Ceea ce ne îngăduie să spunem, simplificînd niţel, că pentru strada Migdalilor tînărul acesta, care trecea fără să se grăbească, nu era probabil din cartier, avea vreo douăzeci, douăzeci şi doi de ani ; fusese poate aminat la armată — dat fiind că nu părea prea robust — cu siguranţă că nu era un muncitor, din pricina gulerului tare şi a mîinilor sale ; şi nici un funcţionar oarecare, din pricina pardesiului (pardesiul, într-o zi de lucru, e un semn de lux) ; dar totuşi, nici un adevărat „fecior de bani gata“, din pricina tocurilor scilciate şi a unei oarecare lipse de îngîmfare ostentativă ; învăţase carte (deşi nu purta ochelari ; dar tinerii cu carte au un gen special) ; avea moravuri cuviincioase, căci nu arunca priviri vicioase fetelor sau femeilor ; nu părea nici destul de vesel, nici destul de uşuratic pentru vîrsta lui ; uneori avea chiar un aer prefăcut ; pe scurt, în ciuda unui oarecare număr de indicii favorabile, nu-ţi inspira o totală încredere. În sfîrşit, dacă trecea pe

strada Migdalilor, o făcea din plăcere ; sau fără vreo treabă urgentă. Afară de cazul că ar fi în căutarea unei slujbe. Într-adevăr, de multe ori căutarea unei slujbe, atunci cînd durează de mai multe zile și suferă primele lovituri ale descurăjării, ia înfățișarea unei plimbări resemnate. Ceea ce ar fi explicat totodată și mutra prea serioasă și concentrată a tînărului.

Acastă „opinie născîndă“ a străzii Migdalilor nu era nici prea absurdă, nici prea pătrunzătoare, precum se va vedea. Avea mult prea puține șanse să pătrundă pînă la misterul lăuntric. Un trecător nu are a se teme de astfel de indiscreții. Doar poate nu e exagerat de fantezist să spui că ea avea oarecare intuiție în privința lui.

Străzi ce-ți ies în cale ! Străzi întîmplătoare și ospitaliere ! Cel care trece n-a venit ca să-și povestească durerea. Nu va destăinui nimic negustoresei celei grase care face ordine în vitrină, nici fetișcanei care merge în celălalt sens. Chiar și trăsăturile feței lui evită să mărturisească. Poate se crede singur, cu desăvîrșire pierdut. Poate analizează, cu un ris amar, felul în care își poartă, de-a lungul străzii, un abis de care ațiția oameni se lovesc fără să-l bănuiască ; îl poartă întocmai cum își împinge triciclu**l** băiatul de colo. Capacul ascunde totul. Abisul nu are un miros special. E cu putință să fii atît de aproape de ceilalți și totodată atît de străin ?

Și totuși, peste toate astea domnește nu știu ce armonie melancolică. Note secrete răsună în diferite registre. În rumoarea pe care toată lumea o aude, o vibrație nebăgată în seamă obligă abisul de sub capac să răspundă. Nici răspunsul lui nu-l aude nimeni. Nici pe acela din pricina căruia tresare un alt abis, pe care cineva îl poartă la câțiva pași mai încolo.

La ce se gîndea intrînd în strada Migdalilor, tînărul acela cu înfățișarea deloc remarcabilă.

Își spunea : „Nu, nu vreau să cad iarăși. Refuz cu desăvîrșire. Doi ani de «urcuș» nu vor fi fost inutili. Mai mult de doi ani. Nu-i nici un motiv ca voința să cedeze deodată.”

Citi numele străzii în care tocmai intrase: „Strada Migdalilor. Da. E o idee. Nu-mi mai amintesc prea bine unde se isprăvește.” Stradă curbă, al cărei capăt scapă privirii. Multe prăvălioare, strîmte, înghesuite, bine expuse. Mult popor.

„Știu că la mine voința singură nu obține nimic. Nu mi-e dragă. Am antipație pentru entitatea aceasta osoasă și cu mutră de băiețoi. Am nevoie la fiecare etapă de o recompensă sensibilă. O stare lăuntrică însemnînd «măcar asta». Ceva mai puțin exigent decît fericirea, mai curgător și mai misterios în același timp. Totuși, intrucîtva

din aceeași familie. Un fel de har. Harul acesta oare m-a părăsit ? Nu. Îl mai aveam încă azi-dimineață. De pildă, pe tot parcursul acelui trotuar lung, pe care-l revăd. Fațadele aliniat în dreapta. Trotuarul ca un fluviu.“

Închidea ochii pe jumătate ca să regăsească mai bine starea de azi-dimineață. Apoi întoarse capul spre dreapta. Văzu, printr-un pridvor negricios, o curte foarte adâncă ; și, în fundul curții, o bruscă ridicătură de case sărăcăcioase ; o răzvrătire de ziduri, și de ferestre, și o mîngiere a cerului. Îi trecu prin suflet un sunet fugar, o singură notă, dar din acelea care aduc cu sine o întreagă melodie. „Harul atît așteaptă, să se întoarcă“.

Pipăi în buzunar un carnet ; mare cît palma, rece, cam zgrunțuros, pe care, atingîndu-l doar, simțai că e negru. Tovarăș sinistru. Cu marginea puțin tăioasă. Martor copleșitor. Îl regăsise adineori, ascuns sub hîrtoage, în sertarul unei mici mobile, la părinții lui, unde luase prînzul. Recunoscîndu-i coperta de mușama neagră, marginea aceea al cărui roșu ca niște buze mușcate abia se decolorase, simțise sub frunte o fulgerare răutăcioasă.

Îl deschisese și-l închisese îndată ; doar cît să citească pe pagina din stînga :

Orez ; spanac
1 pahar cu vin
acceptabil
ora 3 mediocru

Pe pagina din dreapta :

Biftec
Cartofi piure
1 pahar vin-apă
2—4 *mediocru*
4—6 *foarte rău.*

Simțea o apăsare în temple, capul i se îngreunase. Chinurile de acum trei ani reveneau deodată. Când ai un trecut de care ți-e teamă, trebuie să te gîndești la el cu multă precauție. Carnetul acesta avea o putere de evocare prea directă. Și totuși, chiar și acum, tînărul trebuia să se lupte cu pofta de a-l redeschide. Nu doar că spiritul ar îndrăgi în taină chinurile sale și-ar regreta cînd l-ar părăsi. Dar spiritul e cutezător. Nu-i place să fugă din fața inamicului. Și vrea și să știe. E un experimentator neobosit. „Să încercăm să verificăm dacă m-am vindecat. Am dobîndit, pare-se, o oarecare seninătate. Să încercăm să-i apreciem rezistența la rupere.“

„Orez, spanac... Și azi, ce-am mîncat ? Oare azi diger bine ? Poate că acest început de anxietate pe care o simt din nou... Nu. Zic nu. Știu că am un stomac prost. Și știu, de asemenea, că nu are nici o importanță. Fundătura Ronce. O mai observasem oare ? Mi-aș fi amintit numele acesta : această fisură a orașului în care văd stînd un om necăjit. Ce bine e să nu te mai gîndești la tine. Să lași să treacă ceasuri, da, ceasuri întregi, fără să te gîndești. În ziua în care mintea descoperă că

are tot felul de mijloace de a evada din ins... Orez, spanac...”

Stranie epocă. În vremea aceea își spusese că durata și gravitatea tristeții sale — o tristețe care supraviețuia motivelor pe care le avusese la început — aveau la bază cauze pur corporale. Observase că cele mai proaste momente se situau în genere după-amiaza. Unele alimente păreau că favorizează revenirea lor. De unde ideea de a-și da seama de lucrul acesta cu metodă. Începu să-și noteze pe scurt ce mânca și ce bea la prînz, apoi starea de spirit care urma. De două sau de trei ori pe săptămînă, lua dinadins alimentele suspecte, ca să vadă dacă efectul lor era constant.

Astăzi găsește ancheta aceasta cam naivă. Dar dacă ar trebui din nou să se apere împotriva înspăimîntătoarelor asalturi ale deznădejdiei, cît timp ar mai face oare pe deșteptul ? Cine știe la ce leacuri, la ce soluții ar recurge ? N-a uitat că suferința te face supus.

„Azi-dimineață m-am trezit destul de prost dispus. De mult nu mi se mai întîmplase așa ceva, cel puțin în asemenea măsură. Îmi amintesc c-am spus, de îndată ce-am deschis ochii : «Doamne ! ce tristă-i viața !» A fost primul meu gînd la ieșirea din confuzia somnului. Și un gînd care ținea să se exprime printr-o formulă. De altminteri, acest «Doamne ! ce tristă-i viața !» e la mine nu un refren obsedant... nu, nu, deloc... ci un fel de judecată gata pregătită, un fel de sentință rituală care,

cînd găsește de cuviință, intervine deodată, se de-clanșează. Și revenirea acestei formule, tocmai pentru că nu are nimic mașinal, mă impresionează destul de tare.“

Se întreabă dacă „revenirea“ care s-a produs azi-dimineață avea vreo cauză. Nu vreuna specială, pe cît se pare. Ziua din ajun n-a fost deosebit de neplăcută, nici dezamăgitoare. Nu întrevade nici un motiv nou de îngrijorare. „Există, ce-i drept, obsesia concursului de la finele anului al treilea care nu mă părăsește niciodată cu totul ; care tinde, poate, chiar să se agraveze, pentru că am impresia că m-am lansat în niște hoinăreli ale minții care mă îndepărtează din ce în ce mai mult de munca școlară. Încă o inconsecvență a firii mele. Simt în mine cea mai extremă, cea mai sinceră detașare de bunurile materiale, și, în același timp, o trebuință, exagerată la anumite ore, de securitate materială. Declasatul, în căutarea unei situații care îi scapă... viziunea aceasta mă îngrozește. La urma urmei, poate nu-i chiar atît de contradictoriu. Am nevoie de foarte puțin. Dar nu vreau să fiu silit să mă gîndesc la asta, să mă chinuiască pentru puținul ăsta. Preot de țară, dacă ai putea accepta să fii fără să crezi. Casa și masa asigurate. O sutană pe an. Și nimic să nu te deranjeze de la ceea ce e interesant, adică treburile lui Dumnezeu.

Da, în fond sînt foarte puțin temporal. Temporal, spiritual. Cuvînte admirabile. Oamenii ăștia

au știut să pună problema. Păcat că metafizica lor e slabă ; alcătuită din petice și din bucăți, ca monumentele de extremă decadentă, de ginditori, de felul lor cam negustori de vechituri, care nu-și băteau prea mult capul. De vreme ce cu asta luau ochii poporului. Și metafizica lor, treacă-meargă. Dar mitologia barbară pe care au așezat-o deasupra, și pe care n-au încetat de atunci s-o picteze în culori stridente și s-o împovăreze ! Și la care țin cu o încăpăținare de vraci negru, de vrăjitoare napolitană. La drept vorbind, eu și religia nu prea ne-am potrivit niciodată, nici chiar pe cînd eram incapabil să judec limpede criticile acestea. Îmi pare rău. Aveam atît de mari aptitudini ! Cum de n-am profitat de epoca aceea în care credeam ca să mă îmbăt pe deplin de religie ? Blindetea, alinarea, emoția pe care poate să le procure nu le-am presimțit, nu le-am recunoscut, nu m-am bucurat de ele — printr-un noroc neașteptat, și la condițional — decît după ce m-am descotorosit de credință. Religia totală — inclusiv credința — a fost întotdeauna pentru mine toxică ; chiar din copilărie.“

Revede ziua primei împărțășanii. Zi de chinuri și de cutremurare ; apoi de oboseală nervoasă, de pică aproape dușmănoasă, după o săptămînă trăită într-un noian de scrupule, ca și cum ai trece despuiat printr-un vîrtej de țîțari. Groaza permanentă de a pierde prețiosul har. Chiar în dimineața aceea, sub pridvorul bisericii, ochii lui

întîlniseră, din întîmplare, o fetiță care venea la împărtaşanie. Din oficiu se bănuise vinovat de gînduri păcătoase. A trebuit să găsească de îndată un vicar, primul venit — fără să mai piardă timpul să-și caute duhovnicul lui — și să se acuze. Toată ceremonia se desfășurase în umbra acestui terorism lăuntric. Strașnice condiții pentru a te lăsa pradă celebrelor delicii ale cuminecăturii.

„Bineînțeles, exageram puțin. Dar cine era mai aproape de adevăr, eu sau băiatul lăptarului de lingă mine, care rîdea pe furiș? Iar mai tîrziu — după vreun an sau doi, nu mai știu — cînd am dat peste fraza din *Evanghelie*: «Numai un singur păcat nu va fi iertat: păcatul împotriva Duhului». Întocmai ca un sfredel care ar ajunge prin trei învîrtituri în punctul cel mai central și mai dureros al sufletului. Nu voi uita niciodată azuriul dulceag al copertei cărții, acel azuriu mincinos pe care un trăsnet etern îl spărsese.“

Pînă atunci, avusese obsesia păcatului de moarte și a împărtaşaniei pîngărite. Totuși, iertarea îi rămînea la îndemînă. Dar acum, de vreme ce descoperise păcatul fără de iertare, și care prin natura lui era cel mai imaterial, cel mai puțin palpabil din toate, cine l-ar putea împiedica să-l săvîrșească, sau să se teamă că l-a săvîrșit? Voința nu avea nici o putere. Cîpîlul știa, dintr-o aspră experiență, că voința se răscoală împotriva ei însăși. La rigoare, cînd păcatul constă într-o acțiune, voința se poate liniști puțin convingîndu-se că

acțiunea nu se petrecuse. Dar cînd păcatul constă într-un gînd, cînd e în întregime din aceeași substanță ca și gîndirea, el nu mai poate fi despărțit de ea ; țîșnește din ea ca dintr-un piept ; se amestecă cu orice răsufolare a ei. „De aci înainte damnațiunea își găsisese lăcaș în mine. Purtam cu mine în același timp și prăpastia și ameteala ei. Revăd acea imperială de tramvai într-o duminică. Mergeam cu părinții la Bois-de-Boulogne. Oamenii care se plimbau duminica nu luau în seamă acest biet copil de treisprezece ani care, strîngîndu-și buzele, purta cu el abisul creștin pe imperiala însorită. Abisul lor, totuși ; chiar dacă nu se mai gîndeau la el ; acela al civilizației lor ; acela al strămoșilor lor. E ușor să zîmbești. Sufletul nu are vîrstă. Eu asta o știu. Rușine mi-e dacă mai tîrziu, cînd voi avea patruzeci, șaizeci de ani, voi arunca o privire de indulgentă ironie asupra unui obraz de treisprezece ani stăpînit de o durere necunoscută. Și apoi, era o nevroză din partea mea, o eroare copilărească ? Nicidecum. Încă o dată nu. Care era vina mea ? De a lua lucrurile într-un sens prea strict literal ? Dar mai întii, în materie de religie, cine îți permite să nu iei lucrurile *în sens strict literal* ? Cu ce drept alegi «ce să iei și ce să lași ?» Atitudine de farsori, de pseudo-credincioși, de candidați la necredință. Eu zic că un pretins creștin care ar fi zîmbit de naivitatea mea n-ar fi fost decît un amator. Sistemul fiind dat, eu aveam

dreptate. Și Pascal purtase abisul. Ce mult mă simțeam fratele, mezinul întârziat al tuturor chinuților primelor veacuri creștine ! Ghirlande ale afuriseniei pe ogiva portalurilor. Gargui. Torsiunea deznădăjduită a catedralelor. Bocetul iadului. Veacul de mijloc eu știu ce este. Am trăit în el. Toți cei care au admis predestinația și care-și spunneau : «Nu sînt de partea cea bună». Însuși Pascal, strigînd atît de tare : «Sînt salvat», pentru că-i clănțanesc dinții de frică.“

În timp ce meditează, ochii lui întîlnesc chipuri pe care i le prezintă strada. Chipul negustorului de haine, care, cu ajutorul prăjinii sale, agață o rochie de vergeaua vitrinei ; acela al unui bătrîn care s-a oprit, cu mîinile în buzunar, pe marginea trotuarului. Apoi femeia aceea ; o altă femeie. Cei doi golani care, trecînd prin fața prăvăliei coaforului, au tras cu coada ochiului la capul de ceară cu genele rigide. Un chip pe care oboseala l-a umflat. Un altul, pe care l-a scofilit. Un chip livid și amar. O privire care a încercat toate dezamăgirile. O alta, pe jumătate candidă. Socoteli ; griji. Licăriri : de ciștig, de desfriu, de alcool, de prietenie ; dar pătrunse de îndoială. Chipuri zăvorite de un refuz. Chipuri străbătute de un sarcasm ; ca un zid pe care ai scris oblic o insultă. Ca un afiș sfîșiat.

Confruntate cu chipurile acestea, gîndurile lui de adineauri devin deodată improbabile, imposibile. Parcă toată strada Migdalilor ar striga „săriți,

nebunul!“ dar pe un ton glumeț și din colțul gurii.

„Evident ! Dar pe imperiala tramvaiului meu se aflau, poate, mutre ca acestea, care ar fi trebuit să facă imposibile gândurile mele de atunci ; și totuși, ele nu le-au împiedicat. Îmi spuneam : «Feriți cei care nu sînt în stare nici măcar să-și închipuie felul de supliciu pe care-l îndur». Nimeni nu putea împiedica nimic. Nici chiar un prieten. Nici chiar un preot.

Nu eram, vezi bine, atît de naiv ca să caut un preot. Nu ignoram faptul că nimeni nu avea calitatea să mă liniștească. Eram mai bun teolog decît ei. Iată de ce nici n-am vorbit nimănui vreodată despre asta. Jerphanion ar asculta, s-ar interesa, n-ar pricepe boabă. Cei ce sînt «în afara sistemului», cei ce n-au fost niciodată înăuntrul lui, se grăbesc să pronunțe cuvîntul nevroză. Sînt perfect de acord. Cu condiția ca asta să nu vă scutească de a recunoaște că, într-un anumit univers omenesc, nevroza aceasta e legea lui Newton. Dar dacă nevroza înseamnă pentru voi deviație singulară, ciudățenie individuală, atunci nu. Nici măcar lipsă anormală de rezistență a spiritului față de propriile sale toxine.. Semnificația generală a supliciului meu. Întotdeauna mi-am dat seama de asta. Chiar cînd invidiam liniștea masivă a vecinului, știam că tragedia mea mă depășește în toate sensurile și că vecinul nu scăpa de ea decît din întîmplare, iar nu prin firea lui. Am

simțit întotdeauna — ca și în celelalte crize prin care am trecut de atunci — cîtă omenire răstignită sălășluia în fiecare din ele. Particularitățile mele personale nu mă interesau nicidecum; nu aveau de fapt nici o importanță. Și nu mă puteam vindeca decît împreună cu omenirea. Cu ajutorul leacurilor care o mai vindecaseră; sau care o mai vindecau încă.

Cînd am dat peste formidabilele imprecății ale lui Lucrețiu : *Humana ante oculos... horribili super adspectu mortalibus instans...*¹ Pentru ceilalți, era un text de versiune latină. Dar eu îl trăiam literalmente, strigătul lui de douăzeci de ori secular ! A ! Se poate spune că și el, Lucrețiu, a cunoscut asta ! Ce sumbră tinerețe precreștină trebuie să fi avut ! Căci asta n-a început o dată cu creștinismul ; așa cum credea polemistul acela simplificator care a fost Nietzsche ; creștinismul doar a adîncit amețeala, a ridicat supliciul la o putere infinită. Și chipul în care am participat mai tîrziu la respirația dezlănțuită a poetului, la furi-oasa nevoie de aer a omului care își amintește mereu că a fost îngropat de viu și care, cuprins de groază din cînd în cînd, vrea iar și iar să simtă aerul proaspăt gilgîindu-i în piept ! *Diffugiunt animi terrores ; moenia mundi discedunt...*² și mai tîrziu, de asemenea, cînd am citit *Viața*

¹ Cele omenеști sînt în fața ochilor... ele amenință pe muritori cu chipul lor înfiorător (lat.).

² Se risipesc spaimеle sufletului ; se dărîmă zidurile lumii (lat.).

lui Isus de Renan. Binefacerea, balsamul, izbăvirea ce se răspîndeau din cartea aceasta. Impresia aceea de luna mai, de lucire de griu verde ; cîntecul acela liniștit de Înviere, adevăratele clopote de Paști. Cartea cu coperta dulceag azurie, definitiv exorcizată. *Evanghelia* redevenită ceva evanghelic.

Cei care n-au cunoscut o astfel de izbăvire ignorează cea mai mare sărbătoare a sufletului care se poate concepe. Anii aceia înfiorători au avut avantajele lor. De bună seamă. Cel mai important : de a fi atins încă de la vîrsta de treisprezece ani culmea durerii omenеști. Culmea absolută, pe care nici o descoperire geografică, nici o nouă măsurare nu o va declassa. Ce-ar mai putea să te mire? Să-ți fi spus, luni de zile în șir, că erai damnat pentru veșnicie. (Veșnicia nu era pentru mine un simplu cuvînt. Încercam să mi-o reprezint dinainte, pe cît o permite încordarea maximă a spiritului.) Să fi avut în privința viitorului tău, în privința destinului tău, o astfel de viziune, încît moartea nu numai că nu mai apărea ca o nenorocire importantă, dar a recurge la ea devenea inutil, și asta e arma cea mai teribilă inventată de religie împotriva omului. O stare în care îți spui că a te sinucide de desperare nu-i un mijloc eficace pentru a pune capăt desperării. După asta, de la ce înălțime revii la incidentele obișnuite ale vieții ! Camaradul care-ți povestește că vrea să moară din pricina unei femei !

Ca și cum odihna în moarte nu ți s-ar fi părut
ție un paradis prea frumos din care omul este ex-
clus. Părinții, sau prietenii lor, pe care-i auzi
văitându-se de pierderi bănești ! Mici mizerii în-
duioșătoare ale adultului. Copilul de treisprezece
ani a făcut înconjurul complet al condiției umane,
și pe o brînă atît de înaltă, încît orice experiență
e de acum înainte *mai prejos* de a lui.

Totuși, sînt multe puncte neclare. Povestea cu
Hélène Sigeau, de pildă ; cum s-a putut ea insera
în urmările acelei drame ? Mai e și momentul,
modul exact în care am scăpat de obsesia mea
religioasă.. Aproape dintr-odată ? Sau puțin cîte
puțin ? Sau printr-un șir de zguduituri ? Și cum
de-am mai căzut după aceea în noi perioade de
desperare ? De ce n-am rămas imunizat ? De ce,
după ce am atins culmea durerii omenеști și
m-am instalat în ea, am putut lua, de-a lungul
drumului, alte dureri drept culmi, și n-am trecut
peste ele ridicînd din umeri ?

E curios cum memoria, după atît de puțini ani,
nu izbutеște să se orienteze ! Poate căutăm prea
multă ordine în trecutul nostru. Un capitol. Punct
final. Capitolul următor. Există, de bună seamă,
încălcări. Faze decalate, care se reacopăr parțial.
Întotdeauna e mult mai complicat decît ne în-
chipuim noi. Cînd îmi amintesc epoca dragostei
mele pentru Hélène, nu zăresc altceva, în afară
de dragostea mea, decît lumca obsesiilor sexuale

din care îmi îngăduia să mă eliberez. Nici un fel de chinuri religioase. Totuși, perioada lor acută nu avea o vechime mai mare de optsprezece luni, doi ani. Putuseră oare să dispară fără urmă? Și nici obsesiile sexuale nu datau din ajun. Mă revăd pe la șase ani, stînd de vorbă cu o fetiță de vîrsta mea despre misterele nașterii și ale căsătoriei; ajungînd la ipoteze destul de judicioase și meditînd asupra cuvintelor sexuale din dicționar. Așadar, obsesiile acestea au coexistat apoi cu chinurile mele religioase, dîndu-le pretexte, hrînind puzderia de scrupule secundare... Pe de-o parte, evident, viața interioară merge foarte repede. Trăită zi de zi, ea e tixită cu evenimente, cu serii disparate de evenimente care se amestecă. Cînd le desfășurăm, mai tîrziu, ca să le vedem de aproape, nu mai izbutim să pricepem cum de-au putut intra în acele cîteva sertare de ani pe care memoria le-a răsturnat de-a valma. Pe de altă parte, ar fi atît de ușor să introduci o falsă claritate, să-ți scrii mica ta istorie oficială. Atît de ispititor să folosești trecutul ca să-ți justifici ideile tale de acum.“

E din nou atent la lucrurile de pe stradă, nu atît ca să mai uite de gîndurile lui, cît pentru a le lăsa vreme să se ordoneze. Se interesează de o prăvălioară de sărături din Auvergne. Bucata de slănină are cocoloașe de sare. Salamurile noduroase seamănă cu niște crenguțe de măr. Cîrnații

sînt dolofani, cu o piele ca de copil. Mai e și o turtă de pîine neagră, tăiată în două.

„Carnetul din buzunarul meu. Începe în 1905 și se oprește la cîteva luni înaintea întîlnirii mele cu Juliette. Epoca lui se situează, așadar, cam la vreo șase ani după criza religioasă, la patru ani după povestea cu Hélène Sigeau. Dar epoca aceasta a carnetului e încă o epocă teribilă. Reprezintă sfîrșitul, mai bine zis a doua jumătate a unei crize apărute cu doi ani înainte. Doamne ! ce aproape e criza aceasta ! Parcă aș atinge-o cu mîna. Sau mai curînd, cîteodată mi se pare că ea mă atinge, că vrea să pună iar stăpînire pe mine...”

Evită chiar să se gîndească prea lămurit la ceea ce a fost pretextul inițial, primul aliment și cel mai durabil al suferințelor sale de atunci. Criza religioasă, îndrăznește acum s-o privească în față și cu de-amănuntul. Dar pe aceasta n-o privește decît pieziș. Face ce face ca să-i aprecieze gravitatea, evoluția, natura, ca să raționeze asupra ei fără să riște o evocare cu totul directă și vie. Izbutește să gîndească faptul fără să și-l numească. Ultimă precauție. Ultimă slăbiciune.

„În fond, încep să găsesc repere, să pun jaloane. Criza religioasă de la unsprezece la treisprezece ani, cel puțin. Povestea cu Hélène Sigeau ; paisprezece-cincisprezece ani. Un an după dispariția Hélènei, se declanșează a doua criză. Foarte brusc. De data aceasta, nu religia mă ră-

văşeşte, ci morala. Da. Încă o aventură care mă depăşeşte. Un fapt general de omenire răstignită. Ei ar denumi asta scrupulozitate bolnăvicioasă. Bineînţeles că e ceva bolnăvicios. Dar nu e o boală neobişnuită. E o boală a speciei. Tragică : cele mai înalte produse ale umanităţii — precum o afirmă — se întâmplă să fie otravă pentru cei mai buni fii ai ei. Ele nu sînt anodine decît pentru aventurieri şi pentru bătăraşi. Ce-am putut să îndur şi de data aceea ! Acum, cînd mă gîndesc, nu mai pricep nimic. Ce-mi reproşam ? O dorinţă, sau mai curînd presupunerea unei dorinţe criminale — căci, de fapt, nu eram mai vinovat de această dorinţă decît odinioară de păcatul împotriva Duhului. Dar, oricum, de ce să sufăr atît de pe urma ei ? De ce aveam a mă teme atît de groaznic, în cel mai rău caz ? Nu mai era vorba de inevitabila veşnică damnaţiune, nici măcar de o pedeapsă oarecum emanînd de la o putere din afară, de vreme ce, de fapt, încetasem de a mai crede. Era, aşadar, o simplă măcinare a spiritului de către cancerul conştiinţei morale. Asta e judecata mea de azi. În vremea aceea, exista în faţa mea posibilitatea acestei dorinţe ; şi eroarea pe care mi-o inspira. Ameţeala e eroarea unei posibilităţi. Cu ameţeala nu se discută. Sau cu cît discuţi mai mult, cu atît vîrtejul ei te cuprinde. Totuşi, ar fi trebuit să-mi spun : «Ai trecut prin multe de patru ani încoace». Ar fi trebuit să compar. O simplă apro-

piere cred că ar fi redus la prea puțin lucru noua mea desperare. Fapt este că nu m-am gândit să compar. De pildă, când, copleșit de prea multă suferință, mă gindeam foarte serios la moarte ca la un leac, uitam să constat că, patru ani mai înainte, ideea că moartea putea fi un leac ar fi fost pentru mine o dulce mângiere. De luat în considerare pe viitor. În primul rînd, foloasele comparației. Apoi, că această comparație nu se face de la sine... Imunitate dobîndită... Ei bine, în materie psihică, trebuie să admitem că imunitatea dobîndită nu funcționează în mod automat. Ideile ce servesc drept vaccin există undeva. Dar trebuie ca rațiunea să spargă fiola și să facă injecția.

Pe scurt, n-am scăpat mulțumită imunității dobîndite. A trebuit să lupt ca și cum infinitul desperării m-ar fi strivit pentru prima dată. Și am luptat și de data aceasta prin mijloace generale, prin mijloace valabile pentru *întreaga umanitate*. Printr-o revoltă organizată a spiritului împotriva moralei, împotriva conștiinței. Și asta nicidecum, așa cum și-o închipuie atîția blegi, ca apoi să-mi iau dreptul de a face orice, de a mă «tăvăli în desfriu» — departe de mine ! — ci pentru a salva sufletul de cancerul său ; pentru a-i reda — nici măcar bucuria — suflul, o îndurerată odihnă... Totuși, cum se împacă generalitatea aceasta cu ceea ce simțeam eu excepțional, anormal, în chinurile mele ? Dacă niște camarazi mi-ar fi spus : «Am trecut și eu prin așa ceva, dragul meu», m-aș fi

simțit ușurat. Știam prea bine însă că ei nu trecuseră prin așa ceva. În ce consta anomalia cazului meu ? În intensitatea lui. În seriozitatea, încă o dată, cu care luam niște lucruri care, desigur, nu au rațiune de a fi decît dacă sînt luate absolut în serios, dar cu care majoritatea oamenilor se acomodează, pentru că au șansa să le ia în glumă. Anomalia mea o simțeam în fidelitatea mea față de angajamentele spirituale pe care umanitatea le-a semnat pentru toți oamenii, dar a căror greutate nu recade decît asupra cîtorva. În aptitudinea mea de a suferi, în vulnerabilitatea mea. Da, să simți că ești un punct îngrozitor de vulnerabil al acestei membrane psihice care înconjoară planeta.

Ajung la epoca despre care e vorba în carnet. Așadar, nu eram vindecăt ? Nu. Mă descotorosisem de morală. Dar îmi rămînea un gol. Un dezgust. O imensă oboseală pricinuită de condiția umană. Văzusem prea multe. Nu mai mi-era groază de cutare gînd, de cutare chin definit, ci de natura aceasta a mea care rămînea mereu capabilă de așa ceva. Nu de cutare prăpastie interioară, ci de *interior*. Mi-era groază de-a fi cineva. Dacă nu m-aș teme acum că sînt nedrept, avînd aerul de a căuta o progresie a răului, aș zice că desparerea aceasta fără cauză, fără conținut, era aproape mai dezesperantă decît cealaltă. Nu implica nici-decum că i-ar putea dispărea cauza. De altminteri cam încure lucrurile. Revăd epoca din carnet ;

întens ; dar fără multe amănunte. Apoi vine întâlnirea cu Juliette. Hélène după prima criză. Juliette după cea de a doua. Fereşte-te de simetrie. Când am cunoscut-o pe Juliette, mă simţeam deja mai bine. Eliberarea, ascensiunea începuse. Spusesem adio abisului, miazmelor şi vrăjilor lui rele. Aşadar, nu trebuie să atribui dragostei un rol salvator pe care nu l-a avut... Şi totuşi... Dragostea Hélènei m-a salvat, de bună seamă, de la unele lucruri. Ar fi meschin să nu mi-o mărturisesc. Îi spuneam deunăzi lui Jerphanion că lângă Hélène mă vindecasem de obsesia de-a fi cineva ; ca şi de obsesiile mai particulare, şi totodată mai mistuitoare, pe care aceasta le presupune. Mă vindecasem, dar numai pentru un timp. Şi asta-i ceva. De ce oare o recunosc mai bucuros când e vorba de Hélène ? De bună seamă, nu din pricină că aş fi iubit-o pe Juliette mai puţin. Prestigiul primei iubiri ? Transfigurare datorită depărtării ? Nu cred. Cu Juliette am terminat din motive mai mult sau mai puţin clare, dar care veneau de la mine, din străfundul meu. În vreme ce Hélène mi-a fost răpită ca de o putere nevăzută, ca de moarte. Asta e un motiv. Dar, mai cu seamă, dragostea mea pentru Hélène îmi dăduse extazul acela de puritate de care aveam nevoie, fără sfortare, fără teatru, nici din partea ei nici din partea mea. Chiar dacă — aşa cum îi spuneam într-o zi lui Jerphanion — dragostea ruptă de orice poftă trupească e o iluzie, ei bine ! de data aceasta

iluzia a fost totală. Și nu-i nevoie de-o mare sfortare pentru a mă face să spun că de data aceasta s-a întâmplat minunea.

Cu Juliette, dragostea noastră s-a menținut într-o puritate formală, într-o puritate aproximativă, pentru că îmi jurasem că va fi așa ; pentru că de vreme ce hotărisem că nu mă voi căsători cu Juliette, că nu mă voi căsători cu nimeni, lucru pe care, de altminteri, i-l arătasem foarte lămurit, aș fi considerat posesiunea trupească a acestei tinere fete drept un abuz de încredere. Cavalerism. Omagiu adus aceleiași morale pe care o călcasem în picioare. Aversiune înăscută pentru tot ce seamănă cu profitul obținut prin minciună. Respect față de orice viață, de orice destin. Ba mai mult, fidelitate față de disciplina pe care mi-o concepusem de câteva luni și căreia îi datoram lenta mea ascensiune. Dar ce constant apel la voință ! Câtă amărăciune nu ascundea blîndețea anumitor clipe ! Apoi situația noastră nu ne ducea nicăieri, nici pe mine, nici pe ea. Eram, vai ! la o vîrstă cînd dragostea trebuie să ducă la ceva. Nu mai aveam dezinteresarea de la paisprezece ani, nici sentimentul acela al veșniciei care ne însoțea, pe Hélène și pe mine, de-a lungul atîtor străzi și ne apăra ca prin minune împotriva viitorului. (Iată una din preocupările mele de frunte, una din cercetările mele : a obține momente de viață care să se sustragă de la scurgerea timpului.) Și tihna aceea pe care-o simțeam lîngă Hélène, harul acela,

uitarea. Dacă pînă la urmă am părăsit-o pe Juliette, e pentru că nu mai aveam curajul să continui. Mi-era necaz pe ea din cauza victoriei interminabile pe care mă silea s-o dobîndesc asupra ispitei trupești care era ea. Mi-era necaz, pe de altă parte, pe mine, pentru că o mențineam într-o situație omenește absurdă. Am urît întotdeauna prozelitismul. Nu poți obliga o fată tină, o fată ca toate fetele, să adopte, pentru motive care-i rămîn necunoscute, o disciplină de viață de care îți dai singur seama că e excepțională, că se înrudește cu ascetismul. Pe vremea aceea însă eram chinuit de-o exaltare crescîndă. Începeam să descopăr bucurii misterioase. Pentru nimic în lume n-aș fi renunțat la drumul, cu urcușul lui straniu, pe care-l urmam. Îmi dau deodată seama cît de timpită trebuia să apară oricui din afară toată purtarea mea din vremea aceea. Singurul lucru ce nu trebuia să-l fac, pentru ca măcar o categorie de oameni să mă aprobe. Un camarad mi-ar spune : «Trebuia să te culci cu ea și s-o părăsești cînd te-ai fi plictisit». Un burghez : «Era, firește, datoria dumitale să o respecti pe tînăra aceasta ; dar dacă nu aveai intenția să ajungi la o căsătorie din dragoste, nu mai înțeleg nimic». O burgheză : «Doamne, un flirt fără consecințe poate să-și aibă poezia lui. Desigur, nu te căsătorești cu toate flirturile. Dar atunci nu lași inima să se angajeze total. Ai fost îngrozitor de crud».

Crud... Firește. Nu am nimic de explicat oamenilor acestora. Să refuz cu desăvîrșire dragostea? Să-mi dau, mai curînd, seama că mă băgam într-o aventură fără ieșire; că nu aveam dreptul să tirăsc după mine o biată micuță făptură omenească?... Ce s-o mai fi întîmplat cu ea? N-am vrut să știu. Am făcut tot ce-am putut ca să nu știu... Da, ar fi trebuit să simt dinainte că dragostea unei femei nu putea să se împace cu noile mele rînduieli lăuntrice. Dar eu credeam că putea. Sau o nevoie de dragoste, foarte simplă și foarte omenească, mă făcea s-o cred, împrumuta considerații ideale ca să mă facă s-o cred. Mai era și faptul că singura mea experiență anterioară cu privire la dragoste era povestea cu Hélène. Chiar dacă nu mă mai gîndeam la ea, dăinuia în mine impresia unei iubiri amestecată cu zgomotul străzilor, cu întîlniri în mijlocul mulțimii, cu plimbări capricioase lăsate la voia întîmplării: dragoste foarte mobilă, foarte aerată, îngemănată cu ce-i universal; dragoste răspîndită și distrată; nu atît o legătură, cît o dezlegare; nu atît un țel, cît o mijlocire. Da. Chiar ăsta a fost unul din motivele rupturii mele cu Juliette. Prea m-a făcut să descopăr că dragostea e geloasă, exclusivă, că te izolează. Cum îi spuneam lui Jerphanion în ziua primei noastre plimbări. Am înțeles că dragostea te silește să alegi între univers și ea. Și că, împiedicîndu-mă de a mă consacra totului, ea mă reda mie însumi, groazei de a fi cineva. Da,

iată cauza cea mai adîncă : mi se dovedea că dragostea contraria direct dispoziția sufletească la care ajunseseam după terminarea epocii carnelui, și căreia îi datoram o seninătate, o destinare, o uitare a necazurilor, uneori chiar emoții înălțătoare, entuziasme, un fel de har, de favoare divină ; clipe cînd ți se pare că primești în față o suflare care-ți dezvăluie totul, te pune de acord cu totul, sau, cel puțin, cu esențialul invizibil. Pe scurt, ceea ce îmi refuzase religia.“

Aruncă o privire asupra meditațiilor sale.

„E adevărat, dacă vrei. Și nu e adevărat. Ce greu e să gîndești ceva adevărat. Marea dificultate nu constă atît în a evita minciunile (în cele ce-mi spuneam adineauri nu e nici o minciună propriu-zisă), cît de a ține seama de toate. Cînd încerc să-mi explic ruptura mea cu Juliette, uit o cauză (și poate încă multe altele). O cauză destul de vulgară și de accidentală. Faptul că eram soldat ; într-o garnizoană departe de Paris. Putere brutală a despărțirii. Precum și putere a mediului. Promiscuitățile cazărmii, conversațiile obscene din dormitor, preocuparea bestială de acuplare a tuturor acestor masculi îmi murdăreau ideea dragostei, mi-o asociau cu un miros de sudoare, de usuc, de batjocură, de excrement, de dobitocie. În vreme ce-mi ațîțau poate propria mea

animalitate și o lăsau să creadă că o sacrificam cu prea multă ușurință, ele exasperau nevoia mea de puritate, mândria mea de ființă excepțională, precum și clarviziunea mea ironică. «Ți s-a înfierbîntat imaginația. Ei au dreptate. Dragostea, asta e. Dacă nu vrei așa ceva, ai franchețea de a spune nu. Nu te amuza cu simûlacre.»

Poate că șase luni la curțile dragostei¹, șase luni de conversații subtile și de sonete à la Petrarca, șase luni de rafinament provensal și de sublimare a instinctelor ar fi avut alt efect...

...Ce s-o mai fi întîmplat cu ea?... Nu, nu-i asta problema. Să nu ne mai gîndim.

Problema e dacă o viață fără dragoste, fără dragoste trupească, e cu putință. Da, evident, de vreme ce e viața pe care o duc. Și dacă poate dura. Probabil că există preoți caști. De altminteri, ceea ce mă interesează nu e castitatea în sine. Nu mai e castitatea. Am recurs la ea la un moment dat pentru că mi-era groază de senzualitatea mea de adolescent. Eram, de asemenea, convins că fiecare plăcere a simțurilor se obține în detrimentul spiritului; că ceea ce capătă sexul e luat creierului. Și sînt sigur că, cel puțin provizoriu, am făcut bine. Orice s-ar întîmpla, voi păstra amintirea acestei victorii pe care am repurtat-o asupra mea cît timp am vrut. Sentiment de putere. Autonomie. Mîndrie de a scăpa cît ți-e voia

¹ *Cour d'amour*, în evul mediu, adunări galante în care se vorbea de dragoste, se spuneau poezii, se cînta etc.

de servitutea comună. De altminteri, există și o dovadă. Sfirșitul crizei a doua, începutul «redresării» mele au coincis într-o cîtva cu începutul perioadei caste. Și deja epoca Hélènei, care a fost cea mai fericită, cea mai încîntătoare și mai exaltată din prima mea adolescență, poate din toată viața mea, se desfășurase sub semnul purității absolute.“

Imagini senzuale încep atunci să-i dea tircoale, și, înainte de a-l asalta, îl dibuie, încearcă să ghicească primirea pe care le-ar face-o.

El nu le alungă. Le lasă să intre, să se instaleze, să se prezinte una cite una, să crească. Să devină lascive. Spiritul n-are decît să reacționeze cum poștește. Trupul, de asemenea.

Cît de amețitoare, de înviorătoare sînt imaginile acestea! Răspîndesc un fel de entuziasm. Închid viața într-un orizont foarte strîmt, care-i trimite adieri calde, reverberații; atît de strîmt, atît de bogat în forme, încît e orizont și limită a lumii pentru toate simțurile, orizont al pipăitului ca și al vederii. În timp ce trupul răspunde printr-o încordare călduroasă, care, curînd, devine durere, ca o sforțare de-a smulge ființa din rădăcină. Durerea aceasta însă nu-i nicidecum tristă. Te face să te gîndești la ce-ar putea fi durerea unui arbore dacă primăvara, venită fără veste, l-ar sili să-și împingă toată seva într-un singur mugur.

„De ce astăzi nu sînt trist ? Pentru că nu mă împotrivesc ? Dar nici pe vremuri nu mă împotriveam. Mă lăsam pradă ispitei cu frenezie, și eram întristat pînă la moarte.

Nu mai sînt trist poate din pricină că nu mai mi-e teamă. Pentru că știu că de acum înainte sînt stăpîn eu. E de ajuns să vreau. Iată. Nu mă mai gîndesc. Trupul meu continuă să se gîndească, dar se va calma și el. Trupul e ca și copiii, ca animalele. Observă cele mai mici slăbiciuni ale stăpînului. Profită de ele. N-are chef să se plîngă decît dacă știe că i se va da voie să se plîngă. Încîntătoare prăvălioara asta a negustorului de păsări. Păsări și semințe. Piatra de care să-și ascută ciocul. Prăjiturile astea, ca niște bureți. Am gustat o dată una. Gust detestabil. Cum s-a aflat că le place canarilor asta ? tocmai asta ? În toate străzile populare e cite un negustor de păsări. E înduioșător că pentru niște oameni care cîștigă cinci franci pe zi, păsările sînt un produs de primă necesitate. Tovarășa pasăre. Cum poți zîmbi de asta ? O ! eu o să ajung să nu mai zîmbesc de nimic, doar de prostul fudul. Toate duioșiile, toate suferințele trezesc în mine ecou. Într-o zi va trebui să merg să văd cimitirul cîinilor. Te pome-nești că e sfișietor. Dar nu și pentru prostul fudul, bineînțeles. Strada Migdalilor e o stradă plină de camere mobilate. Muncitori, perechi necăsătoare, camere pentru prostituate. Această tinăra florăreasă, palidă și frumoasă, e, cu siguranță,

evreică. Rașela în picioare între garoafe și trandafiri.

În momentul cel mai întunecat al crizei a doua cînd cel mai mult mă chinuia gîndul unei aprige senzualități imaginare, îmi amintesc că mi-am spus că posesiunea unei femei, chiar și excesele simțurilor, desfrîul cu o femeie m-ar fi eliberat. E posibil ; probabil. Dar cu prețul cărui sacrificiu ? Asta nu se poate ști. Am ales o altă cale mai grea. Nu regret nimic. Să nu vorbim de merit. N-am întîlnit femeia. Ba da : Juliette. Cine în locul meu, și mai ales hărțuit de un chin ca al meu, ar fi avut scrupulele mele ? E drept că vindecarea începuse. Obsesia era învinsă. Chiar și deznădejdea fără cauză care-i urmase.

Absurd e că sînt virgin. Barrès a scris undeva că n-ai dreptul să disprețuiești decît ceea ce pozezi. Slăbiciunea preotului virtuos, a preotului cast, continuînd seminaristul virgin — apropo, oare abatele acela Mionnet, despre care mi-a vorbit Jerphanion, e virgin ? Ar fi interesant de știut — pe scurt, slăbiciunea unui astfel de preot e de a nu-și putea spune : «Am renunțat la fericirea voastră trupească după ce am gustat-o pe deplin». Ar fi o soluție : Să posezi o singură dată pe cea mai frumoasă femeie care-ar putea exista ; pe cea mai senzuală și mai complezentă. Să te împreunezi o dată, cu toate rafinementele pe care le-ai imaginat în visările tale. Și pe urmă să nu mai auzi vorbindu-se despre asta ! Știu ce va să

zică... Soluție de-o admirabilă eleganță cînd ești ca mine un voluptos, un mistic, și cînd nu asculți de vreun cenușiu imperativ moral, de vreo austeritate de băutor de apă chioară — mi-e groază de austeritate ; mi-e de-ajuns cuvîntul datorie ca să și îngheț — ci ești în căutarea unor moduri de a exista puțin mai divine decît cele ale majorității oamenilor.

Ca o stîncă pusă de-a curmezișul unei piste și pe care o arunci în aer cu ajutorul dinamitei. Ce cale largă se deschide apoi ! Pentru afecțiunile personale, pentru nevoia aceea pe care o avem de o patrie mică în sînul celei mari, ca și de o voce care să ne răspundă deslușit ; pentru «mărturie», ar fi prietenia. Singurul sentiment de acest ordin care nu ne pune în stare de inferioritate în ochii Spiritului, nici în primejdia de a rupe cu universul. Păcat că Jerphanion e atît de departe de mine în unele privințe.“

VIII

PLIMBAREA ȘI PREOCUPĂRILE CIINELUI MACAIRE

În casa de Saint-Papoul, în această miercuri, puțin după ora opt seara, ciinele Macaire profită de-o oarecare agitație care se producea la capătul micului coridor, pentru a scăpa pe scara de serviciu și a coborî scările.

Ajuns în fața camerei portarului, era cît pe ce să comită o greșeală, aceea de a zgîria la ușă. Portăreasa ar fi venit să deschidă și i-ar fi dat o bucățică de zahăr. El își reaminti însă la timp că atunci cînd fugise ultima dată, cu cîteva zile înainte, folosisese aceeași tactică; portăreasa îi dăduse, ce-i drept, o bucățică de zahăr, dar apoi îl obligase să se întoarcă acasă, trăgîndu-l cam tare de zgardă.

Se furișă deci în vestibul și se lipi de ușa de la intrare. Între ușă și pămînt era un spațiu de lărgimea unei labe. Aplecînd puțin capul într-o parte, Macaire putea să âdulmece cu ușurință mi-

rosurile care ii ajungeau de afară prin crăpătură. Din păcate, în această seară de decembrie îl izbea și un curent de aer rece și umed.

Îl mai zăpăceau întrucîtva și mirosurile. Cel mai straniu era mirosul ce se degaja din pămînt. Macaire nu putea să uite pămîntul de la țară și exalațiile lui, care variază atît de mult după loc și mai ales după ore și zile, dar pe care, pînă la urmă, ajungi să le cunoști îndeajuns pentru a nu te mai sinchisi de ele în viața de toate zilele. Asta-ți îngăduie să-ți concentrezi atenția asupra mirosurilor întîmplătoare ce se îmbină cu mirosul pămîntului : mirosul de alimente și de excremente, izul specific al dihăniilor și al gîngăniilor, urmele animalelor mari, dar, în primul rînd, urmele cățelelor și ale oamenilor.

Cu toate că partea de jos a ușii mirosea a vopsea și a urină de cîine, Macaire putea să deosebească cu ușurință emanația stranie a trotuarului. Ea îi evoca anumite pietre de pe un deal bătut de soare, unde i se întîmplase să alerge după șopîrle. Mirosul acestor pietre era însă mult mai simplu.

Uneori mirosul trotuarului era dominat de un miros de încălțăminte. Un om se apropia cu pași repezi, și picioarele lui aveau un miros puternic. La țară picioarele merg adesea în saboți, iar picioarele în saboți miros a sudoare de om, a lemn, a iarbă strivită, a bălegar. Chiar dacă poartă ghete, ele nu pot fi confundate cu picioa-

rele de aici. Mirarea lui Macaire în privința aceas-
ta era pricinuită de calitatea specială a pieilor,
de vopselele cu care erau impregnate în prelu-
crarea de lux ca și de abundența și de diversi-
tatea cremelor de ghețe.

Mulțumită acestor înalte preocupări, așteptarea
îi păru scurtă. Cineva se opri în fața ușii : sună.
Canatul cel mic al ușii se deschise. Atingînd ușor
piciorul domnului, Macaire sări în stradă.

Apucă la dreapta, fără ezitare. Ținta îi apărea
limpede. Ca să-și regăsească itinerariul nu avea
nevoie să se gîndească. Fiecare bucată de drum i
se înfățișa de la sine după cea precedentă. Punc-
tele remarcabile se atrăgeau unele pe altele.

Macaire umbla încet, dînd din coadă, cu nasul
foarte aproape de pămînt. Totuși, nu se conducea
după miros. Se folosea bine de ochi și învățase
să nu se lase tulburat de alternanțele petelor
zdrențăroase de lumină cu umbrele false pe care
le traversezi cînd mergi de-a lungul unui trotuar
de oraș. Mirosul avea însă parte de plăceri în-
tîmplătoare ; se amuza de amănuntul lucrurilor ;
de neprevăzutul lor ; îi provoca acele mii de gîn-
duri care te solicită și, fără să te facă să-ți uiți
drumul, introduc pe parcursul tău opriri și me-
andre distractive.

Coti prin strada Varenne, spre dreapta. Mergea
pe cît posibil pe lingă case. În primul rînd, pentru
că i se întipărise cel mai bine în memorie partea
de jos a pereților și nu-i mai rămînea decît s-o ve-

rifice mașinal. Apoi, pentru că zidurile cu scobiturile lor, cu crăpăturile lor, un-le puteai să te ascunzi în caz de pericol, îi dădeau impresia unui refugiu lateral întotdeauna disponibil.

Întrezărea cu coada ochiului, sus de tot, lumina felinarelor atârinate în noapte. Când vedea apropiindu-se vreunul, devia un pic din drumul său din plăcerea de a-i mirosi baza. Din primele zile de viață pariziană observase că aceste picioare de fontă poartă urmele unui mare număr de urini de câine. De aici rezultă un fel de chemare irezistibilă. Picioarul felinarului seamănă cu ceea ce ar fi pentru un călător pietrele memoriale ridicate din loc în loc la marginea drumului și acoperite de semnături, de inscripții familiare, de încurajări voioase, de obscenități nevinovate. Ca și cum întreaga specie ar face semne, consolidându-te de singurătatea ta, care devine astfel cu totul relativă și provizorie. De fiecare dată, Macaire lăsa să cadă două sau trei picături. Frecvența felinarelor îl silea să fie foarte zgîrcit.

În toate aceste vestigii suprapuse, căuta, evident, pe acelea ale cățelelor. Izbutea mai mult sau mai puțin să le deosebească. I se întâmpla chiar să recunoască uneori că o cățea era în perioada de dragoste. Impresia era însă destul de ștersă. Ea nu pune stăpînire pe mintea lui Macaire. Nu-l mîna pe o pistă. Era doar o aluzie vagă la dragoste, nu o făgăduială, nici o invitație urgentă. De altminteri, trebuie să fie imposibil

să regăsești o cățea în călduri în învălmășeala capitalei. Dragostea, destul de dificilă pentru ciini chiar și la țară, îngrădită de atâtea opreliști, devenea la Paris un vis inaccesibil. Macaire era însă virgin. Pubertatea lui îl chinuia de mult timp. Dar cele două-trei ocazii de a-și satisface poftele pe care ar fi putut să le aibă i-au fost răpite de rivali mai în vîrstă și mai puternici. Cînd toți ciinii unei regiuni sînt în fierbere, un Macaire de nouă luni, dacă se aruncă în învălmășeală, nu poate decît să iasă prost. Ca să fie mai norocos la Paris, de ce fericită întîmplare ar trebui să aibă parte ?

Urmîndu-și drumul în zigzag, Macaire era atent la trecători și la vehicule. La țară oamenii nu se deplasează niciodată în număr atît de mare. Cînd, din întîmplare, se adună în același loc, ca la piață, ei stau aproape nemișcați, sau se mișcă încet. Un trotuar din Paris e parcurs cu pași repezi. Piccioare aruncate cu forță riscă în orice moment să te atingă. Cît privește trăsurile, Macaire înțelesese, oarecum, că marginea trotuarului le împiedica să părăsească șoseaua ; dacă te ții, așadar, la o distanță bună de stradă, nu riști să te lovească în cap o copită de cal, nici ca o roată enormă să-ți zdrobească șalele. Nu era însă complet liniștit. Și cînd un camion trecea puțin prea aproape, tras de niște cai mari, dintre aceia care tropăie și galopează, Macaire, sugîndu-și burta, se făcea cît putea de subțire de-a lungul zidurilor.

Totuși, caii și trăsurile lor l-au împiedicat să se simtă cu totul pierdut în ziua cînd a făcut prima tentativă de plimbare în Paris. În ciuda unor diferențe locale, recunoștea în ei existențe cu care era familiarizat. Cînd vedea o balegă în mijlocul străzii, lupta din greu cu pofta de a se duce s-o miroasă mai de aproape. Chiar de departe, mirosul îi parvenea încărcat de evocări cîmpenești și de visări.

Mașinile, dimpotrivă, i se păreau hotărît ostile. Nu pentru că i-ar fi fost necunoscute. Întîlnise mai multe, pufăind și puțind pe drumurile din satul lui, sau oprite în fața vreunei case. Le examinase cu grijă. Nici o clipă nu le luase drept ființe vii. Omului îi place să creadă că, în fața mașinilor fabricate de el, animalele se lasă păcălite de această iluzie măgulitoare pentru puterea lui creatoare. El uită că există un miros și, mai mult decît atît, o emanație a ființei vii, care nu poate fi imitată de nimic. Faptul că mașina fuge, se oprește, pare că-și alege drumul, că te evită sau că te caută, n-are importanță. De vreme ce miroase a lampă care trage prost, a minge de copil, a gheată, a tot ce vrei, afară de căldura cărnii. Și că, în plus de asta, ceva care nu e mirosul te asigură că nu face parte din rasa celor vii. Macaire nu avusese, așadar, nici o dificultate să claseze mașinile printre obiectele care îl înconjoară pe om, i se adaugă, îl prelungesc, și care, de altminteri, pot deveni tot atît de primejdioase ca și fiin-

tele vii, cu toate că într-un alt chip ; scaunele, bi-
ciurile, dulapurile, roabele, plugurile, treierătoa-
rele.

Macaire părăsise strada Varenne și apucase pe
strada Bacului, pe care o găsea cu mult mai in-
teresantă. Era plină de prăvălii, ale căror uși erau
mai tot timpul deschise. Macaire putea să intre, să
facă înăuntru cîțiva pași, să urmărească pe par-
doseala de piatră o urmă pe care o identificase
pe trotuar, la nevoie putea chiar să consacre două
sau trei picături unui picior de vitrină, unui sul
de stofă, unui sac de fasole. Uneori mirosurile
evocau nenumărate feluri de alimente. Ispitele
erau atît de diverse și atît de puternice, încît se
anulau unele pe altele, sau, mai curînd, produceau
un fel de teroare de ordin moral. Abia intrat
într-o băcănie, ieși în grabă, și nu se simți liniș-
tit decît după vreo douăzeci de pași ; avusese im-
presia că se băgase într-un bufet cu rafturile în-
cărcate de merinde, că se afundase în beția care
precede crima.

Macaire zări, în sfîrșit, locul unde se ducea.
Dădu din coadă, grăbi pasul, nu mai luă seama
la nici un miros. Ușa era închisă ; dar cineva o
deschise aproape imediat. Macaire se strecură de-a
lungul tejghelei, fără să se oprească, împinse cu
nasul o ușă mică de comunicare care oscila în
voie. Intră într-o sală destul de mare, unde, la
niște mese care înconjurau un spațiu liber, stă-

teau vreo zece ființe omenești, dintre care două femei.

Macaire ajunsese în dreptul primei mese, cînd o femeie strigă cu vădită mulțumire :

— Coquet ! iată-l pe Coquet !

Macaire dădu din coadă. El știa că în acest mediu se numește Coquet, și se împăcase cu această idee.

În cursul primelor sale vizite, i se repetase pe toate tonurile :

— Cum te cheamă ? Spune cum te cheamă ?

Și femeile îi întrebau pe bărbați :

— Cum îl cheamă ?

Poate se așteptau, dintr-o parte sau dintr-alta, la miracolul unui răspuns. Cît despre Macaire, el simțea bine că i se pune o întrebare, dar nu înțelese la început care anume :

Insistau toți.

„Cum te cheamă ?“ „Cum îl cheamă ?“ Își aminti că a mai auzit aceste cuvinte în gura unor străini, a unor vizitatori. Și totdeauna cineva de-al casei răspundea : „Macaire“. Exista, așadar, un raport între această întrebare și numele său.

Pe urmă, femeile încercaseră cu el toate numele de ciini care le treceau prin minte. Acest lung șir de interpelări : Coco, Azor, Bobby, Papillon, Kiky, bineînțeles îl zăpăceau un pic. Erau oare ocări ? Erau dezmierdări ? Tonul nu se potrivea nici cu unele, nici cu altele. În cele din urmă, începu să întrevadă, dacă nu chiar să înțeleagă,

despre ce era vorba. Cînd se pronunța „Médor“, el schița o mișcare din coadă, imediat oprită. La numele de „Coquet“ însă, se crezu îndreptățit să dea de-a binelea din coadă.

— Așa-l cheamă, am găsit ! Coquet ! Coquet !

Macaire observase că multe cuvinte nu se pronunță la Paris la fel ca la Périgord. Coquet putea fi un fel puțin ridicol de a spune Macaire. El își mișcă deci coada încă de două-trei ori. Nu încăpea nici o îndoială. Și astfel primi la cafenea numele de Coquet.

— Ia spune, Coquet ! Ne părăsiseși ? Au trecut cel puțin trei zile de cînd n-ai mai venit. Te închide stăpîna ta ? Bietul Coquet, scumpul de el. Se vede treaba că ai mai des parte de coada măturii decît de bucățele de zahăr.

Căci se statornicise părerea că aparținea unei portărese din apropiere. Și astfel Macaire, cîinele familiei de Saint-Papoul, frecventa bodega sub falsă identitate de Coquet, cîine de portărecasă. Ceea ce, de altminteri, era poate preferabil.

— Ei, tot îți mai place zahărul ? Hai, fă frumos. O ! Ce bine știe să facă frumos. Uitați-vă la el ! Ce acrobat ! Drăguțul de el ! Tare mi-ar plăcea să știu cum faci de-i tragi clapa stăpînei tale. Ia uitați-vă ce șmecher pare ! Sint deștepți cîinii de soiul ăsta. Ia spune. Cum faci, puiule ? Poate cînd vine factorul cu poșta. Tuști ! Coquet a șters-o. Dar cine încasează mardeala la întoarcere ? Coquet, săracul de el. Trebuie să-i dăm

partea lui de cafea și de zăhărel, ca să știe că n-a fost degeaba. Uite, du-te și spune-i domnului să-ți dea să bei din fundul ceștii lui.

Din toate acestea, în afară de cîteva cuvinte frapante, Macaire nu ghicea decît sensul general. În Périgord învățase, ce-i drept, cîteva locuțiuni curente, dar ele purtau pecetea intonațiilor de acolo. Lexicul său interior avea accentul meridional. Aceleași cuvinte spuse cu accent parizian nu mai semănau între ele. Trebuie să adăugăm, de altminteri, că de la o regiune la alta frazele au întorsături diferite, ducînd cu ele alte interjecții, alte cuvinte de umplutură; precum și că țărani nu obișnuiesc să țină cîinilor discursuri lungi și nici să repete ca să fie mai bine înțeleși. De unde rezultă că, la inteligență egală, un cîine crescut la țară posedă un vocabular mai sărac decît un cîine crescut la Paris. Primele zile, Macaire suferise de această inferioritate. Făcea însă progrese rapide.

De data aceasta obținu cinci bucățele de zahăr și cam o jumătate de ceașcă de cafea. Îi plăcea zahărul, de care era lipsit în casa stăpînilor săi, din ordinul domnișoarei Bernardine. Iar cafeaua neagră îi provoca un început de beție foarte plăcută. Mai mult însă decît zahărul și cafeaua îi plăcea plimbarea, și aspectul potolit și obișnuit al aventurii. El n-ar fi luat-o razna la întîmplare în cartiere necunoscute. Găsea însă că viața de apartament, al cărui confort îl aprecia de altfel,

devenea cu timpul înăbușitoare și monotonă. Pe de altă parte, avea oroare să fie plimbat de zgardă de un servitor ; iar felul prea ostentativ în care îl așteptau atunci „ca să-și facă nevoile“ îl agasa și mai mult. O plimbare liberă, cu un itinerar aproape fix și cu o țintă anumită, asta-i trebuia lui. Cu atât mai mult, cu cît ținta era plină de farmec. În afară de plăcerile lăcomiei, Macaire mai gusta acolo și pe acelea ale unui mediu foarte sociabil, în care personajul lui lua oarecare importanță. Era din fire înclinat să guste manierele blinde, desmierdările, intonațiile alintătoare. Dar mai ales era vanitos. Fără să-și dea prea bine seama de îndemînarea pe care o avea de a face frumos — căci spiritul de comparație critică e ceea ce lipsește cel mai mult animalelor — simțea o mare bucurie cînd era aplaudat. La stăpînii lui asta i se întîmpla rar. Avusese, desigur, cîteva succese la bucătărie. Dar nu se mîndrea prea mult cu ele, știind să recunoască în servitori ființe subalterne. Și cu toate că nu confunda publicul din cafenea cu societatea aleasă pe care o întrezărea cîteodată la stăpînii săi, din păcate fără să fie primit în ea, el îi situa pe o scară dintre cele mai onorabile. (Poate pentru că oamenii care îl alcătuiau se mărgineau doar să bea, să vorbească, să joace cărți, într-un decor somptuos, și pentru că erau ascultați de servitori.)

În ciuda acestor bucurii, după cîteva minute, ca de fiecare dată, muncit tot mai mult de gîndul

răfuielii de acasă, îl cuprinse îngrijorarea. Nimeni nu-l bătuse cu adevărat în casa marchizilor. Dar bătăile primite în Périgord îi dăduseră o provizie de moralitate pentru restul vieții.

De altminteri, nu era nevoie să-l bați ca să-l pedepsești. Tonul reprobator al vocii îl necăjea foarte mult, mai ales când venea de la stăpînii lui propriu-ziși, iar nu de la cineva de la bucătărie. Ajungea chiar, pentru a-i strica toată seara, să nu te mai uiți la el cu un ochi prietenos.

Și cum chelnerul întredeschise ușa, iar în momentul acela oamenii din cafenea vorbeau foarte tare între ei, Macaire, strecurîndu-se pe sub mese, se retrase în mod discret.

IX

UN REVOLUȚIONAR GERMAN

Sampeyre trimisese obișnuiților întrunirilor sale de miercuri următoarea înștiințare, cu oarecare variante :

„Caută să vii mâine seară. Va fi la mine Robert Michels, socialistul german pe care probabil că îl cunoști după nume. De altminteri, foarte la curent cu cele ce se petrec în Franța și vorbind foarte bine franțuzește. Cred că te va interesa. Apoi n-aș vrea ca, cine știe, să ne pomenim cu un număr prea mic. De aceea mi-am permis să-ți adresez această convocare amicală.“

Nimeni n-a lipsit, în afară de doamna Legra-verend, care era suferindă. Au venit chiar și doi prieteni care frecventau mai rar cercul : Liguevin și Rothweil. Spre deosebire de ceilalți, ei nu erau foști elevi ai lui Sampeyre. Liguevin, cu câțiva ani mai tânăr, fusese coleg cu el la Școala Normală de la Auteuil. Cit despre Rothweil, un om de vreo

cincizeci de ani, negustor de încălțăminte în strada Dunkerque, îl cunoscuse pe Sampeyre la Liga Învățămîntului.

Fiecare se străduise să vină devreme, pentru ca străinul să aibă plăcerea de a fi primit de un cerc cit mai numeros. Dar, spre marea lor surprindere, primii veniți găsiră în mijlocul odăii, vorbind tare cu Sampeyre și gesticulînd, un om zdravăn, spătos și cu un aspect atît de germanic, încît chiar cei care nu aveau despre Germania decît ideile cele mai vagi, îl identificară fără nici o dificultate.

La fiecare prezentare, el se ridica printr-o mișcare bruscă; era atît de înalt, încît toți aruncau, fără să vrea, o privire spre modestul tavan al lui Sampeyre, de teamă că n-a fost construit pentru oameni de asemenea statură.

Robert Michels lipea călcîile, se înclina destul de adînc în fața bărbaților, foarte adînc în fața doamnelor, fără a înceta să zîmbească și întrecupînd adesea, în chip glumeț, vorbele cu care Sampeyre îl prezenta.

Rigiditatea lui protocolară se îmbina cu tot felul de gesturi vioaie; nici vocea, nici privirea nu corespundeau ideii pe care Mathilde Cazalis și-o făcea despre un sever teoretician socialist din țările nordice.

Foarte blond, cu părul tăiat scurt, cu ochii albaștri, părea încă foarte tînăr — mult mai aproape de treizeci decît de patruzeci de ani — și era îm-

brăcat cu o eleganță care în acest mediu părea cam afectată. Asta l-ar fi făcut poate suspect dacă ar fi fost francez. În tot cazul, ar fi provocat o oarecare jenă. Dar venea de departe. Apărea, întrucîtva, ca ambasadorul celor care acolo lucrau pentru cauza omenirii. E firesc ca un ambasador să se prezinte cu oarecare ceremonie.

De altminteri, voia bună a lui Robert Michels, promptitudinea replicelor sale, gesurile de-o exuberanță cu totul meridională cu care le însoțea ar fi fost de ajuns să înlătore atmosfera de stinghereală.

— Domnul Michels, spuse Sampeyre, îmi vorbea despre situația din Germania. Ceea ce spune e foarte interesant.

Michels obiectă că, în ce privește situația cea mai recentă din Germania, existau oameni, dacă, nu mai bine informați, cel puțin mai calificați decît el ca să vorbească despre asta ; că, într-adevăr, stătuse cîtăva vreme acolo, de curînd, dar că de cîtiva ani trăise mult în Franța, în Elveția, în Italia ; că, fără să înceteze de-a se ține la curent cu cele mai mici evenimente din țara lui, și fără să fi pierdut contactul cu compatrioții săi, se întreba uneori dacă mai privea lucrurile din același punct de vedere ca ei, dacă le mai simțea ca ei.

Legraverend observă că numai lungi șederi în Franța puteau explica faptul că domnul Robert Michels folosea limba franceză cu atîta ușurință,

aproape fără accent, pe scurt, într-un mod atît de perfect. Louise Argellati menţionează numele a doi dintre prietenii săi italieni, care-i vorbiseră despre Michels, pe care-l întîlniseră, credea ea, la Milano sau la Roma. El confirmă că-i cunoştea, că erau spirite foarte receptive, foarte vii, cu care simpatiza mult.

— Domnul Michels, reluă Sampeyre, are mult haz cînd vorbeşte despre Wilhelm al II-lea. Apropó, cum se pronunţă numele dumneavoastră ?

— O ! cum vreţi. Şi în Germania se pronunţă în mod diferit, după regiuni. Unii pronunţă „Miquels“, ca şi cum ar fi scris cu un k. Alţii înmoaie puţin... şe... şels... dar din întreaga noastră limbă, e sunetul cel mai dificil pentru dumneavoastră. O ! sînt foarte de acord să pronunţaţi Michels, ca în franţuzeşte. Aş fi ca un membru al clanului Louisei Michel¹, ceea ce este foarte onorabil...

Rîse, în acelaşi timp cu Sampeyre. Risetele lor erau foarte diferite.

— Cît priveşte Kaizerul, părerea mea nu-i de lor originală. Chiar şi în afara mediilor socialiste, circulă multe glume pe seama lui.

— Am impresia, spuse Liguevin, că după ultima lui poznă prestigiul i-a scăzut şi mai mult.

— Da... o !...

— Ce nu i-a fost dat să audă ! Îmi amintesc extrase din marile dumneavoastră ziare, pe la

¹ *Clémence-Louise Michel* (1833—1905), revoluţionară franceză, institutoare la Paris ; a luat parte la Comună.

începutul lui noiembrie. Erau de-o asprime ! Și mitingul acela de la Berlin, în care nu mai știu ce orator foarte cunoscut a vorbit despre împărat cu o libertate nemaipomenită — cum am ezita să vorbim aici despre Președintele Republicii — spunînd că poporul german dorea un adevărat regim constituțional și pace cu vecinii săi.

— Nu vă mai amintiți numele ? Era probabil doctorul Quidde.

— Poate... Fără să mai vorbim de discursul lui von Bülow, în Reichstag. Cînd a spus : „Maiestatea-sa își va da, cu siguranță, seama de necesitatea în care se va găsi de acum înainte de a nu se mai deda la manifestări care dăunează politicii Germaniei și care compromit autoritatea coroanei“. Citez aproape textual. Trebuie să recunoașteți ! La noi, după așa ceva, situația unui suveran ar fi devenit imposibilă. Nu i-ar mai fi rămas decît să dea o lovitură de stat sau să-și facă bagajele.

— Vedeți, Kaiserul n-a făcut nici una nici alta. Primejdia pentru dumneavoastră e că exagerați semnificația acestor lucruri. Vă asigur. Monarhia germană e încă foarte solidă ; mult mai solidă decît monarhia italiană, cea spaniolă sau cea rusă. Persoana lui Wilhelm nu prea e respectată. Instituția e respectată. Toată Germania e construită în jurul monarhiei.

— Cum era și la noi vechiul regim. Asta nu l-a împiedicat să se prăbușească.

— Totuși, destul de încet.

— Găsiți ?

— Desigur. Gîndiți-vă la Napoleon, la Restaurație, la toate monarhiile dumneavoastră din secolul trecut ! Nu erau astea, pentru vechea dumneavoastră monarhie, tot o modalitate de a-și mai întîrzia prăbușirea ? De altminteri, nu se poate compara. Vechea dumneavoastră monarhie era mult mai modernă decît actuala monarhie germană.

Sampeyre rîse tare. Practicînd el însuși prea puțin paradoxul — dintr-un fel de respect filial pentru adevăr, ca și din obișnuința profesională de-a gîndi just — nu-i dispăcea să-l întîlnească la alții. Se simțea oarecum scandalizat, ceea ce se traducea la el, fire binevoitoare, prin rîs.

— Nu glumesc deloc, reluă Michels, rîzînd și el. Vechea dumneavoastră monarhie lichidase de mult feudalitatea. Se sprijinea pe burghezie, pe care-o numeați Starea a treia ; și puțin și pe popor. Monarhia noastră se sprijină pe feudalitate, care e încă foarte vie, foarte puternică. Sîntem stăpîniți de hoarde de moșieri, pe jumătate sălbatici, puțin mai civilizați decît pe vremea Germaniei lui Tacit (pronunța Ghermaniei), dar nu mult mai civilizați decît cavalerii teutoni. Dacă, printr-un miracol, ar dispărea monarhia, feudalitatea ar rămîne, sistemul ar rămîne. Pretutindeni există republicani în lume : în Italia, în Spania — chiar și regele spune că e republican —, în

Turcia, în China. Nu există nici un republican în Germania.

. — Afară, totuși, de cei din mediile socialiste, nu ?

— Ascultați-mă. Îl cunosc bine pe Victor Griffuelhes al dumnevoastră, șeful sindicalist. Sistem amîndoi admiratori, discipoli ai lui Georges Sorel¹ al dumneavoastră. Anul trecut l-am întîlnit pe Griffuelhes la Conferința sindicalistă internațională. Povestea că fusese cu un an înainte la Berlin pentru a propune sindicatelor germane o acțiune comună cu sindicatele franceze. Credea că va găsi mari revoluționari ; ca Pouget, Broutchoux, tovarășii de la C.G.T.² Merge la o expoziție a muncii. Primul lucru pe care-l vede e o superbă coroană cu o inscripție de aur : „*Es lebe der Kaiser*“. Îi întreabă pe șefii sindicatelor germane : „Ce înseamnă inscripția aceasta ?“ — „Trăiască Împăratul.“ Nu-i așa că-i nostim ? Aș fi dat mult să văd mutra lui Victor Griffuelhes. La sfîrșitul șederii lui acolo, ca să-l distreze, l-au dus la un mare banchet, și el sută la sută sindicalist și revoluționar. Întreabă în onoarea cărui eveniment are loc banchetul. „Pentru sărbătorirea terminării construcției unei biserici.“ Dar asta încă nu-i nimic. La terminarea banchetului, toți muncitorii aceștia, cum nu se poate mai revolu-

¹ Georges Sorel (1847—1922), sociolog francez, autorul *Reflecțiilor asupra violenței*.

² *Confédération Générale du Travail* Confederația Generală a Muncii.

ționari, se ridică și strigă : „*Hoch für den Kaiser !*“¹ De data aceasta, bietul Griffuelhes n-a mai cerut să i se traducă.

Sampeyre nu mai rîdea. Se tot trăgea de barbă. Toate chipurile erau serioase, la unii cu nuanțe de dezamăgire, la alții de îndoială. Numai Lau-lerque părea să guste un fel de plăcere amară la auzul acestor lucruri.

— Nu credeți, domnule, spuse încet Darnould, că toate astea ar putea să fie simple precauții împotriva poliției? S-a întîmplat și la noi, sub regimuri autoritare, ca elementele suspecte să încerce să înșele poliția.

— Nu. Nu cred... Să spunem, ca să nu exagerăm, că sînt, poate, în toată Germania cincisprezece sau douăzeci de mii de adevărați sindicaliști revoluționari.

— Sindicaliști, poate. Pentru că sindicalismul e o doctrină recentă, chiar și la noi ; e posibil — pentru motive pe care nu le ghicesc, de temperament național, știu și eu ? sau din însuși faptul dezvoltării socialismului — să nu se prea intereseze compatrioții dumneavoastră de sindicalismul pur. Partidul dumneavoastră socialist însă e foarte numeros, foarte puternic...

— Trei milioane și jumătate de voturi.

— Nu găsiți că e enorm ?

— Ca cifră, da. Cea mai mare din Europa.

— Și ca organizare ?

¹ Slavă Împăratului ! (Germ.).

— Cea mai perfectă din cite există. Un model pentru tot universul.

— Atunci ?

Clanricard interveni, mai mult îngrijorat decât timid :

— Domnule Michels, un lucru ne preocupă, aici, pe noi toți : războiul. Mai ales după evenimentele din ultima vreme. Nu vrei, totuși, să spunei că acești trei milioane și jumătate de socialiști organizați n-ar face nimic sau n-ar putea face nimic ca să împiedice războiul ?

Michels se reculese o clipă. Apoi se sculă în picioare, deschise larg brațele. Și un om de o statură uriașă, al cărui creștet blond atinge aproape tavanul, rosti grav :

— Trebuie totuși să am curajul să vă spun : nu.

O tăcere consternată se lăsă în jurul lui. Un cerc de priviri triste, care, după ce se îndreptaseră spre el, căutau vag înainte. Merse să se reazeme de cazier, aproape să se așeze pe el și reluă :

— În general n-am mare încredere în partidele socialiste, din nici o țară, ca să facă, sau să împiedice ceva...

— Ia te uită ! observă cu jumătate de glas Lau-lerque, privindu-i, rînd pe rînd, pe Legraverend și pe Mathilde Cazalis. Ia te uită !

— ...Dar nu examinez problema aceasta. Vorbim doar despre partidul socialist din Germania. Repet că organizația lui e cea mai puternică din lume.

E aici ceva foarte greu de priceput pentru un străin. Singurul țel al partidului social-democrat este organizația. După ce șefii social-democrați au contemplat statisticile partidului, efectivele, cotizațiile, buna funcționare a federațiilor, felul foarte satisfăcător în care sînt transmise rapoartele, în care apar ziarele partidului, în care se face schimbul de corespondență cu celelalte secții ale Internaționalei, ordinea perfectă și ierarhia întregului, ei își spun : „Totul e în regulă“. Și dacă mai doresc ceva, e o și mai bună ordine, o și mai bună ierarhie. Faptul e specific nemțesc. Germania e o schemă organică. (Pronunța șchemă). Ea este un aparat general, capabil să producă tot felul de organizații, cele mai bune din cîte se cunosc : organizația băutorilor de bere, organizația partizanilor umbrelor. Peste tot același lucru de calitate, aceeași fidelitate, aceeași disciplină.

— Dar tocmai de aceea în ziua cînd această organizație socialistă muncitorească se va ridica împotriva războiului, va fi, de bună seamă, irezistibilă.

— Ziua aceea nu poate să vină.

— De ce ?

— Pentru că șefii social-democrați iubesc mult prea mult aparatul lor ingenioasă ca să riște să primească o lovitură prea grea. Așa cum fac copiii cumînți care-și iubesc prea mult jucăria și preferă să nu se joace cu ea. Gîndiți-vă. Cum ar putea împiedica ei oare războiul ?

— În primul rînd, chemînd cei trei milioane și jumătate de alegători la greva generală.

— Sabotînd mobilizarea, adăugă încet Darnould.

— A sabota ! Ideea cea mai puțin nemțească. Compatrioții mei adoră prea mult munca pentru ca să saboteze ceva. Cît privește greva generală, le-ar fi teamă să — și strice frumoasa organizație.

— Dar atunci la ce mai folosește ?

— Păi cum v-am spus : ca să existe. La ce folosesc, peste tot, majoritatea birourilor de administrație ? ca să existe și să se bucure de existența lor. La noi organizația socialistă nu e un mijloc, ci, așa cum spun filozofii : un scop în sine. Social-democrația e rău denumită. Ar trebui spus : social-birocrația.

— Așadar, șefii sînt niște idioți ! declară Legraverend.

— Nu. Bebel¹, de pildă, e un om foarte cumsecade. Michels adăugă cu mîlțiozitate : Îl venerez. A fost dascălul meu.

Sampeyre, care se ridicase și el, avu din nou poftă să rîdă :

— Nu vă poate nimeni acuza că sînteți un discipol orbit de venerație.

Legraverend insistă :

— Dar, în fond, ce așteaptă ei ? ce speră ?

¹ *Ferdinand-August Bebel* (1840—1913), unul din șefii partidului social-democrat german.

— Ca toată Germania să se înscrie reglementar în partidul social-democrat.

Izbucni în ris. Grupul rise o clipă. Michels deveni pe jumătate serios :

— Dacă îi întrebați, cum sînt marxiști cinstiți — într-adevăr oameni foarte cinstiți, v-o garantez — o să vă spună, așteaptă și ei ca societatea capitalistă ajunsă la termen, conform transformării anunțate de Marx, să se prăbușească, da, să se preschimbe într-o societate colectivistă... Dar...

— Între timp, întrerupe Clanricard, războiul european poate izbucni de zece ori.

— În primul rînd... Dar chiar exceptînd eventualitatea aceasta, ei se înșală. Căci Germania nu e în stadiul capitalist.

— Asta mă surprinde, făcu Sampeyre.

— Nu. Deoarece clasa-tip a sistemului capitalist, care este burghezia industrială și comercială, n-a ajuns la conducere. V-am spus : Germania e încă sub stăpînirea sistemului precapitalist și feudal. Cunosce bine situația. Eu însumi aparțin mării burghezii din Colonia. Am fost ofițer de rezervă în armata Kaiserului... Adăugă rîzînd zgomotos : de altminteri rușinos izgonit din armata Kaiserului...

— Din cauza opiniilor dumneavoastră ?

— Firește. Dar mai cu seamă pentru că fiul unor foarte mari burghezi din Colonia, locotenent de rezervă, făcîndu-se socialist, ca un țe-

sător sau ca un cizmar, constituia cea mai mare rușine omenească. O decădere din acelea pe care le citim în romanele lui Dostoievski... Ei bine ! sînt în măsură să vă spun că cel mai mare burghez din Colonia, sau cel mai bogat industriaș din regiunea Ruhr se simte mic și umil în fața unui prăpădit de moșier din Pomerania.

Rămase o clipă pe gânduri, privi grupul ; păru că se reculege ;

— Iată de ce repet cele ce-am spus anul trecut la Conferință, că, în ciuda milioanei sale de socialiști, Germania apasă asupra Europei ca o veșnică amenințare de război sau de reacțiune.

Nimeni nu scoase un cuvînt. Chiar și cei pe care nu-i convingea primeau sentința, rezervîndu-și dreptul să mediteze asupra ei în liniște, sau s-o discute între prieteni.

Sampeyre, pe care vîrsta, experiența în ceea ce privește părerile oamenilor, cu excesele și cu vicisitudinile lor, îl făceau poate mai puțin vulnerabil decît pe alții, roti asupra tinerilor săi prieteni o privire nuanțată de ironie franceză, care părea să spună : „Da, da. E foarte interesant. Asta trebuie văzut mai îndeaproape. Mai ales să nu ne lăsăm demoralizați.“

Se întoarse către oaspetele său :

— În definitiv, dacă v-am înțeles bine, nu sunteți departe de a renega socialismul ?

— Social-democrația, da. Și, într-un fel mai general, tot ce poate exista ca democrație în socialism. Dar asta ne-ar duce prea departe.

— Întristați vechiul democrat din mine, încheie Sampeyre pe un ton prietenos.

Mathilde Cazalis, pe al cărui chip frumos se citea dezamăgirea, oferea acum tuturor câte o ceașcă de cafea.

Robert Michels, cu ceașca în mână, se apropie de Louise Argellati :

— L-ați cunoscut acolo pe Ugo Tognetti ?

— Prea puțin. Dar îi cunosc mai ales ideile și publicațiile.

— Nu e oare acum la Paris ?

— Nu știu. Nu cred. Nu cumva o fi la pușcărie ?
Și Louise Argellati începu să ridă cu poftă.

— Nu... Sînt sigur că era la Paris acum cîtva timp. Da... într-un cerc unde trebuie să merg și eu.

Apoi Michels vorbi despre altceva.

X

IDEILE LUI LAULERQUE. FRANCMASONERIA

Clanricard, Laulerque, Darnould părăsiră reuniunea o dată cu Mathilde Cazalis, și o însoțiră pe tinăra fată pînă la ea acasă. Locuia foarte aproape, pe povîrnișul sudic al Montmartre-ului, în strada des Abbesses.

Trecură prin străduțele din vîrfurile Butte¹-i, curate și tăcute.

— Ești necăjit, domnule Clanricard? întrebă Mathilde Cazalis.

— Nu rîde de mine, domnișoară.

— Nu rîd de dumneata.

— Necăjit... Poate că-i prea mult spus. Dar vorbele acestui neamț m-au descurajat.

— Și pe mine. Pe noi toți.

— Da? mai mult sau mai puțin. Femeile au noroc.

¹ La Butte Montmartre, colină în partea de nord a Parisului.

— În ce privință ?

— Nu pot să-mi închipui că simt aceste lucruri în aceeași măsură ca noi.

— Ne credeți foarte proaste, domnule Clanricard ?

— Nu. Dar mai îmbătate de viață... Mă gândesc mai cu seamă la femeile tinere. La cele frumoase.

★

După ce o lăsară pe Mathilde în fața ușii, cei trei tineri continuară să hoinărească. Puțina animație ce mai dăinuia pe străzile acestea care coborau, rumoarea distracțiilor care se mai auzea din bulevardul Rochechouart nu-i atrăgea. Preferară să umble pe străzile transversale, cu totul adormite și mute, unde vorbele lor, protejate ca de zidurile unei încăperi, primeau de la aerul nocturn o libertate în plus.

— Ați băgat de seamă că spre sfârșit, spuse Lauquerque, am avut două minute de conversație aparte cu Michels. M-a întrebat despre starea de spirit a corpului didactic. Și sub raportul acesta, se pare, sînt cit se poate de înapoiți la ei. Apoi m-a întrebat dacă în micul nostru grup îl admirăm pe Georges Sorel, dacă îi dăm locul ce i se cuvine, pe care el, Michels, îl socotește proeminent. Sorel, pentru el, e viitorul.

— Mie, făcu Darnould, anumite idei ale lui Sorrel mi se par excitante ; fecunde, dacă vrei. Dar individul de multe ori mă agasează. Îl găsesc foarte îngîmfat și puțin acriț. Îmi amintesc, între altele, de un articol al lui despre Zola, atît de nedrept, atît de meschin în felul de a-l ataca ; o mirșăvie. Sampeyre mi-l semnalase cu indignare. Să discreditezi democrația, parlamentarismul, pe intelectualii din timpul Afacerii¹ e foarte frumos. Dar în folosul cui toate astea, în definitiv ? Ce-o să iasă dintr-asta ? Eu unul n-am mare încredere.

— Și acest Robert Michels, spuse Clanricard, ți-a explicat ce propune el să se facă, de vreme ce toți ceilalți sînt niște incapabili sau niște conțopiști ? Ai impresia că el crede războiul inevitabil ?

— Nu... Din principiu nu are aerul să creadă în balivernele Inevitabilului.

— Dar dacă social-democrații nu sînt capabili să împiedice Germania de a face războiul, cine o va împiedica ? Doar nu cei cincisprezece mii de „adevărați sindicaliști“ ?

— Se bizuie poate pe-ai noștri, spuse încet Darnould.

Laulerque reluă :

¹ Afacerea Dreyfus, incidentele legate de procesul de înaltă trădare intentat lui Alfred Dreyfus (1859—1935), care a zguduit Franța la sfîrșitul secolului trecut.

— Sampeyre i-a făcut o obiecție în acest sens, cînd vorbeau toți trei în colț, cu doamna Argelati. I-ai auzit ?

— Nu. Eram, probabil, ocupat în altă parte.

— Să faci curte Mathildei Cazalis. Haide ! Nu te supăra. Mi se întîmplă și mie să-i fac curte. Pe scurt, neamțul nostru nu mi s-a părut prea clar. Afară doar dacă nu cumva păstrează asta pentru el.

— Dar tu ?

— Eu ?

— Da. Tu care-ți bați joc de istoricii Inevitabilului și care pretinzi că se poate totdeauna face ceva, ce acțiune propui tu ? Asta te-a întrebât și Darnould mai deunăzi. Nu te supăra, dar, să știi, te complaci prea mult în vag.

— Pentru că n-am poftă să mă luați peste picior. Și așa rîdeți destul pe socoteala mea.

— Ba nu, frate. Ne amuzăm uneori de ieșirile tale. Sîntem tineri. Dar în fond, cu toții, îngrijorați la culme, dorim să știm ce s-ar putea face. Nu-i așa Darnould ?

— Desigur.

— Sîntem sătui de teorii, de vorbărie. Simțim că primejdia e foarte mare și foarte aproape. Îți jur că cel care ne-ar aduce un plan, chiar cutecător, dar un adevărat plan de acțiune, care ne-ar spune, ca într-un naufragiu sau un incendiu : „Faceți așa !“, „Așezați-vă acolo“, n-ar avea nici o dificultate de-a se impune.

Laulerque ezită, apoi, făcînd pe grozavul :

— Ei bine !... dacă aş şti că există undeva o societate secretă, a unor oameni urmărind în linii mari acelaşi ţel ca şi mine şi hotărîţi la orice, m-aş pune luntre şi punte ca să intru în ea. Iată.

Făcură cîţiva paşi în tăcere. Darnould întrebă apoi, cu vocea lui precaută :

— Ce înţelegi tu prin „hotărîţi la orice“ ?

— De pildă. Ne aflăm într-o tensiune internaţională — ca acum — într-o foarte mare primejdie de război. În loc de a organiza mitinguri, ne silim să determinăm care sînt cei doi sau trei oameni, în Europa, care contribuie cel mai mult ca să creeze primejdia aceasta ; şi încercăm să-i suprimăm.

— Prin atentate ? întrebă Clanricard.

— Nu văd alt mijloc.

— Mărturisesc că asasinatele mă îngrozesc.

— Dar războiul ?

— Bineînţeles.

— În viitorul război vor muri poate un milion de oameni. A sacrifica două sau trei vieţi ca să salvezi un milion ţi se pare o chirurgie barbară ?

— Nu înseamnă oare să dai prea multă importanţă indivizilor ? spuse Darnould.

— N-o să începem iar să ne pierdem în metafizică. Răspunde-mi doar la întrebare : să presupunem că în iulie 70 ar fi fost suprimaţi în aceeaşi zi Napoleon al III-lea şi Bismarck. Crezi că nimic nu s-ar fi schimbat ? Răspunde cinstit.

— Astăzi pe cine ai suprima ?

— Vom mai vorbi despre asta.

— Tu știi măcar pe cine ?

— Nu-ți bate capul cu asta.

— Asta n-ar cere oare din partea societății tale un discernământ cu totul excepțional ?

— În tot cazul, o chibzuială foarte serioasă ; nici o pornire pripită. Nici o prejudecată națională. Informații culese din diferite locuri și controlate unele prin altele.

— Pe scurt, imposibilul.

— Ba deloc ! Fără să mergem mai departe, închipuie-ți că ar fi trebuit să votăm în astă seară, noi opt sau zece, la Sampeyre, cu deplină libertate, prin buletine secrete ; noi care nu avem totuși alt izvor de informații decît ziarele. Două sau trei nume n-ar fi ieșit oare din urnă ?

— De oameni care ar trebui suprimiți ?

— Da. Și crezi că dacă în locul lui Michels singur, s-ar fi aflat printre noi în astă seară vreo zece străini împărtășind ideile noastre, n-am fi izbutit să ne punem de acord ? Singura condiție — capitală, recunosc — e ca soborul care ia hotărârile să fie sigur de absoluta sinceritate a membrilor săi. Bineînțeles, nici agenți provocatori, nici emisari deghizați ai guvernului.

— E greu să eviți așa ceva.

— Când te afli miercurea la Sampeyre, ai impresia că s-ar putea strecura printre noi cineva de la poliție ?

— Nu, evident.

— Totul e să lucrezi numai cu oameni pe care-i cunoști perfect. Nu trebuie să te încurci cu tipi pe care i-ai întâlnit în ajun, și a căror mutră ți se pare simpatcă. Dar precauțiile acestea, dragul meu, nu-s cine știe ce filozofie. E abece-ul societăților secrete ; e ceea ce justifică formalitățile de inițiere, încercările rituale... Mai adaug că trebuie să te ferești și de ilumiinați. Să n-ai de-a face nici cu nebuni, nici cu seminebuni.

— Din păcate, pe aceștia ai avea cele mai multe șanse să-i recrutezi.

— Nu spun că nu sînt utilizabili. Ilumiinații, seminebunii sînt materialul pentru atentate. Nu prea poți conta pe un băiat echilibrat c-o să meargă să descarce un revolver în timpla unui șef de stat, ca să fie apoi sfișiat de mulțime.

— Ne faci să ne treacă fiorii, dragul meu ! spuse Clanricard încercînd să ridă :

Darnould observă :

— Nu practicați anarhiștii, la sfîrșitul secolului trecut, și chiar la începutul acestuia, mai mult sau mai puțin aceeași metodă ? N-a dat rezultate prea strălucite.

— M-am gîndit și eu la asta înaintea ta. Am meditat asupra problemei anarhiștilor.

— Și ?

— Vă interesează cu adevărat ? Nu încercați numai să mă stirniți ?

Darnoud și Clanricard protestară cu o sinceritate evidentă.

— O să vă spun asta în linii generale. O punere la punct ar cere multe ceasuri. Sampeyre s-a amuzat adesea pe socoteala romantismului meu...

— O !... făcu Clanricard, Sampeyre e gata să-ți dea dreptate acum. Ți-o garantez. Am impresia că, mai mult sau mai puțin, l-ai convertit.

— Fie, urmă Laulerque zîbind. Despre anarhiști se poate spune că au fost niște bătrîni romantici, cu toată dezordinea, falsul lirism, confuzia mintală pe care asta o comportă. Eu tind, dimpotrivă, către o obiectivitate cu totul modernă. Nu păstrez de la romantism decît credința în acțiunea individuală și lipsa prejudecăților fals filozofice care te împiedică să admiți anumite înlănțuiri de evenimente, anumite metode, pe motiv că lasă prea mult loc neobișnuitului, accidentului, misterului, la tot ce-ți pare prea romanțios ca să fie real... Ca să ne întoarcem la anarhiști, trebuie înlăturat mai întîi din activul lor — sau din pasivul lor, dacă vreți — toate atentatele polițiste. Tot ce se punea în spinarea lor ca să justifice măsurile de reprimare de care avea nevoie guvernul. Apoi atentatele săvîrșite de cretini, de nebuni — dar nu de nebuni călăuziți, utilizați, nu, de nebuni solitari, acționînd sub imperiul unor lecturi prost înțelese sau al unor exemple ; lovind la întîmplare, după inspirație. E suficient să te gîndești la victimele pe care le-au ales ! E jalnic.

— Printre ei se găseau totuși oameni instruiți, cultivați... Ca Emile Henri și alții...

— Da, dar cu aceleași tare. Cu toții nițel cabotini. Gestul e totul! Prilej ca să se vorbească despre ei. Să terorizezi pe burghezul cocoloșit, masacrînd consumatorii așezați la o terasă. Nu zău, îți vine să plîngi.

— S-a pretins totuși că exista o organizație anarhistă internațională; că anumite atentate corespundeau unui plan stabilit...

— Poate. Dar atunci consiliul suprem al anarhiei se vede că era compus din imbecili. Iluminați ei înșiși. Niște ratați. Niște megalomani. Rebuturile romantismului, cum spuneam. O doctrină puerilă. Marea lor idee este că, simțind planînd asupra ei amenințarea rătăcitoare a Anarhiei, ca un nor al cărui trăsnet va cădea nu se știe unde, nici cînd, Societatea va muri de frică. Iarăși cabotinism. „Noi facem să tremure regii.“ Sint sigur că ideea de a face să tremure regii ajungea ca să-i mulțumească. Terorismul poate fi o metodă de guvernămînt prin faptul că, acționînd asupra imaginației maselor guvernate, mărește puterea legii. Dar lăsînd la o parte anumite cazuri, idealul pentru o organizație secretă, *care urmărește cu adevărat un scop, și care țintește vîrfurile*, e ca operațiile sale să fie mai puțin zgomotoase. Întotdeauna așa au lucrat oamenii serioși. Capodopera ar fi ca opinia publică să atribuie gripei, pîtecăraiei, unui accident de mașină, moartea personajului lovit din

ordinul vostru. Cel mult se poate admite un terorism confidențial. Ați suprimat pe X... și pe Y... Și fără a considera suprimarea lui Z... ca indispensabilă — căci se suprimă cît mai puțin cu putință, dragul meu Clanricard, totodată din spirit de umanitate și de economie a mijloacelor — doriți ca Z... să stea liniștit. Ei bine ! puteți să-l înștiințați, pe căile cele mai discrete, că îl sfătuiți insistent să stea liniștit.

— Anarhiștii ți-ar fi putut răspunde că demoralizînd opinia publică prin atentate senzaționale — chiar arbitrare, ca bomba într-o cafenea sau într-un imobil — micșorau rezistența Societății față de revoluție.

— Foarte bine dacă ai un plan de revoluție ; și dacă declanșezi panica exact în momentul cînd vrei s-o utilizezi. În ceea ce mă privește, țineți seama, eu nu opun atît de mult acțiunea individuală activității de masă, cît lipsei de orice fel de acțiune, fatalismul aceluia inconștient care se deghizează într-o așa-zisă adîncime filozofică. La adăpostul lui Hegel, al lui Marx și al proceselor istorice inevitabile, se face vorbărie parlamentară, ca în Franța, sau birocrație maniacă, cum ne spune Michels că se face în Germania... Acțiunea de masă, singură, cred că rareori are șanse să izbutească, din pricina încetinării ei, a dificultăților de-a o porni, a excesului de publicitate pe care-l comportă, a prea marelui număr necesar de executanți. Cu

cei cincisprezece mii de „adevărați sindicaliști“ ai săi, Michels e de părere că nu se poate face nimic în Germania. Are dreptate. Cincisprezece mii de tipi declanșînd greva generală, e greva generală la Landerneau. Chiar dacă izbutesc să atragă după ei alți o sută de mii. Guvernele sînt prea bine utilizate împotriva acțiunii de masă. Mai întîi, ușurința pe care-o au de a introduce turnători, indivizi de ai lor, în organizațiile muncitorești, forțamente deschise, ai căror noi membri nu pot fi trecuți prin ciur, ale căror dezbateri nu pot rămîne secrete. Apoi acțiunea de masă se diluează îndată în stradă. E bătălia la lumina zilei cu poliția, cu armata, care dispun de teren. Pe scurt, un guvern care nu și-a pierdut capul are cele mai multe șanse să domine situația. Chiar, și mai ales, în ajunul unui război pe care noi am dori să-l împiedicăm. Mobilizarea va înăbuși încercarea voastră de grevă generală, așa cum furtunul unei pompe ultraperfecționate înăbușe un foc de paie... Acestea fiind zise, recunosc primul că acțiunea de masă poate s-o sprijine pe cealaltă. Să ne întoarcem la exemplul meu de adineaori. Să presupunem că o dată cu suprimarea lui Napoleon al III-lea și a lui Bismarck, s-ar pune la cale și complicații parlamentare, cîteva insurecții, cîteva greve serioase, care se puteau face chiar pe atunci — ca aceea descrisă în ceea ce privește Franța, în *Germinal*; ca aceea a *Țesătorilor* lui Hauptmann, de

cealaltă parte. Nu mi-i inchipui pe împărăteasă și pe regele Prusiei băgându-se în bucluc, fie ce-o fi. La ora actuală, ar fi și mai indicat. Societatea mea secretă ar trebui să aibă ramificații, complicități mai peste tot și, în primul rînd, în Parlamente, în organizațiile muncitorești. Oameni puși la locul potrivit, executînd consemne fără să știe neapărat cărui plan de ansamblu corespund... Într-un cuvînt, acțiunea de masă desăvîrșind dezorientarea unui guvern *deja lovit în cap*.. Luați notă că nu vreau să fiu nedrept cu anarhiștii. Oricum, ei au menținut o tradiție. Tendințele de ultima modă, sindicalismul revoluționar, acțiunea directă, apologia violenței a lui Sorel, tot ceea ce excită pe un tip ca neamțul de astă-seară vin, poate, în ce privește teoria, de la Proudhon¹, dar în ce privește nervul, îndrăzneala, gustul riscului vin de la anarhism. Adevărații animatori ai sindicalismului și ai Confederației Generale a Muncii sînt foști anarhiști. Anarhiști mai puțin găunoși, mai puțin needucabili decît ceilalți, care au descoperit că gruparea corporativă ascundea mai multă forță explozivă decît dinamita. Chiar și slăbiciunile lor, copilăriile lor vin de acolo. Plăcerea de a-l speria pe burghez, ca și cabotinismul pe care îl implică. Terorismul bombei înlocuit cu terorismul grevei

¹ *Pierre Joseph Proudhon* (1809—1865), economist și sociolog francez, unul dintre întemeietorii economiei politice mic-burgheze și al anarhismului. Teoriile lui au fost criticate de K. Marx în *Mizeria filozofiei*.

generale, sau cu un terorism perlat, în genul cetătanului Pataud.

Clanricard și Darnould ascultaseră cu foarte mult interes, fără să-l întrerupă. Învățaseră de la Sampyre respectul pentru cel ce vorbește, atunci cînd are ceva de spus. Simțeau și o remușcare, sau mai bine zis erau umiliți în amorul lor propriu pentru că nu își dăduseră mai de mult seama ce vaste meditații, cîtă convingere rațională și cît sînge rece, aproape înspăimîntător, se ascundeau sub impetuozitatea lui Laulerque.

— Din păcate, făcu Darnould, societatea ta secretă îmi pare doar o născocire... În sfîrșit, bănuiești cumva că există ?

— Îți vine să spui, vorba ceea : „S-ar ști“... Cel puțin, s-ar putea ghici după anumite semne.

— Și chiar poate să existe ?

— De ce nu ? Am impresia că e un asemenea embrion în Rusia. Singurul loc unde anarhismul pare să fi urmărit un scop. Dar societăți de felul acesta au funcționat mai ales în trecut. În slujba unui alt ideal. Sau adaptate condițiilor epocii : anumite congregații. De pildă, iezuiții. Ăștia, zic și eu, au știut perfect să îmbine fanatismul acțiunii cu luciditatea planului... Sau poate și Francmasoneria dinaintea Revoluției.

— Dar cea de acum ? spuse Darnould.

Laulerque dădu evaziv din cap. Nici Clanricard nu răspunse. S-ar fi zis că deodată atitudinea lor devenea prudentă.

După ce așteaptă un răspuns timp de câteva clipe, Darnould continuă. Precaut din fire, nu era prea expus să facă vreo gafă.

— La prima vedere, francmasonii de azi s-ar părea că au păstrat câteva din caracterele ce se pot cere unei societăți ca a ta. Nu crezi? Evident, nu mai e foarte secretă, cel puțin cît privește unele din manifestările sale exterioare. Dar nimic n-o împiedică să fie așa în ceea ce privește forul superior și intervențiile ei cele mai importante. Accesul e poate puțin prea ușor la nivelul inferior. Ierarhia ei îi permite însă o selecție din ce în ce mai riguroasă. Nu-mi pot închipui un „frate“ trădător ajungînd la gradele înalte, pătrunzînd în consiliile unde se iau hotărîrile. E internațională. Atît în fapt, cît și în spirit. Judecînd doar după rezultatele care se văd, nu i se poate tăgădui puterea. Fără să părăsim Franța și fără să căutăm prea departe, e neîndoios că ea a jucat un rol hotărîtor în mai multe momente ale istoriei Republicii a treia.

— Sînt cu totul de acord.

Clanricard asculta, cu cea mai mare cîrnozitate, dar o curiozitate pe care totuși nu voia s-o arate. În cercurile de prieteni pe care le frecventa nu se vorbea de francmasonerie decît cu o extremă circumspecție. Prin scurte aluzii, asupra cărora conversația nu se oprea niciodată. Auzise că Sampeyre ar fi mason; dar nu era sigur. Clanricard avea pentru masonerie sentimentele cele mai vagi și cele mai confuze. Nu știa mai nimic despre ea.

Evita chiar să-și pună întrebări, imitind, involuntar, în sinea lui rezerva pe care subiectul o impunea oamenilor din jurul său. Presimțea că, în multe privințe, masonii aveau probabil convingeri sau tendințe foarte apropiate de ale lui ; iar gândul că Sampeyre putea fi mason l-ar fi influențat mai mult în favoarea lor. Dar, pe de altă parte, păstrase din copilărie o imagine a Fracmasoneriei nițel fantastică, aproape respingătoare, pe care rațiunea nu avusese ocazia s-o cerceteze. Mama lui, fără să fie habotnică, vedea în masoni niște dușmani ai bisericii și ai oricărei credințe cinstite, atît de îngrozitor de înverșunați, încît nu se putea să nu fie uneltele diavolului. Tatăl său vorbea cînd avea prilejul de frații masoni ca de niște indivizi pe jumătate ridicoli, pe jumătate ratați. În sfîrșit, cei cîțiva francmasoni notorii pe care Clanricard îi cunoștea printre colegii săi, institutori, nu-i inspirau o prea mare simpatie. Părea neîndoios că cei mai mulți dintre ei nu aderaseră la sectă decît din ari-vism ; lucru pe care destui îl lăsau să se înțeleagă, cu cinism.

Sinceritatea cu care Darnould atacase o chestiune atît de delicată, felul binevoitor, așa părea cel puțin, și competent cu care vorbea despre ea indicau oare că era el însuși mason ? Cît despre Laulerque, cum putea fi interpretată o discreție care nu-i prea stătea în obicei ?

Laulerque spuse, totuși, în cele din urmă, ca și cum ar fi răspuns gîndurilor lui Clanricard :

— Ceea ce mă miră e că Sampeyre nu e mason.

— Da, e drept, făcu Darnould.

Clanricard îndrăzni să insiste :

— Nu e mason ? Ești sigur ?

— Absolut sigur, spuse Laulerque. O știu de la Rothweil.

— Așadar, Rothweil e mason ?

— Nu știai ? Și Liguevin. Rothweil are chiar un grad foarte mare.

— Era cît pe ce să mă facă și pe mine să intru, la un moment dat, spuse Darnould.

— Și pe mine, spuse Laulerque.

Clanricard nu-și ascunse surprinderea. Îi era greu să-și închipuie că acel Rothweil burduhănos, cu ochii injectați, de cele mai multe ori tăcut la reuniuni, o tăcere care nu părea să ascundă vreun mister — cînd intervenea, era aproape totdeauna ca să aprobe, dînd din cap sau zîmbind cordial — putea, pe lîngă negustoria lui de încălțăminte, să ocupe un loc proeminent într-o ierarhie oarecare, și mai ales să facă prozelitism.

Laulerque explică :

— Trebuie să știi că Rothweil nu-i un terchea-berchea. În primul rînd, e foarte instruit. Licențiat în filozofie, dacă nu mă înșel ; și posedă o frumoasă cultură personală. Vinde pantofi... De... ! pentru că așa făcea și tatăl lui; pentru că e destul de indolent, și pentru că și-a găsit o situație gata făcută care-i procură, pe lîngă foarte mult timp liber — deoarece

salariații lui îi fac aproape toată treaba — un venit de vre-o șaizeci de mii de franci.

— E evreu ?

— Pe jumătate, pare-se. Mama lui n-ar fi, se spune. Recunosc, nu strălucește în societate. În intimitate, se schimbă lucrurile. Posedă, de altminteri, calități care-l desemnau pentru anumite situații : tăcut, cum spuneam ; bun cunoscător al oamenilor ; prieten foarte credincios, cred ; bun sfătuitor ; capabil să se intereseze de aproape — fără cea mai mică urmă de profit personal — de afacerile altuia. Am constatat asta într-o împrejurare destul de serioasă pentru mine.

— Are o calitate dintre cele mai rare, adăugă Darnould. Te ascultă — atât de puțini oameni te ascultă cu adevărat — și după șase luni își aduce aminte cu de-amănuntul de ceea ce i-ai spus, ca și cum ar fi vorba de una din grijile lui personale.

— E de mirare. Și în privința Francmasoneriei v-a spus lucruri interesante ?

Darnould îl întrebă pe Laulerque din ochi, de parcă ar fi căutat împreună cu el răspunsul potrivit.

— Dacă vrei. Mie mi-a atârnat mai curînd curiozitatea. Chiar și reticențele lui, care nu sînt atât de calculate, care țin de firea lui, felul în care îți spune : „Da, da. Și în privința asta, vei vedea. O să te pun în contact cu Cutare și Cutare...” toate acestea

te stîrnesc. Trebuie să aibă în masonerie o situație de placă turnantă. Nu-i așa, Laulerque ?

— Da, poate.

— Ai impresia că îndreaptă oamenii unii spre alții. Sau în anumite direcții. Îmi închipui cu ușurință un om politic, chiar de primul plan, mergînd la el, întrebîndu-l : „Să accept un portofoliu ?” sau : „Să-l pun pe Cutare la Interne, la Finanțe ?...”

— Tu rîzi, îi spuse Laulerque lui Clanricard. Dar aici e un simbul de adevăr.

— E nemaipomenit.

— Ei da ! reluă Darnould. Sînt convinși că între ei, cînd și-au zis : Rothweil e de părere că...” asta trage greu în cumpănă. Ei știu probabil că în afară de masonerie — căci ține poate mult la gradul său — nu are nici un fel de ambiție. În toate mediile e nevoie de oameni de felul acesta. Fără prejudecăți ; întreținînd cu toată lumea raporturi bazate pe încredere ; foarte bine informați ; cunoscînd dedesubtul multor probleme ; avînd, de aici, anumiți oameni la mînă ; lipsiți de ambiții personale. Nu sînt prea numeroși. Devin în mod firesc arbitri.

— În genul Președintelui Republicii.

— Da, în definitiv !... Cu mine, a înțeles că ceea ce putea să mă seducă în masonerie nu era numai speranța de a avea o fișă favorabilă la Inspectoratul primar și de-a înainta la alegere... Unde pui că-l cred foarte capabil să nu descurajeze pe neofiții care s-ar prezenta cu gîndul acesta. E un

om care își spune probabil că, cu excepția unor
tare serioase, oricine e bun de luat. Rămînînd să
caute pe urmă locul unde să-l pună. Mie, de pildă,
mi-a vorbit despre un anume Lengnau... Ți-a vor-
bit și ție despre el, Laulerque ?

— Da. Dar nu în mod special.

— Cum ai spus că-l cheamă, Lagneau ?

— Nu, Lengnau.

— Și cine-i tipul ăsta ?

— O autoritate extraordinară în ce privește ma-
soneria. Dar deloc în sensul lui Rothweil. Par foarte
prieteni ; cu competențe total deosebite. Influen-
țele lor nu se exercită în același plan. Cu toate
că-i licențiat în filozofie, Rothweil nu prea e la
largul lui în domeniul ideilor pure. E un bun ma-
son așa cum un altul e bun creștin ; dar lasă în
seama altora grija de-a pune la punct doctrina.
Specialitatea lui pare a fi manipularea oamenilor,
politica internă a Marelui-Orient. Pe cît am pu-
tut pricepe, Lengnau e gînditorul sau chiar teo-
logul. Cel care are ultimul cuvînt cînd e vorba
de dogmă. Cel mai calificat să-ți explice sensul
adînc al unui rit, sau idealul suprem al masone-
riei — cel puțin ceea ce consimte să-ți desvăluie
privitor la el. Spre el se îndreaptă frații pentru
care Ordinul e cu adevărat o biserică, și doctrina
masonică o religie de inițiați. Nici nu știu dacă
are un grad mare. Se ține departe de tot ce este
putere vizibilă, onoruri, administrație, intrigărie.
Echivalentul unuia dintre călugării aceia despre

care se vorbește uneori, care trăiesc într-o minăstire obscură, nu au nici un rol oficial, dar pe care papa îi consultă înainte de a lansa o enciclică.

— Dar de ce oare voia Rothweil să te îndrepte către omul acesta ?

— Mă întreb și eu. Nu sînt cîtuși de puțin teolog, și nici măcar filozof. Se vede că mă observase la Sampeyre. Își făcuse o idee despre mine. Dar cu tine, Laulerque, cum a fost ?

— Am impresia că l-am cam speriat. Parcă-l văd frecîndu-și nasul, cuprins de îngrijorare, în timp ce-i spuneam anumite lucruri. Cred că bănuia în mine carbonarul, conspiratorul, omul care ar intra în Masonerie ca să găsească o adevărată societate secretă, animată de un spirit revoluționar, gata la orice. Înțelegeți că unui om ca el, prietenul și confidentul politicienilor, al miniștrilor, consilierul, conciliatorul — în felul lui, cu siguranță un conservator — un apucat ca mine nu putea să-i placă prea mult.

— Totuși el a încercat să te atragă.

— Nu tocmai. Eram în căutarea — și sînt încă — unei grupări de care să mă agăț. Sîntem atît de singuri în afurisita asta de lume modernă ! Masoneria mă intriga. Omul, Rothweil, de asemenea. Știi cum se petrec lucrurile. Din vorbă în vorbă...

— Ceea ce constat e că, în definitiv, nici Darnould, nici tu n-ați devenit francmasoni.

— Precum vezi.

— Ce anume v-a împiedicat ?

— Pe mine, spuse Laulerque, sentimentul că n-aș însemna acolo nimic, că n-aș face nimic. Și asta nu din vanitate. Ci pentru că vreau să acționez. Să mă pretez la maimuțări, poate ridicole, ca să asist apoi la trâncăneli cu niște oameni de-o calitate intelectuală foarte dubioasă... În acest caz prefer reuniunile noastre de miercuri seara.

— Ai fi putut avansa în ierarhie, căpăta oarecare importanță...

— Într-o organizație îndreptată către acțiunea directă, avînd un țel revoluționar gata să ia cele mai îndrăznețe inițiative, da. Dar nu în acest venerabil corp.

— Ai avut o explicație cu Rothweil ?

— Pe jumătate. Nu pot să spun că m-a descurajat totalmente. Refrenul lui e că în Măsonerie e loc pentru tot felul de tendințe... În sfîrșit, a rămas baltă.

— Și tu, Darnould ?

— Nu prea știu nici eu... Aș fi vrut să vorbesc despre asta cu Sampeyre, să aflu motivele care l-au împiedicat pe el să se facă mason. N-am îndrăznit. Nu-ți poți închipui ce obstacol a însemnat doar gîndul acesta pentru mine.

— Ba da. Îmi închipui foarte bine.

— Poate, spuse Laulerque, și pentru că noi tinerii ne-am cam săturat de anticlericalism. Nu crezi ?

— E adevărat.

— Avem impresia că există primejdii mult mai urgente pentru umanitate decît prezența călugărilor în cutare spital, sau a unor preoți nu tocmai răspopiți într-o instituție liberă. Nu spun că masonii n-ar fi văzut limpede din punct de vedere istoric ; că lupta pe care au dus-o n-ar fi fost condiția tuturor celorlalte ; și nici că greșesc, continuînd-o... Mă întreb însă dacă-și dau seama că arde casa.

Darnould se uită la Clanricard.

— În tot cazul, dacă ai vreo curiozitate în direcția asta, nu văd ce te-ar putea împiedica să ți-o satisfaci.

XI

TERTIPURILE LUI RICCOBONI

În ziua în care Gurau mersese la Jaurès, Germaine, intrigată de biletul lui Riccoboni, s-a dus în grabă în strada du Bouloi.

Atitudinea curtierului nu fu mai puțin enigmatică decît biletul său. Făcu aluzie la prezența de care dăduse dovadă acceptînd un comision de cinci sute de franci pentru o cumpărare de opt mii de kilograme. Avea un accent meridional. În ciuda faptului că era puțin peltic, avea o voce agreabilă. Repetă de mai multe ori că era „foarte plictisit“. Cu mîinile sale negricioase și grase, răsfoia dosare, deschidea ziare comerciale; bătea ușor cu palma foaia pe care erau înscrise cursurile, se scărpină în cap, își băga degetele între guler și cutele de grăsime de la gît, din cînd în cînd o fixa pe Germaine cu ochii lui negri și bulbucăți, dar nu izbutea să formuleze ceva mai precis. Germaine nu-l ajuta. Îi era teamă că o

să-i pretindă un comision suplimentar, și se socoti fericită că a reușit să plece fără altă explicație.

Trecură vreo două săptămîni. Cursurile variau puțin, într-un sens mai curînd favorabil. Desigur, nu mai era vorba să ajungă la 90 la finele lui decembrie. Dar sufletul micilor speculanți se agață mai ușor decît oricare altul de treptele inferioare ale speranței. Germaine considera ca o fericire excepțională probabilitatea de a revinde fără pagubă (în afară de dobînda plătită lui Riccoboni) cele douăzeci și opt de mii de kilograme pe care le poseda acum.

Mai primi o scrisoare, făcu o nouă vizită curtierului. Acêsta își reînnoi plîngerile, dacă nu cu mai multă precizie, cel puțin cu mai multe amănunte. Dar le strecura în fraze trunchiate și volubile, din care un profan intimidat ca Germaine nu pricepea nimic. Declară că lumea nu era „atît de culantă cu el cît era el cu clienții lui“; că nu dorea decît să facă servicii; dar că el avea niște furnizori neînduplecați. Pînă la urmă, luă un creion și făcu o socoteală pe un petic de hîrtie. De unde reieșea că Germaine ar fi trebuit în mod normal să efectueze, pentru ultima cumpărare, un vîrșă-mînt de două mii de franci. Riccoboni era nevoit să-i ceară diferența de o mie cinci sute de franci. Aștepta cu creionul în mînă, ca și cum ea avea să-i scoată din poșetă. În fața unor astfel de încurcături, Germaine era lipsită de sînge rece. Oferi să-și vîndă miile de kilograme necesare ca

să fie lăsată în pace. El plescăi ușor de câteva ori din limbă în semn de contrarietate, de regret.

— De ce nu cereți acești o mie cinci sute de franci domnului Gurau ? Ce contează asta pentru el ?

Nicio dată Riccoboni nu vorbise despre Gurau. Germaine se simți îngrozitor de stinjenită.

— Nici vorbă, domnule, nici vorbă. E imposibil. Riccoboni insistă, fără nici o discreție.

— Domnule, vă repet, e imposibil. Nu-i la curent cu operațiile pe care le-am făcut cu dumneavoastră. Nu vreau ca el să le cunoască.

Se căi aproape îndată de această mărturisire. Se grăbi să adauge :

— Dar ce mă împiedică se revind cinci sau șase mii de kilograme ? Chiar opt ? N-aș pierde aproape nimic.

Riccoboni zîmbi cu acea îndurerată bunăvoință de care doar meridionalii sînt în stare cînd să-vîrșesc vreo mîrșăvie. Se referi, prin aluzii obscure, la instabilitatea pieții, la numărul mare al vinzătorilor, la extraordinara inoportunitate de a lichida aceste opt mii de kilograme. Cum ea se străduia să înțeleagă, și poate ar fi vrut să discute, el luă mutra întristată a unui medic în fața unui bolnav care prea crede că le știe pe toate.

Se întoarse acasă convinsă că trebuia cu orice preț să găsească acești o mie cinci sute de franci. Nu neglija nici un mijloc. Se gîndi să-i împrumute de la o colegă ; nici una însă, dintre cele două

sau trei care se bucurau de simpatia ei, nu dispuneau cu ușurință de-o astfel de sumă. Un demers pe lângă Marquis ? Poate n-ar fi refuzat-o. Dar compensația pe care ar fi pretins-o nu era greu de prevăzut. Germainei îi era silă de așa ceva, mai puțin din fidelitate pentru Gurau sau din scîrbă fizică pentru Marquis, cît din mîndrie, din grija de a-și păstra independența.

După atîtea ocolișuri, i se păru mult mai simplu să se adreseze tot lui Gurau. Abia dacă avu nevoie să mintă : Una din cele mai bune prietene ale ei se găsea într-o mare stinghereală. Germaine ținea mult s-o ajute. Cei o mie cinci sute de franci vor fi repede înapoiți. (Germaine n-avea nici o grijă în privința asta. Vînzarea celor douăzeci și opt de mii de kilograme, care nu putea să întîrzie, îi vor procura bani din belșug.)

Gurau o asculta, foarte incurcat. Tocmai își reproșa că n-o înștiințase încă pe Germaine despre austerele hotărîri luate în noaptea de insomnie. Ar fi avut acum ocazia s-o facă. Dar nu prea era potrivită. Se gîndi și el că cel mai nimerit era să se depărteze cît mai puțin de adevăr. Îi vorbise deja Germainei despre transformarea ziarului, despre rolul foarte important pe care avea să-l aibă acolo ; despre avantajele politice care puteau decurge pentru el ; fără însă să-i pomenească nimic despre pactul cu Sammécaud. Reveni asupra acestei chestiuni :

— Îți dai, desigur, seama că o asemenea extensiune nu se realizează fără mulți bani ; și că în materie de ziaristică, nu-i totdeauna ușor să știi de unde vin banii.

Ea își aminti de vorbele lui Jacques Avoyer. Spuse :

— Nu cumva și-au pus petroliștii planul în aplicare ?

Gurau se uită în ochii Germaniei.

— Ei bine... mă tem că da. Sau mai curînd cred că Jacques Avoyer dramatizase înadins lucrurile. Acțiunile ziarului le-au căzut probabil în mîini din întîmplare. Ei au încercat să profite. Mai întîi ca să mă intimideze. Fie. Cum asta însă n-a reușit... S-au gîndit apoi să exploateze afacerea pentru ea însăși. De vreme ce acum e o valoare din portofoliul lor — o mică valoare — preferă s-o vadă crescînd decît ducîndu-se de ripă. Asta-i tot. De altminteri, ei nu se arată. Și cred că în fond tendința ziarului nu prea îi interesează. Dacă mi se cere să mă ocup mai mult de ziar, e pentru că ei socotesc că, dată fiind noua formulă, Treilhard ar fi incapabil să se descurce singur. Planul lor nu-i deloc mai misterios.

Adăugă :

— Ceea ce mă plictisește mult e că operația aceasta, cu totul întîmplătoare din partea lor și prin ea însăși foarte banală, coincide intrucîtva cu intervenția mea, aproape tot atît de întîmplătoare, în problema petrolului.

— O ! Eu am bănuir mereu că tinăruu tău funcționar îți întinsese o cursă, pus la cale de cineva...

— Nici pomeneală !... În tot cazul, e greu să pretindă cineva că m-am lăsat influențat, de vreme ce amenințarea mea de interpelare a avut efectul pe care-l urmăream : o nouă taxă de compensație, lovind în petroliști, pe care Caillaux a înființat-o din cauza mea... Și sînt, de altminteri, convins că petroliștii mă stimează acum și mai mult ca înainte, că le e și mai mult teamă de mine.

Spunînd acestea, avea o impresie de sinceritate aproape deplină. Asculta în primul rînd de tendința pe care o avem cu toții de-a ne reconstitui trecutul în chipul cel mai favorabil (într-un chip care ne permite să nu ne disprețuim, să ne bucurăm mai departe de viață, să ne păstrăm încrederea în noi, care oricum rămînem pentru noi înșine principala noastră relație). Apoi, omul politic e atît de obișnuit să supraliciteze și să țipe tare ca să obțină puțin, încît taxa propusă de Caillaux putea să pară rezultatul mai mult decît onorabil al unei campanii duse cu energie. Tot ce a urmat își găsea, de asemenea, justificarea.

Gurau nici măcar nu era supărat că Germaine îl provocase să vorbesacă. Adevărul e în multe privințe un produs al expresiei. De îndată ce un sistem de fapte e foarte complex (cum e cazul în fiecare clipă în activitatea omenească), nici o formulă nu e în stare să-l traducă în mod fidel. Totul devine, așadar, o chestiune de teză. Prima

teză care izbutește să stea în picioare slujește, deci, drept expresie a adevărului și va continua să rămână versiunea admisă atât timp cât o altă teză mai coerentă și mai plauzibilă nu i se va opune. Gurau, în privința trecutului său recent, își făurise o teză care nu contravenea prea mult faptelor și cu care te puteai mulțumi. (Să nu ne așteptăm de la un om politic la scrupulele intelectuale care îl frământă pe un Jallez.) Era de aci înainte adevărul „istoric”; chiar și în ochii lui. Nu prea risca să fie dezmințit. Căci pentru ca un „istoric” să răstoarne teza altui „istoric” trebuie să cunoască faptele cel puțin tot atât de bine ca și el. Dar cine, pe lume, cunoștea faptele acestea atât de bine ca Gurau? Poate Sammécaud. Dar era un „istoric” prieten. Teza lui, dacă va fi chemat vreodată s-o formuleze, va confirma în multe privințe pe aceea a lui Gurau. Va fi o teză provenind „din aceeași școală”.

Continuă :

— Nu-i mai puțin adevărat că de aici decurg, pentru mine, anumite necesități morale, pe care o fetiță dulce ca tine, inteligentă și cultă trebuie să le priceapă. Cred că am fost întotdeauna de o corectitudine absolută în materie de bani. Îmi ești martoră. Trebuie, mai mult ca oricând, să fiu mai presus de orice bănuială. Legătura mea cu tine e cunoscută. Departe de a-mi fi rușine, sint chiar mîndru de ea. Dar vezi primejdia. Pentru cei care ar dori să mă vadă la pămînt, ce simplă

asociație de idei ! M-am vindut petroliștilor ca să acopăr cheltuielile nebunești ale iubitei mele ; și banii care îi curg printre degete provin direct de la cartel.

— Dar, pușorul meu, știi tu cât mi-ai dat luna asta ?

— Nu știu... Sau mai curînd da, sînt sigur că foarte puțin.

— Trei sute de franci ! Ținînd seama de factura pe care ai achitat-o tu !

— Ei bine ! Închipuie-ți că eram gata să-ți cer să renunți și la asta, cel puțin provizoriu. Ca să nu dăm nici cel mai mic prilej calomniei. Căci îi desfid să-mi descopere alte nevoi de bani.. Recunosc însă că ar fi o precauție cam copilărească. Tu ai putea s-o iei drept un gest nu prea drăguț față de tine. Așadar, să nu mai vorbim despre asta. Dar îți dai seamă ce imprudență ar fi să împrumuți o mie cinci sute de franci unei colege. Tot Parisul ar repeta miine că nu mai știi ce să faci cu banii ; că împrumuți cui îți cere, fără nici o socoteală... Un dezastru pentru mine.

Germaine era destul de inteligentă ca să înțeleagă motivele pe care i le dădea Gurau. Le găsea însă nițel naive și totodată nelipsite de oarecare lașitate. Ca să le aprecieze la justa lor valoare, ar fi trebuit să priceapă pe cel mai adînc dintre ele, care nu era o precauție față de primejdiile din afară, ci o nevoie de compensație interioară : nevoia de a răscumpăra o concesie mo-

rală într-o anumită privință, printr-o exagerare a severității într-alta. Pe scurt, ea îi păstra oarecare pică.

Înainte de a recurge la alte soluții, ea așteptă să vadă dacă Riccoboni va da noi semne de nerăbdare. Trecură vreo cincisprezece, douăzeci de zile. Începea să creadă că incidentul era închis, când primi a treia scrisoare, care o convoca pe un ton aproape poruncitor.

Prima ei reacție a fost să-și spună : „Își bate joc de mine. N-are decît s-aștepte. Nu mă duc.“ Spre sfîrșitul după-amiezii însă, cum gîndul scrisorii n-o părăsea o secundă, hotărîrea ei slăbi, și, foarte nemulțumită de ea însăși, se îmbracă și plecă.

★

În momentul acela, în strada de la Baume, Sammécaud intra în garsoniera pe care tocmai isprăvisese s-o mobileze și, cu cheile în mînă, cu o țigară parfumată în gură, o cerceta cu un aer satisfăcut.

XII

GARSONIERA LUI SAMMÉCAUD ȘI MICUL BIROU AL LUI RICCOBONI

De data aceasta, Sammécaud e liniștit.

„Data trecută am procedat poate ca un domn din strada Sentier¹, sau ca un licean. Trebuia să știu că pentru o femeie din «lumea cu adevărat bună» hotelul nu e nicidecum o soluție elegantă. Știu bine că nu era un hotel. O adevărată casă cu locatari permanenți. Dar asta putea să i se pară și mai suspect. Gafă evidentă. Lipsă de psihologie. Și izbuteam chiar să stîrnesc bănuiala că sînt avar. Ceea ce ar fi culmea, cînd ai de-a face cu nevasta lui Champcenais! Ar fi trebuit să mă gîndesc la chipul cum se petrec lucrurile în romanele unor scriitori din lumea aleasă. De pildă, la Allory. E drept că n-am putut citi niciodată vreo carte de-a lui pînă la capăt. Și apoi, totul la el e atît

¹ Una din pricipalele străzi din Paris pentru comerțul angro de textile, blănuri etc.

de vag. La Bourget ¹, pe cît îmi amintesc, e totdeauna vorba de-o garsonieră. Scuza mea e deosebirea de epocă. Totul merge atît de repede. Sîntem în vremea automobilului, a avionului. Se călătorește din ce în ce mai mult. O tină ră femeie modernă e obișnuită cu hotelurile, nu poate să se simtă stingherită într-un hotel. E drept că Marie... Era să spun că nu-i foarte modernă. Și totuși, da. Mobilierul ei. Gusturile ei în literatură. Are însă prospețimi ascunse. O latură «provincie» sau fetiță. De altminteri, ador asta. Dacă a refuzat data trecută să meargă acolo, n-a făcut-o din snobism; avea trac. Dar de atunci încoace a avut timp să se mai gîndească; să-și spună că, la drept vorbind, educația mea nu este chiar cea mai aleasă. Asta-i supărător; mai ales că, dintre noi doi, ea are particula: «de Sammécaud», dacă ea ar fi pur și simplu o «doamnă Champcenais», cum s-ar schimba lucrurile! Chiar dacă «de» al meu mi-ar fi fost conferit de papă. A putut, de asemenea, să-și spună că aventurile mele cu femei, dacă am mai avut, s-au petrecut în medii nu prea distinse. Și mai supărător. În astfel de cazuri, ar trebui să te poți sfătui cu prietenii la club. Dar nu îndrăznești. Femeile între ele ar îndrăzni. În sfîrșit, să nu ne mai gîndim la asta... Cînd va intra aici, peste cîteva clipe, impresia ei se va schimba.“

¹ *Paul Bourget* (1852—1935), romancier francez.

Trebuie să mărturisim că garsoniera era arătoasă. Două încăperi frumoase, aproape tot atît de mari, da, ca cele din strada Mozart. O baie foarte mică, dar discretă, plină de pudoare, în imediată vecinătate a camerei de culcare. Alături, o încîntătoare bucătărie pentru îndrăgostiți, unde ar fi amuzant să faci un ceai.

Cele două încăperi sînt la mezanin și dau spre stradă, care e, de altminteri, liniștită. Casa e cît se poate de onorabilă. Nu-i nici o șansă ca oamenii care locuiesc în ea să-l cunoască pe Sammécaud sau pe Marie. (S-a informat în privința asta la portăreasă, pe care a cîștigat-o definitiv cu bacșișurile lui grase.) Sînt puțini locatari; majoritatea oameni bătrîni. Așadar, puțin du-te-vino pe scări. E, desigur, supărător că nu sînt două ieșiri, ca în romanele cu adulter pe care și le amintește Sammécaud. Nu poți cere prea mult.

Dar capodopera e însăși aranjarea apartamentului, de care Sammécaud s-a ocupat cu meticulozitate. Socotind bine, lucrurile au mers foarte repede. Trei sau patru zile de alergătură ca să descopere locuința. Vreo cincisprezece zile pentru zugravi și instalatori. Între timp, Sammécaud lua contact cu tapițerii și cu negustorii de mobilă, reflecta asupra modelelor, în fața cataloagelor, a eșantioanelor de țesături. Ca să nu riște o prea mare întîrziere, s-a mulțumit, pe cît posibil, cu mobila existentă în prăvălie sau cu soluții sim-

plificate. Dar ceea ce a cerut poate cel mai mult timp a fost aşezarea lucrurilor şi punerea lor la punct. Acest timp, de fapt, n-a fost pierdut. Sammécaud a profitat ca s-o lase pe Marie să răsuflă, după emoţia ei de data trecută; ca să-i arate că ştie să se comporte ca un îndrăgostit delicat, plin de răbdare în faţa jocului gingaş al âminărilor. O întîrziere a tapiţerului îl făcea să-şi schimbe brusc direcţia, îndreptîndu-se către dragostea pură. Devenea mai insistent după ce vergelele de la perdele au fost puse. Şi datorită unei rezistenţe de ultimă clipă a Mariei, a avut răgazul să vopsească din nou partea de sus a unei uşi.

Efectul general e anume calculat ca s-o încînte. Ea nu se aşteaptă deloc la aşa ceva; nici măcar nu ştie unde o s-o primească. Poate că s-a resemnat cu ideea camerei mobilate. Totul e în stil modern şi păstrează o atmosferă de visare poetică. Sammécaud s-a folosit de vizitele pe care le făcea în strada Mozart ca să-şi noteze exact unele nuanţe, să observe cum se îmbină obiectele între ele, cum s-ar spune, ca să „culeagă idei“. A vrut ca Marie să se regăsească în universul gusturilor ei; şi totuşi — de vreme ce era vorba de adulter — să se simtă niţel evadată, niţel smulsă din cinstita viaţă conjugală. Problema nu era uşoară, mai cu seamă în domeniul artei decorative, în care Sammécaud nu prea era sigur de el.

Şi-a îngăduit, aşadar, cîteva tonalităţi ceva mai vii. Trandafiriului stins, cenuşiului deschis din

strada Mozart, le-a substituit, pe ici pe colo, cu multă prudență, un trandafiriu de culoarea coacăzei, un albastru aproape de miozotis.

Cît privește mobilele, a ales modele puțin mai ornamentate. Între două contururi s-a hotărît pentru acela care-i părea cel mai senzual. Pe rafturile de cărți a adăugat celor patru volume de Samain și de Francis Jammes, cărora le cunoștea titlul, două de Pierre Louys, două volume din *O mie și una de nopți*, în traducerea lui Mardrus, și o *Antologie a dragostei arabe*. În camera de culcare, două stampe reprezentînd femei eterate, însă cu desăvîrșire goale.

În ansamblu, modernul serios, visător și tandru din strada Mozart a căpătat aici ceva voluptos, picant, ațîțător. Sufletul contesei nu se va simți în țară străină. Desmierdările oprite se vor simți totuși la ele acasă.

Sammécaud se uită la ceas : patru și jumătate. Încă o jumătate de oră. Pe viitor, nu va veni, decît cu cîteva minute înainte. Dar într-o zi inaugurală nu mai termini verificînd dacă totul e în ordine. Un fir de batir alb atîrnă din mijlocul unei perne. Ar trebui poate deschise geamurile o clipă, pentru ca mirosul de tutun, chiar parfumat, să nu fie supărător. Căldura *salamandrei*¹ se răspîndește oare

¹ *Salamandre* e marca de fabrică a unei sobe mobile cu combustione lentă, care se așează în apartamente în fața căminului.

bine și în camera de culcare? Ar fi poate mai corect să fie închisă ușa dintre camere cînd va sosi Marie.

★

Stînd jos în fața lui Riccoboni, în oficina gălbuie din strada du Bouloi, Germaine găsește că tipul are cu totul altă atitudine decît cea obișnuită. De la început s-a arătat arrogant și familiar. Ochii ageri. A început prin a-i spune: „Trebuie să înțelegeți, cucoană dragă...“ Se preface că a așteptat în fiecare zi vizita ei și declară că și-a bătut joc de el. „Cînd nu vrei să plătești ceea ce datorezi, trebuie cel puțin să fii politicos cu oamenii.“

Se scoală apoi în picioare. Se învîrtește în jurul ei, sub pretextul că vrea să caute ceva în dosare. Deodată spune, cu un aer calm, că „e foarte simplu“, că va „scrie domnului Gurau“. În timp ce îi aruncă un zîmbet, o privire lasă să se înțeleagă că o altă soluție nu e imposibilă. Germaine, ușor de intimidat pînă la un punct, știe să-și regăsească brusc aplombul cînd se depășește măsura :

— Ei bine, n-aveți decît să-i scrieți. N-am nimic împotrivă.

— I-ați vorbit despre operațiile făcute cu mine ?

— Desigur.

Riccoboni nu-i chiar atît de sigur.

— Și ce v-a spus ?

— Că ați face bine să mă lăsați în pace. Pentru că altminteri se supără el.

Riccoboni tresare.

— Doar nu eu v-am tras de mîneacă, cucoană dragă.

Se prefăce că e, treptat, cuprins de o indignare de om cîstit. Dar în același timp imaginația lui vie îi arată cîte neazuri îi poate atrage mînia unui deputat influent. Și o emoție, nicidecum prefăcută, îl face și mai peltic.

— Eu n-am nimic să-mi reproșez. Oricine poate veni să-mi verifice conturile. Da, chiar poliția poate să vină. Registrele mele sînt în regulă...

La de pe un raft un registru mare și negru și-l învîrtește deasupra capului, printr-o mișcare a brațului său durduliu.

— Vor scotoci peste tot. Eu nu mă tem de nimic. Vor găsi toate numele. Da! Voi da toate numele. Ce cîștig eu? Absolut nimic. Cei șase la sută dobîndă pentru banii pe care-i avansează? Cine ar mai risca în comerț atîția bani pentru o dobîndă atît de mică; cînd eu am de plătit din ea toate cheltuielile de birou; iar cînd nu am destui bani, trebuie și eu, la rîndul meu, să împrumut; și atunci mi se cere 7 și 8 la sută? Și dacă deodată zahărul ar scădea, ar scădea, și toate rezervele ar fi epuizate? Cine ar fi ruinat? Riccoboni. Vor găsi toate numele. Se va vedea cine sînt oamenii care speră la Paris ca zahărul, de care toată lumea are nevoie, să se vîndă într-o zi foarte scump, foarte scump, din ce în ce mai scump. Eu unul, fie că scade ori crește, nu cîștig nimic. Eu nu sînt

un speculant. Eu fac ceea ce-mi spun clienții. Numai că dacă mă mulțumesc cu o acoperire prea mică, dacă pretind 6 la sută cînd eu sînt silit să plătesc 7 și 8, atunci bunătatea mea mă ruinează... Nu v-ați gîndit la asta, cucoană dragă. Că în timp ce vă lăsam să huzuriți, eu aveam poate neplăceri din pricina dumneavoastră...

Spre sfîrșit, indignarea lui se prechimă în dezamăgire afectuoasă, în înduioșare. Germaine îl privește cu surprindere; fără să intre cu totul în jocul lui, căci nu e deprinsă cu felul de a fi al raselor mediteraneene. Nu e departe de a crede că poate, într-adevăr, e puțin ingrată; că Riccoboni acesta, sub vulgaritatea și sporovăielile lui, ascunde o inimă îndatoritoare de om cumsecade.

Deodată, trecînd pe lingă ea, se oprește, o privește o clipă cu admirație, suspină adînc, și, întinzîndu-i mîinile lui grăsulii :

— Să facem pace.

Ea îi dă virful mîinii drepte, întorcînd capul și mușcîndu-și buzele ca să nu rîdă. El îi apucă mîna, o ridică spre gură, i-o sărută de mai multe ori, cu un aer de adîncă devoțiune, lăsînd între sărutări lungi intervale, ca și cum i-ar trebui de fiecare dată cel puțin zece secunde ca să savureze o atît de uluitoare favoare.

Ea nu-i cu adevărat mișcată. Îl găsește chiar puțin ridicol. Trebuie să recunoască însă că omul acesta gras știe să aducă unei femei omagiul ce i

se cuvine, știe să ia față de-o femeie o atitudine pe care ea, Germaine, o consideră potrivită cu funcțiunea bărbatului. Sărutindu-i mîna, Gurau n-ar fi avut aerul acesta de reculegere și nici chiar naturalețea aceasta. Ai simți că e preocupat de demnitatea lui; poate chiar grăbit să isprăvească.

Pentru Germaine, cu toate că nu s-a gîndit niciodată metodic la asta, dragostea e un sistem organizat de natură și de civilizație în jurul femeii; o rețea de forțe, ale cărei efecte, complicate în aparență, se reduc la niște legi de o simplitate astronomică. În conversație, ea ar admite, bineînțeles, reciprocitatea dragostei. Dacă ar avea de scris o disertație despre dragoste, ca pe vremuri, cînd era elevă la Fénelon, n-ar avea nici o greutate să dovedească, prin argumente și prin exemple, că femeia e capabilă să iubească cel puțin tot atît cît bărbatul. În mod spontan însă, n-o crede. Dovezile i le-ar procura doar rațiunea. Știe din experiență că o femeie poate să simtă pentru un bărbat ca Gurau admirație, prietenie, un anumit devotament; pentru cutare tînăr frumos, poate o atracție fizică. Dar toate astea sînt porniri care nu tulbură într-adevăr mintea, care mai cu seamă nu riscă să creeze, de la femeie la bărbat, acea stare de aservire planetară, acea gravitație pasionată, pe care e parcă mult mai normal s-o vezi exercitîndu-se în celălalt sens. O femeie robită din dragoste unui bărbat, aproape că ar con-

sidera-o ca pe-o bolnavă, ca pe-o victimă a unei curioase inversiuni ; în tot cazul, ca pe-o păgu-boasă.

Merge pină acolo, încît își spune, oricît de ciu-dată i s-ar părea ei însăși această mărturisire, că burtosul ăsta de Riccoboni peltic e mai potri-vit pentru rolul de amant decît un om ca Gurau. În această materie, criteriile pur fizice contează mai puțin decît vocația profundă care se traduce prin atitudine. Iar în atitudinea curtierului e un nu știu ce care o justifică. Intimitățile pe care și le permite nu sînt poate tocmai corecte, sînt însă firești. Ele cer din partea ta vigilență, iar nu minie, și trebuie la urma urmei să se întoarcă, potrivit legilor siderale ale dragostei, în avantajul femeii care le provoacă.

Riccoboni repetă, fără să lase mina Germainei :

— Spuneți, ce trebuie să fac ca să fim prie-teni ? Să nu vă mai necăjesc cu comisionul ăsta de o mie cinci sute de franci ? Spuneți ?

Ea se mulțumește doar să zîmbească.

— Bine. N-o să vă mai necăjesc. Spuneți ce-ați mai dori altceva ?

— Ei bine, atunci vindeți-mi tot zahărul ăsta ; să nu mai aud vorbindu-se de el.

— De ce vreți să-l vindeți ? Aveți nevoie de bani ?

Dădu din cap aprobator, luîndu-și o mutră de fetiță îmbufnată.

— Domnul Gurau nu e drăguț cu dumneavoastră?... Hei! Adică, nu vă dă destui bani? O femeie atît de frumoasă...

— Nu e vorba de domnul Gurau. Vă rog...

— Nu, nu vom vinde zahărul dumneavoastră. Eu vă spun că se va urca înainte de sfîrșitul iernii. Și dacă pînă la urmă izbucnește războiul în vreuna din țările astea, în Orient sau aiurea, și asta sigur că o să se întîmple, atunci să vedeți! Zahărul o să urce vertiginos. Războiul e ca o furtună, da, sau ca o purgație pentru trup. Trebuie și asta din cînd în cînd. Totul merge mai bine apoi.

Îi sărută din nou mîna cu pasiune.

— Cîte kilograme aveți pînă acum?

— Douăzeci și opt de mii.

— Douăzeci și opt de mii? Asta nu-i o cifră.

Lasă mîna tinerei femei, trece în spatele ei ca și cum ar vrea să-și reia locul de cealaltă parte a mesei. Se apleacă.

— Vă dau două mii de kilograme ca să facă treizeci. Le înscriu în registru.

Pălăria Germainei e foarte incomodă, iar cor-sajul e montant. Nu există decît o mică porțiune a cefeî pe care buzele ar putea-o atinge. Dar burtosul e îndemînatec. Și dacă Germaine nu face nimic ca să-i viñă în ajutor, în schimb nici nu-i dă prin gînd — ceea ce ar fi nu tocmai drăguț, dar

eficace — să ridice brusc capul, ca marginea pălăriei să-l izbească în nas pe Riccoboni.

El are timpul să-și lipească buzele de două ori. Ea se scoală grațios și se îndreaptă spre ușă. El o însoțește sărutându-i din nou mâna și strigând cu o emfază fremătătoare :

— De câte ori vei mai voi o mie de kilograme, vino la mine, stea mîndră a sufletului meu !

Marie nu mai încetează să se mire de salonașul garsonierei. Găsește că totul e încîntător. Chiar și forma scaunelor, sau nuanțele tapiseriilor, pe care ea nu le-ar fi ales, sînt pentru ea o surpriză picantă. Regăsește arta modernă sub o înfățișare mai zîmbitoare, mai frivolă ; un fel de artă modernă în vacanță. Își dă bine seama cîtă străduință a cerut îmbinarea tuturor acestor amănunte, cîtă dragoste ca să le armonizeze atît de bine cu ceea ce se putea ghici că e pe placul ei. Mai cu seamă ca un bărbat să fi știut să facă așa ceva e aproape de necrezut. „Ei care de-abia bagă de seamă cînd le arăți ceva !“ Recunoaște meritul lui Sammécaud.

— Ce drăguț din partea dumitale, Roger !

— Adevărat, nu ți se pare prea groaznic ? prea departe de ceea ce voiam ? Cred că nu-i greu să ghicești ce voiam. Nu te jena să critici. Dimpo-

trivă. Contez pe dumneata. Ești aici stăpînă absolută.

— Ba nu, te asigur. Pentru moment nu văd ce-ar trebui schimbat... Voi vedea poate cu timpul...

— Cu timpul... Ce dulce e să te aud spunînd „cu timpul“... Asta evocă atît de bine, cu anticipație, întîlnirile noastre, aici, ceasurile bune pe care le vom avea...

Îi strînge mîna. Ea stă pe canapea, lîngă el, foarte cuminte. Nu s-a hotărit însă să-și scoată pălăria nici voaleta. El a luat însă hotărîrea să fie răbdător, să n-o sperie cu nimic. De altminteri, e o pălărie mică, o voaletă foarte transparentă, avînd doar un desen mare plasat cu iscusință în fața ochilor.

— Mai sînt și alte lucruri de văzut, scumpa mea. Cred că odaia de culcare e, aș zice, mai frumoasă decît salonul. În sfîrșit, o să-mi spui...

Dar ea nu are încă poftă să vadă odaia de culcare. Mîna ei, în mîna lui Sammécaud, rezistă. El e puțin îngrijorat.

— Așadar, e odaia de culcare, cum îți spuneam. Mai e și bucătăria, ca o bucătărioară de păpuși, care sper că o să te amuze...

Mîna se destinde. Ideea bucătăriei e bine primită. Sammécaud poate nădăjdui un succes în direcția asta. Nu asta-l interesează însă cel mai mult.

Își spune : „Să nu greșim nici printr-o prea mare grabă, dar nici printr-un exces de menajamente. Atmosfera trebuie să se creeze încetul cu încetul.“

— Scumpa mea, nu vrei să-ți scoți voaleta și pălăria ? E foarte cald aici. Și apoi ai aerul că ești în vizită. Îți repet, aici ești acasă la dumneata. Haide. Nu-ți arăt bucătăria decît dacă rămii cu capul gol, ca la dumneata acasă.

Ea zîmbește, dar cu un aer tot foarte serios, foarte recules. Consimte totuși să-și dezlege voaleta. El o ajută discret. Îi ia voaleta, apoi pălăria. Ridică două ace de păr căzute pe covor. Merge să pună voaleta și pălăria în vestibul, lingă manșonul și blana pe care le-a lăsat acolo.

Îi spune prin ușă :

— Nu știu dacă ai văzut bine vestibulul. M-am necăjit mult pînă ce-am găsit cuierul acesta. Vino să vezi.

Ea se scoală, vine lingă el, examinează lucrurile în jurul ei, aprobă. Se privește în oglinda cuierului, pe care o încadrează o ghirlandă de flori cu reliefurile colorate. El o apucă ușor de umăr, o atrage spre el, o sărută de cîteva ori pe tîmple, pe ochi ; îi caută buzele. Nu se poate spune că ea se apără, dar nici că cedează cu totul. Păstrează o urmă de înțepenire, străbătută pe alocuri de un fior, pe care Sammécaud îl simte prea bine că nu e fiorul excitației amoroase. Cînd sărutarea i-a atins buzele, ea nu s-a ferit, dar abia dacă i-a întors-o, și s-a eschivat numaidecît.

O jumătate de oră se irosește între vestibul, bucătărie, unde ea a părut mai puțin crispată, unde a râs și s-a lăsat sărutată de mai multe ori ; unde ar fi vrut să facă îndată ceaiul (el însă a insistat discret să renunțe și să se mulțumească astăzi cu un porto), și salon, unde s-au reîntors. A invitat-o iar să vadă „cealaltă cameră“. Dar ea s-a prefăcut că nu aude.

În timp ce-o copleșește cu atenții, cu mici desmierdări, și-i răspunde pe un ton glumeț, Sammécaud își spune : „De vreme ce a venit, de bună seamă că de data asta bănuiește ce trebuie să se întâmple. Să fie dintre acelea pe care e nevoie să le bruschezi puțin la un moment dat ? E greu să te pronunți. Sigur e că nu e o cochetă. Oricum vremea trece. Numai să nu se scoale deodată, spunînd că e tîrziu și că trebuie să plece acasă.“

Teama aceasta îl hotărăște să fie puțin mai întreprinzător. În timp ce o săruta pe gît, fără ca totuși să îndrăznească s-o sărute cu cită voluptate ar fi vrut, începe să-i descheie corsajul. Ea are două sau trei tresăriri violente, care răspund totodată sărutului și descheiatului primilor nasturi. Îi e rușine că e atît de emoționată. Se silеște să zîmbească. Își lipește capul de umărul lui Sammécaud și-i dă o sărutare destul de pătimașă pe ovalul obrazului. Dar se depărtează aproape imediat. Cînd mînecele corsajului, suflecate, alunecă pe brațe, are din nou o tresărire. Își apleacă mult de tot capul, ca și cum ar vrea să-și ascundă

cu bărbia partea de sus a sinilor pe care o lasă descoperită dantelele cămășii. Și de îndată ce brațele îi sînt libere, le încrucișează pe piept, iar cu degetele apucă dantelele pe care le ridică cît mai sus posibil. Șoptește cu o voce nenorocită :

— Mi-e frig.

El îi arată, zîbind, salamandra, care răspîndește o căldură insuportabilă. Se gîndește : „Ce-o să spună în cealaltă cameră ? Acum, fie ce-o fi. Nu-i momentul să mă opresc.“

Ezită totuși mult asupra felului cum trebuie să procedeze. Cu cele cîteva femei pe care le-a cunoscut, lucrurile, o dată ajunse la punctul unde se găsește acum cu Marie, mergeau dacă nu foarte repede cel puțin cu o siguranță oarecum convențională. Puteai să fii mai mult sau mai puțin îndemînat, să găsești inspirații mai mult sau mai puțin fericite. Deznodămîntul, slavă Domnului, nu mai putea fi pus în discuție.

„Dacă o dezbrac de tot aici, o să sufere și mai mult, și mai tare o să se crispeze. Pe de altă parte, s-o duc așa, dincolo... din păcate, nu e destul de excitată... S-o dezbrac apoi lingă pat, ar avea un aer groaznic de conjugal. Căci acolo nu e decît patul meu, care mă bizuiam pe canapeaua asta pentru un bun început... Dacă aș ști că-i plac anumite dezmierdări... Dar cu o ființă atît de sperioasă, chiar procedînd cu multă prudență, risc odată să o scandalizez... Nu-i ușor !“

Și-a spus toate astea în timp ce o descălța. Profită ca să-i dezmierde pulpele ; mîna lui dreaptă a și ajuns la genunchi. Dar Marie îl respinge repede. Mai că dorește să nu fi bănuît nimic din intențiile lui.

„Mă port ca un băiat de prăvălie. Poate că manierele astea nu sînt deloc distinse. Poți să știi ? Cine o să te învețe vreodată ? Doar nu mama, ori cît de bine crescută ar fi fost. Și nici manualele de bună purtare. Nici chiar, ȳai, romanele lui George Allory ! Cu femeile «din lumea cu adevărat bună», poate că trebuie să aștepti să fii în pat ca să le dezmierci ; sau chiar să aștepti să se îndrepte ele spre pat... Aș fi dispus să aștept, dar nu am nici o secundă impresia că ea s-ar duce singură...”

O sărută din nou pe obraz, pe buze, o cuprinde în brațe, o ridică, o poartă în brațe, îi șoptește :

— Vîno să-ți arăt ce odaie frumoasă ți-am pregătit, scumpa mea. Vîno. Trebuie să mă sfătuiești. Trebuie să-mi spui dacă totul e bine.

În drum, fusta a căzut pe jos. Părul ei frumos s-a despletit. Breteaua de la cămășuță a alunecat. I se întrezăresc sinii. Sammécaud i-a atins ușor cu buzele, cu mustața.

Fața Mariei e roz-purpurie și jilavă de emoție. În privirea ei se succed tot felul de expresii, în care domină spaima. Se așează singură pe marginea patului, și Sammécaud, în genunchi în fața ei, îi sărută mîinile, îi cuprinde picioarele. Dar

deodată, ea e scuturată de o tresărire ca cele de adineauri, și ochii ei par să imploră, să strige.

Într-adevăr, Marie de Champcenais imploră, strigă. Se gîndește la Renée Bertin. Încearcă să-și amintească vorbele manichiuristei Renée Bertin, cele mai deochiate, cele mai indecente, cu ascuțișul lor lubric atît de încîntător de vulgar, încît te pătrundeau imediat. O evocă, intens, pe Renée Bertin, aplecată, care, în timp ce-i face unghiile, îi vorbește despre plăcerile trupești; Renée Bertin, a cărei privire, ai cărei sîni declară, cui vrea s-o audă, că are nevoie de luxură ca de piinea cea de toate zilele, și că-i cel mai firesc lucru din lume; Renée Bertin mereu obsedată de gîndul drag al masculului ei. Marie își amintește cît poate mai mult confidențele celor trei prietene ale ei, deunăzi, în budoarul cenușiu-deschis și roz-palid. Tot cinismul acestor femei dichisite, toată această atmosferă de paturi răvășite nu era oare ceva îmbătător? Și aici e un pat, pe care stă, care nu așteaptă decît să fie răvășit; un îndrăgostit în genunchi care se enervează. Marie se agață de amintirea unor lecturi, de imagini picante care au excitat-o cîndva, de scene din opere în care o femeie adulteră se topește în brațele unui războinic.

Dar genunchii îi rămîn lipiți, miinile i se încrucișează pe pîntec. O tresărire, fără urmă de voluptate, plină doar de teamă, o străbate din cap pînă în picioare. E gata-gata să-i clănțane dinții.

Cu capul pe jumătate răsturnat și întors spre dreapta către un colț întunecos, șoptește :

— Te implor, Roger. Nu. Nu astăzi. Nu astăzi. Ultimul „astăzi“ se prelungește într-un ușor șuierat ca al unui piept care se înăbușă.

Și Sammécaud, dezolat, își spune că asistă la lupta unei femei „din lumea cu adevărat bună“ cu ideea prea puternică a cinstei și a virtuții.

XIII

PORTRETUL

Budissin tocmai ieșise, cu melonul pe cap, cu umbrela înaintea. Jerphanion așteptă o clipă. Apoi scotoci în buzunarul hainei, și scoase o fotografie mică. Îi aruncă o privire, se sculă și o puse pe masa lui Jallez.

— Uită-te.

Jallez luă fotografia, se uită.

Era portretul unei fetișcane sau al unei foarte tinere fete, deosebit de frumoasă, cu trăsături nobile și egulate, cu o expresie senină, cu un păr bogat. Fotografia nu o reprezenta decît pînă puțin mai jos de talie. Îmbrăcămintea, fără să fie de modă veche, nu era cea de azi.

— Ei ?... spuse Jallez, cine e ?

Jerphanion se strîmbă ușor, zîmbește :

— Așadar... nu e ?... Eu care credeam...

Luase înapoi fotografia.

— Ce credeai ?... Dă-mi-o înapoi.

Jallez încep să o examinez din nou.

— Da... Văd la ce te gîndeai... De unde ți-ai procurat fotografia asta ?

— Spune-mi mai întîi dacă seamănă.

— Seamănă... e prea mult spus. Găsesc că asemănarea e ceva atît de emoționant... aproape tragic. Să zicem că fotografia aceasta e o aluzie... foarte... insinuantă, recunosc. Cu cît o privesc, cu atît mă simt mai mișcat. Merg pînă acolo, încît îți voi spune că dintre toate imaginile care nu sînt portretul ei, e cea mai asemănătoare.

— Așadar, e destul de bună. Ai portretul ei ?

— Nu... Dar spune-mi, unde ai găsit fotografia asta ?

— Într-o prăvălie de pe chei.

— Ai descoperit-o din întîmplare ?

— Nu știu... da... mă gîndeam în mod vag. De cînd mi-ai istorisit povestea ei, mi se întîmplă adesea pe stradă, cînd întîlnesc o fată, să-mi spun : „S-ar putea să fie ea ?“ Uneori țin seamă de anii care au trecut ; alteori nu. Negustorul acela avea o mulțime de fotografii ; cele mai multe veștejite ; personaje de pe lumea cealaltă. De altminteri, foarte impresionant. Ți-ar fi plăcut. Unele din ele, mult mai recente, printre care era și asta. Vezi, în tot cazul, că te-am ascultat cînd îmi vorbeai de micuța ta Hélène.

— Da. E o adevărată dovadă de prietenie.

— Nu îndrăznesc să ți-o ofer, pentru că, oricum, nu e ea. Dar dacă nu vezi vreun inconvenient,

am putea-o agăța undeva pe peretele turnei. Pentru noi, va fi Hélène ; sau mai curînd, „signum“-ul Hélènei, deoarece „signum“ are avantajul de-a însemna atît semn și simbol cît și portret. Și apoi, cu ea te obișnuiești cu „semnele“, nu-i așa ?

— Turna noastră va avea un aer foarte sentimental.

— Ce ne pasă ? Asta ar putea, la rigoare, să te agaseze dacă ar fi cu adevărat ea. Dar neidentitatea e un vâl suficient. De-o grosime metafizică. Dacă ne întreabă cineva spunem ce ne trece prin minte. La nevoie, o să spun că e sora mea, ca să mă pot supăra dacă vreunul glumește.

— Așadar, voi fi fost îndrăgostit de sora ta.

— Ei da. Foarte frumos. Asta mă consolează că n-am avut o soră... Unde vrei s-o pun ? În stînga ușii ? Ce zici ? Iată... Trebuie să mărturisești că are un păr frumos. Poate că privirea nu-i tocmai aceeași... Ce părere ai ? După descrierea ta, mi-o închipui că o privire mai expresivă, mai matură, mai savantă. Savantă în cadrul inocenței ; se înțelege. În sfîrșit, pînă una alta, merge.

— Adică pînă cînd ?

Jerphanion ezită puțin ; apoi, fără să lase să se vadă în ce măsură glumea :

— Pînă cînd o s-o regăsești pe Hélène. Căci părerea mea e că o s-o regăsești.

— Serios ?

— De ce nu ? Eu nu am sentimentul abisului ca tine ; mai curînd sentimentul că „nimic nu se pierde“. Toate stelele lui Thales sînt încă pe cer.

— Crezi ?

— Păi da.

— Și cenușa lui Cezar, a spus Shakespeare, servește poate să astupe un butoi.

În timp ce vorbeau, Jerphanion se pregătea de plecare.

— Nu vii la Sorbona ?

— N-am ce face acolo. Dar te însoțesc un pic, dacă vrei.

XIV

DOMNIA TANDREȚEI

După ce l-a părăsit pe Jerphanion în fața statuii lui Hugo, Jallez a ieșit în strada Saint-Jacques prin coridoarele pe ai căror pereți se văd orașe antice, colorate în ocră și albastru, și, fără vreun anume țel, coborî către Sena.

Zi de iarnă blindă și tăcută. În mai puțin de-o oră va fi noapte. Norii uniiformi și atmosfera străzii se continuă înlănțuindu-se, pătrunzându-se reciproc. Peste tot aceeași lumină intimă galben-cenușie, roz cenușie. Tot ce se află la oarecare distanță apare estompat de o ceață străvezie, care nu se zărește decît în franjurile, în moliciunile pe care le adaugă.

Nici un țel, nu-i așa ? Nici o osteneală. Nimic nu-i atît de urgent. Totul dăinuie de atîta vreme, fără prea multe efortări, fără prea multe întrebări. Există poate un curent aproape nemișcat, ca acela al rîurilor adormite, de care te lași totuși purtat. Există poate un mers relaxat, în voia că-

ruia te lași ca în somn, sprijinit din toate părțile de un reazem suplu și odihnitor, pe care nu-l simți, dar care te liniștește ; tot astfel cum patul și perna, fără să apară în vise, introduc în ele incidente ușoare, alunecări fără zguduiri, feluri de a merge, de a fugi, de a lua parte la o învălmășeală, care rămân tăcute și destinse. Vechea poartă din stradă ia forma unei bolte cu contururi șterse. Prăvălia e verde, de un verde adânc, care și-a pierdut tot luciul, dar care acum nu se va mai șterge, cum nu se șterge culoarea unui smarald. Nu e nevoie să vezi ce se petrece dincolo de geamurile încețoșate.

O pace înfrigurată pînă la înfiorare. Te simți inofensiv și vulnerabil. Sînt însă pe lume clipe de răgaz și locuri de refugiu. Ar fi poate un fel de-a lua viața care din orice — aproape din orice — ar face un răgaz și un loc de refugiu.

Un zgomot ușor de mașină de cusut străbate strada ca o pasăre. Apoi dispare.

Hélène s-a pierdut. Dar nu e sigur. Așa a spus Jerphanion adineauri. Deasupra străzii plutește astăzi parcă o banderolă de bun venit, pe care ar sta scris : „Lăsați orice deznădejde“. Se aude o muzică dulce și irizată ca lumina. Și această firavă melodie pare să-i spună trecătorului care-i simte zumzetul în ureche : „Încrede-te în mine“. Nici o nenorocire nu e poate foarte importantă. Nici un eveniment nu merită să te trezești de tot. Ceea ce contează e tandrețea, care nu-ți cere să

te lupti, care abia dacă se plînge și niciodată nu se răzbună.

Nu suferi din pricina singurătății. „Tandrețea e alături de tine.“ Dar ai dori să fii însoțit într-un chip mai vizibil. Într-un chip mai puțin imaterial. Nu de un prieten ; nu de un băiat cu pas apăsător și voce sonoră. („Totul ar fi atât de ostentativ, chiar și gîndurile lui. Am spus doar *vizibil*.“) N-ar fi nevoie decît de-o mică ființă tăcută și iubită.

„I s-a întîmplat Juliettei să se sprijine de brațul meu într-o stradă ca asta. Amurgul unei zile de decembrie, la fel ca asta, își murmură muzica pentru ea și pentru mine, unul lîngă celălalt.“

Cînd trece vreo trăsură, parcă nu face zgomot ca în altă zi. Caldărimul sub roți răsună mai domol. Parcă și gesturile oamenilor vibrează mai puțin. Ceva înăbușit suprimă ecoul. Ceva liniștitor trunchiază tot ce se întîmplă, atenuează urmările. De unde această putere ? Să fie oare sufletul care astăzi îndulcește viața și o face mai puțin veninoasă ? E de ajuns oare să poți găsi o stare în care spiritul să doarmă ? E oare o binefacere care se răspîndește ca o influență, și nu-ți cere decît s-o accepți ? Într-adevăr, tot ce se petrece în afară de tine seamănă cu evenimentele reprezentate într-o veche gravură, pe care le privești fără să te gîndești la tine și fără urmă de teamă, de vreme ce nu le-a mai rămas decît farmecul, de vreme ce sînt dezarmate.

Pe Juliette ai părăsit-o de mult. Ea însă e aproape, foarte aproape. Ar fi de ajuns un semnal. Și ai vedea-o apărînd deodată la prima răspîntie. Sînteți oarecum ca niște copii care se joacă pe străzi. Se despart. Dar între ei e un strigăt special ; un anumit „o-ho“ cunoscut doar de ei, pe care ei știu să-l audă pe deasupra aglomerărilor de case. Se regăsesc cînd vor.

Se întîmplă totuși uneori ca semnalele să nu mai izbutească. Într-o zi, Hélène n-a mai dat nici un răspuns. Mica fotografie de pe perete, „semn“ poate, cum spune Jerphanion, în sensul de simulacru. Nu „semnal“. Nu trebuie să te joci cu sensul cuvintelor.

Șuierul ăsta al remorcherului, și el fără stridență. Doar o dulce sfișiere. „S-a întîmplat ca Juliette să-și aibă fața atît de aproape de-a mea, aici, la stînga, în seara care se lăsa. Biata fată. Domnia tandreței, ramificată în chip misterios. Conivență și fraternitate ocultă. Între Hélène, Juliette și mine există un fel de tradiție nelămurită. Ar trebui să poți striga „o-ho“, asemeni acelor copii, folosind modulația secretă, și apoi să aștepți. Să vezi cine o să vină. Căci cineva trebuie să vină, sînt sigur. O-ho, pe deasupra caselor, la întîmplare, ca șuierul ăsta al remorcherului, atît de sfișietor, atît de dulce, ca vîntul fluviului, atît de tandru, că deodată nu mai am nevoie de nimic, absolut de nimic.“

XV

VAGABONDUL

În timpul primei părți a cursului, Jerphanion s-a plictisit pur și simplu. Din cînd în cînd, își nota cîte o frază de a lui Honoré, dînd la o parte eleganțele lui inutile și repetițiile ; ceea ce uneori o reducea la mai nimic. Sau se uita la Honoré : la barba, la ochii, la gesturile lui ; toate previzibile. Fără îndoială, Honoré era mulțumit. Spunea despre poezii Renașterii lucruri pe care le pregătise cu multă sîrguință și pe care le socotea delicate. Cita referințe, dicta note biografice. Nu i se putea reproșa nici lipsa de erudiție, nici lipsa totală de simț literar ; nici că vorbea fără nici un respect despre marii poeți ; nici că-i curgeau balele în barbă. Să-ți vină să-l omori, nu alta.

Apoi Jerphanion nu mai ascultă. Visa. Preschimba în acreală lăuntrică luminile lămpilor din sală și zgomotul penițelor pe hîrtie.

„Am douăzeci și unu de ani și sînt aici. Și mă ocup cu asta. Un poem care slăvește dragostea se descompune într-un ciorchine de note filologice, așa cum o carne frumoasă atacată de boală se preface în lupus sau într-un șirag de pustule. Mă complac în această operație. «Culegeți de pe-acum ai vieții trandafiri.» Aiurea ! Ca să mă refac după serviciul militar, și după anii de toceală care au precedat, iată-l pe Honoré, erudiția virulentă, capcanele succesive ale examenelor și ale concursurilor ; și dacă prin minune totul iese bine, lecții de pregătît și teze de corectat timp de patruzeci de ani ; plictiseala tinereței mele s-o revărs fără încetare asupra altora mai tineri. Asta pînă ce-oi încărungi, pînă ce mi-o albi părul. Ca perspectivă supremă, situația lui Honoré. Pe parcurs, o nevastă cu ochelari, puțin osoasă, nu prea pisăloagă. Patru copii. O eczemă. Și rozeta Instrucțiunii Publice.“

Se gîndea la Jallez. Își dădea seama că-l invidia. „Are deja un trecut mult mai interesant decît al meu. Din puținul pe care mi l-a spus. Și esențialul îl păstrează pentru el. Sînt sigur că are chiar și acum o viață ascunsă. Pasiuni, aventuri. Simți că e un om plin de secrete. Uneori lipsește îndelung seara. Chiar în cursul zilei i se întîmplă să mă părăsească brusc sau să nu mă ia cu el, fără vreun motiv valabil. Adevărata camaraderie ar fi totuși să-mi destăinuie viața lui. Ba chiar să mă facă să particip la ea. Știu că se duce în

XV

VAGABONDUL

În timpul primei părți a cursului, Jerphanion s-a plictisit pur și simplu. Din cînd în cînd, își nota cîte o frază de a lui Honoré, dînd la o parte eleganțele lui inutile și repetițiile ; ceea ce uneori o reducea la mai nimic. Sau se uita la Honoré : la barba, la ochii, la gesturile lui ; toate previzibile. Fără îndoială, Honoré era mulțumit. Spunea despre poezii Renașterii lucruri pe care le pregătise cu multă sîrguință și pe care le socotea delicate. Cita referințe, dicta note biografice. Nu i se putea reproșa nici lipsa de erudiție, nici lipsa totală de simț literar ; nici că vorbea fără nici un respect despre marii poeți ; nici că-i curgeau balele în barbă. Să-ți vină să-l omori, nu alta.

Apoi Jerphanion nu mai ascultă. Visa. Preschimba în acreală lăuntrică luminile lămpilor din sală și zgomotul penițelor pe hîrtie.

„Am douăzeci și unu de ani și sînt aici. Și mă ocup cu asta. Un poem care slăvește dragostea se descompune într-un ciorchine de note filologice, așa cum o carne frumoasă atacată de boală se preface în lupus sau într-un șirag de pustule. Mă complac în această operație. «Culegeți de pe-acum ai vieții trandafiri.» Aiurea ! Ca să mă refac după serviciul militar, și după anii de toceală care au precedat, iată-l pe Honoré, erudiția virulentă, capcanele succesive ale examenelor și ale concursurilor ; și dacă prin minune totul iese bine, lecții de pregătît și teze de corectat timp de patruzeci de ani ; plictiseala tinereței mele s-o revărs fără încetare asupra altora mai tineri. Asta pînă ce-oi încărungi, pînă ce mi-o albi părul. Ca perspectivă supremă, situația lui Honoré. Pe parcurs, o nevastă cu ochelari, puțin osoasă, nu prea pisăloagă. Patru copii. O eczemă. Și rozeta Instrucțiunii Publice.“

Se gîndea la Jallez. Își dădea seama că-l invidia. „Are deja un trecut mult mai interesant decît al meu. Din puținul pe care mi l-a spus. Și esențialul îl păstrează pentru el. Sînt sigur că are chiar și acum o viață ascunsă. Pasiuni, aventuri. Simți că e un om plin de secrete. Uneori lipsește îndelung seara. Chiar în cursul zilei i se întîmplă să mă părăsească brusc sau să nu mă ia cu el, fără vreun motiv valabil. Adevărata camaraderie ar fi totuși să-mi destăinuie viața lui. Ba chiar să mă facă să particip la ea. Știu că se duce în

o sărutare cu gîdilituri de limbă. Oroare. Sau ridicîndu-și fustele pentru tine și scărpinîndu-se deodată pentru că simte că o mănîncă ceva... Poate că Jallez ar găsi nostim să-i facă Jeannei o curte doar spirituală, chiar inezisabilă, s-o facă să se îndrăgostească de el; ceea ce nu l-ar împiedica să continue în altă parte amorurile pozitive și voluptuoase pe care, cu siguranță, le are. Ha! Mi-e scîrbă de mine. Sînt un provincial mai prejos de orice.“

O dată cu ultima frază a lui Honoré, Jerphanion se strecoară printre bănci, ajunge repede la ușă, la capătul coridorului, în curte, la poartă, ca și cum ar traversa niște locuri pline de aburi primejdioși și ar aștepta să ajungă afară ca să respire.

Toate prăvăliile sînt luminate. Felinarele se aprind una cîte unul de-a lungul străzii; cîte două, în partea care urcă a bulevardului. Jerphanion nu știe unde vrea să meargă. Dar știe că nu se întoarce la Școală.

Se topește în mulțime, ca și cum ar vrea să-i simtă îndată contactul; ca și cum ar vrea să se agațe de aventurile pe care le poartă. Se află în dispoziția aceea intermediară între furie și arderea vioaie, care pune totul din nou în discuție; se miră de toate, cere tuturor lucrurilor să-și înfățișeze justificarea și drepturile, uită ceea ce credea că știi; nu se resemnează la nimic. Dispo-

ziție care atunci cînd se generalizează la un popor face revoluțiile.

Își spune că sînt multe femei. Și-o spune cu voioșie și cu putere ; și nu zîmbește că a ajuns să facă astfel de constatări. Sînt multe femei și multe dintre ele sînt tinere. Altele, mai mature, ceea ce nu le împiedică să stîrnească dorinți. Altfel de dorinți, totuși dorinți. Ochii, sînii, șoldurile. Minunata legănare a feselor. Uneori un ruliu greu ; o mare agitație circulară ; ideea unei plăceri provocate de masă, de îngropare și de strivire. Uneori, o îndoită mișcare de pendul ; ritmul mai viu și mai îndrăcit al unui trup mai fin. Făgăduiala unei voluptăți întreprinzătoare, ingenioase, care-ți duce nervii, fără să-i slăbească, pînă la marea flacără unde se aprind.

În fiecare clipă trece o femeie, pe care ai fi poate fericit s-o părăsești peste un ceas, dar pe care ai poseda-o cu deliciu.

Atîtea femei numai pe zona trotuarului unde ajunge pala de lumină a unei prăvălii. Pe tot bulevardul forfotește aceeași mulțime. Apoi pe poduri ; pe căile către centru. Mulțime și mai compactă, și mai multe femei ; în luminile dese care-ți îngăduie să le vezi și mai bine. Chiar și pe-o stradală a vreunui cartier îndepărtat e poate o femeie ale cărei tocuri răsună pe asfaltul pustiu ; și pe care ar fi ușor s-o acostezi.

În ciuda vîntului acestei seri de iarnă care, de bună seamă, le îngheață picioarele, femei tinere

stau pe terasele cafenelelor. În baracă, lângă lampa cu petrol, florăreasa nu are nici treizeci de ani. Se zăresc, prin ușa magazinului de încălțăminte, tinere vînzătoare zvelte, cu șorțuleț negru.

Toate femeile acestea se duc în voie încolo și încoace, se așează, se școală, trec pe lângă tine. Nimeni nu le încuie în casă. Nimeni nu le încătușează. Multe dintre ele nu sînt nici măcar însoțite. Se opresc după bunul lor plac în fața unei vitrine, pleacă iar. Nimeni nu le păzește. Nimeni nu-ți interzice să te apropii de ele.

Nici una dintre femeile astea nu e a lui. Nici una din toate femeile acestui imens oraș. Pînă la fortificații. Pînă la cele mai îndepărtate suburbii. Nici una n-a fost a lui măcar o oră.

Înaintează ca un cerșetor venit de departe, care n-a primit nici o coajă de piine uscată de cînd a intrat în Paris, și care merge cu buzele tremurînde, cu pumnii strînși, privind la maldărul de bucate de care e îmbuibat orașul. O minie în care pînă la urmă indignarea biruie foamea.

Fiecare dintre femeile acestea aparține cuiva, e posedată de cineva. Un bărbat are dreptul să-și pună buzele pe ele, unde pofteste, să le sărute, strîngîndu-le la piept, să le dezmierde prin fustă soldurile fremătătoare, să-și strecoare mîna în cor-sajul lor, să desfacă nasturii, agrafele, panglicile. Nici una dintre femeile acestea, de fapt, nu e liberă, nu e disponibilă. Ar fi prea frumos. Parisul nu poate lăsa o femeie „să aștepte“. De bună seamă

că toate sînt luate, că toate au fost luate „îndată”, că mereu vei fi sosit prea tîrziu. Nu-i cîtuși de puțin verosimil ca vreuna din ele să nu se fi întîlnit cu ocazia. Pentru că ocazia le asaltează neconținut, deasă ca o furtună de nisip. Dacă va mai fi fost în Paris o femeie frumoasă de luat, asta va fi fost ieri. Întotdeauna ieri. Țară necruțătoare, unde totul e cules înainte de a fi copleșit, unde, prin definiție, orice loc e „deja ocupat”.

Ca să ai pe una din femeile acestea, ar trebui să i-o iei cuiva. Dar cel care o posedă e mai frumos decît tine, mai seducător în unele privințe, mai bogat. Sau știe să amenințe. Femeii îi e frică de el. Sau poate că mulți alții rîvnesc la ea, iar ea n-ar avea decît de ales, în ziua în care s-ar hotărî să-și schimbe bărbatul. De ce ar avea nevoie de tine? Dacă, dintr-o minune, mai e încă una liberă în toată mulțimea aceasta, una care așteaptă, una care nu-i făgăduiește nimănui, pe care nimeni n-o pîndește și care totuși stîrnește dorință, cum ai putea s-o știi?

Jerphanion se gîndește la trista soartă a animalelor. La falsa abundență a naturii. Carnivorul care aleargă trei zile prin pădure și care nu găsește nimic. Prăzile sînt totdeauna rare; pentru că foamea celorlalți le rărește. Dragostea e încă supusă legii junglei. Parisul, pentru băiatul tînăr care are nevoie de dragoste, e o junglă. Prăzile par a fi numărate și foarte vizibile. Sînt însă prăzi luate; prăzi devorate.

Aşadar, să nu ne mai gândim la asta. Sufletului nu-i lipseşte tăria. Se poate înfrînge instinctul bărbătesc. Sînt atîtea lucruri interesante pe stradă. Bărbaţii pe care-i întîlneşti au alte griji decît dragostea. Nici chiar femeile nu se gîndesc toate la dragoste. Ce culoare frumoasă de un verde-albăstrui-î închis, pe cer ! Ce lumină încîntătoare stăruie sub storul cu dungi roşii !

Dar de ce oare se fardează femeile ? Dacă se gîndesc la treburile lor casnice, sau la măruntele necazuri ale vieţii, la îndeletnicirile paşnice, de ce întorc oare spre tine, pline de primejdii, privirile acelea lucitoare, privirile acelea tulburi de care instinctul se ciocneşte fără teamă, ca de nişte mine plutitoare ? Pe măsuta din chioşc se află ziarele de seară, împăturite şi aşezate în teanc. Dar, de jur împrejur, gazetele ilustrate stau agăţate de sforicele. Peste tot femei pe jumătate goale ; coapse în pantalonaşi roz : sîni de-o rotunjime perfectă, care-şi întind spre tine sfîrcul trandafiriu ; picioare subţiri în ciorapi negri alcătuiind calea sexului invizibil. Ca şi cum chioşcul ar fi o micuţă capelă dedicată dragostei lascive.

Zăplazul unui şantier de metro. Acolo sus, siluete de fier, profilîndu-se pe verdele-albăstrui-î închis al nopţii. Obscură muncă a omului ; înverşunare ; tradiţia săpătorilor şi a ziditorilor. Marele animal îngrijorat care-şi reface mereu vizuina... Nu te poţi totuşi prefăce că nu vezi afişele. Încă o femeie goală. Sub pretextul reclamei unui ape-

ritiv, încă o şerpuire, încă o pîlpiire de carne trandafirie. Încă un vâl subţire care arată sinul cu sfircul agresiv, dezmiardă şoldurile şi se pierde în penumbra pîntecului, ca şi cum ar călăuzi obsesia trecătorului. Oraş neruşinat ! E poate uşor să rămii cast la ţară. Amourile plantelor sînt indescifrabile. Nu se împreunează chiar atît de multe animale sub ochii tăi. Şi acolo atît de puţine femei inspiră dorinţă. Marile gînduri liniştite se reazemă pe orizontul munţilor, pe curba pajiştilor şi a cîmpurilor. Gînduri dragi ! Ce bine vă potriviţi cu fericirea ! Ce bine ştiţi să daţi încredere omului ! Cu voi, el nu mai simte foamea aceea aspră, nici îngrijorarea aceea oarecum infernală. Unduri aurii ale pămîntului. O ripă îşi înalţă malurile printre păduri de brazi pînă la haosul pietros. E doar viaţa în toată complexitatea ei, cu o încetineală şi o seninătate de orgă. Dorinţa nu se înfierbîntă. Dacă porneşte din tine, e ca o ceaţă deasupra unei cîmpii ; curînd vîntul universal o împrăştie, o face de nerecunoscut, şi pe pămînt nu mai rămîne decît încă o mireasmă.

Noroc de fluviul acesta, de luminile acestea în apă, de această potolire a apelor negre ; de monumentele acestea în umbră. A ! Ce bine că sînt în umbră. Şi pe ele s-ar vedea, înfipite în toate colţurile, în picioare, pe gratii, expuse în firide, femei frumoase, drapate cu ipocrizie. Au obsesia femeii. O grădină pe care o străbaţi e o capcană plină de femei goale. Parcă le-ar fi teamă c-o să

uiți o clipă sinii și șoldurile, curbele trupurilor ce au darul să te înnebunească, și se distrează divinizînd curbele acestea ; le preschimbă în idoli de marmoră albă care se înalță deasupra ta, adunînd în ele toată strălucirea soarelui și a cerului. Chiar dacă ridică o statuie unui om politic, îi fac un soclu de femei goale ; și cum calcă un podgorean pe ciorchini, omul cu redingota calcă în picioare un maldăr de buci și de sinii plini de suc, o recoltă de bronzuri carnale.

Din nou cafenelele lor. Din nou femeile lor. Astea două au șaluri de muselină. Ca un fel de plase pentru sărutări. Nu le e frig cînd e vorba să-și arate pielea. Sinii lor apar dedesubt cumplit de ispititori. Primele umbre de la îmbinarea lor stîrnesc o adevărată fascinație. Absurd. Groaznic. Umilitor. Să te silească să nu te gîndești decît la asta. Muzica lor. Vioristul culcîndu-și obrazul pe vioară, ca și cum i-ar veni să leșine ; și pianistul care se apleacă, arcuindu-și spinarea, și se ridică, și se leagănă. Muzica lor : niște curelușe care te ating ușor, care te dezmiardă, te biciuiesc, pentru ca dacă din întîmplare ochii tăi se uită în altă parte, dacă mintea se gîndește totuși la altceva, să poți fi sigur că îți va redeștepta dorința în trup. Iar dacă, eventual, trupul nu ar răspunde, ei se bizuie pe iscusința încîntărilor perfide, pe balmăjeala de melancolic pe care ți-o strecoară în inimă.

Dar atunci, pe femeile astea ale lor să ni le dea odată ; să poți arăta în mulțime pe cea pe care o vrei, să te apropii de ea, s-o apuci de mină, s-o iei cu tine. Cel puțin să nu se fi fardat, să nu-și fi arătat pielea degeaba. Să nu ne lase să plesnim de poftă.

Tinărul mascul se gîndește la intrarea trupelor într-un oraș cucerit. Violul nu e autorizat fățiș ; comandamentul închide însă ochii. Se gîndește la civilizațiile care îngăduiau orgiile, la misterele priapice, la saturnale, la întrunirile de sabat în nopțile evului mediu.

Bulevardul Sevastopol, strada Saint-Denis, străzile scurte dintre ele. Femei cu capul gol, cu cocul sus, cu talia strînsă, cu fusta roată. Altele, care au pălărie, voaletă, uneori chiar un palton.

Iată ce ți se oferă. Ei da, știu. De ce te-ai plinge ? Nu sînt toate urite. Cauți o pradă ? Toate sînt de luat.

Bulevardul e întunecos spre cer, luminos, pe alocuri, spre pămînt. Numai pe alocuri. Trecătorul navighează dintr-o insulă de lumină într-alta. În zonele de umbră, prostituatele se mișcă molatic. Doar apropiindu-te puțin, doar încetinind pasul, le atragi. Ca atunci cînd plimbi un magnet pe pîn-tecul unui acvarium plin cu pești de metal.

Pe străzile laterale, se văd prăvălioare mai curînd întunecoase, de unde vine o duhoare de zarzavaturi strivite, de fructe fermentate. De puțin mai departe vin mirosuri de carne, de sînge, de

grăsime, de măruntaie. Cam de peste tot, mirosuri de deșeuri, de gunoaie, de otrepe îmbicsite, de gră-măjioare umede prin unghere, de cruste de jeg viu, lipite de-o pardoseală care nu se usucă niciodată. Din capătul cartierului se revarsă din belșug mirosul Halelor ; mirosul coșurilor, al lăzilor de brinză, al resturilor de varză, al măcelăriilor subterane, al grămezilor de mațe de pește.

Prostituatele se uită la Jerphanion, îl cheamă printr-un susur al buzelor. El se gindește la carnea lor putredă. I se pare că ele fac parte din mirosul acesta imens. Trăiesc în el ; îl fac mai pătrunzător. Simte mirosul acesta prelungindu-se în urma lor ca o diră, pînă la camerele de hotel unde-și duc clienții. El și adulmecă găleata, ligheanul mic, prosopul cenușiu în pătrățele, cu o gaură și cu pete de rugină. Se gindește la bolile învechite, la purulențele încă deschise, la virulențele latente. Începe să nu mai fie sigur că toate astea sînt de-ajuns ca să-l îngrozească.

Ascultă din mers ; aproape se oprește. Prostituatele se mișcă spre el ca niște mormoloci. Ibovnicele canalagiilor și ale mățarilor îl invită la un sfert de oră de veselie. Cînd îi va fi destul de sete ca să muște cu ochii închiși din fructele acestea putrede ?

Da, la rigoare există asta. Aceste fîntîni Wallace¹. E dragostea pe care o bei în picioare din-

¹ Fîntîni publice, instalate la Paris datorită unei donații a filantropului englez Richard Wallace.

tr-un pahar crăpat. Nu fi prea pretențios. Treci fără să rînjești. Celor care te acostează, răspunde-le politicos : „Nu astăzi“.

Nu pentru că dorința ta ar putea să mai crească. În schimb, repulsia ta poate să scadă. Ai să te obișnuiești poate cu privirile astea obraznice și ai să discuți în privința prețului fără ca dorința ta să audă. Ai să ajungi, poate, să-ți închipui că în corsajele astea se ascunde un piept de statuie.

Nu se mai simte mirosul. Am ieșit oare din zona infestată de putreziciuni ? M-am obișnuit oare ? Se văd străzi liniștite, clandestine, puțin strimbe. Lumini care sînt firme de hoteluri, pe înguste fațade seculare. Era să dai de îmbulzeala din centru. Și iată acest soi de desis, mărăcinișul acesta tăcut și bogat în vinat pe lîngă care într-altă zi ai fi trecut distrat. Dar în astă-seară instinctul te mină spre el, te lovește de el. Așa cum lanterna roșie atîrnată de pichetul de fier arată că se repară șoseaua, fiecare lumină din aceste cotituri îți spune parcă : „Aici cineva face dragoste“. Toată tăcerea străzii pare o tăcere plină de dezmierdări prea stăruitoare. Dacă trece vreo trăsură, e doar ca să acopere un țipăt. Dar dragostea care se vinde cunoaște oare țipătul ?

— Bună seara, domnule. Vă plimbați ?

Îi rid ochii în cap. Vocea îi e dulce. Chipul, aproape frumos în umbră. Chip de femeie care se oferă, aproape la fel cu un chip de femeie dorită.

Dragoste care se vinde, zîmbind aproape cu acelaş zîmbet ca dragostea care se dă.

Jerphanion se întrecabă, mai puțin în privința hotărîrii pe care o va lua, cît asupra răsunsetului lăuntric al hotărîrii, asupra indicelui cu care ea îi va însemna destinul.

Pînă una alta, să-și potolească setea. Doar ca să nu-și piardă răbdarea. Fără să se gîndească prea mult la mijloace. Poate o să scapi de ghinion. Abia cînd n-o să mai fii atît de hămesit o să poți să-ți găsești o femeie, o femeie a ta. Da, dar ce mărturisire de înfrîngere ! Poți să-ți astîmperi pofta sexuală. Dar peste o oră vei fi iar acela căruia nici o femeie nu-i aparține ; nici una din acest imens oraș, nici una pînă la fortificații, pînă la cele mai îndepărtate suburbii. Și pentru prima dată vei fi avut aerul că accepți. Vei fi acceptat.

Femeia merge alături de el cu pași mici, îi aruncă mici fraze măgulitoare, îi spune cînd tu, cînd dumneata. Nu e chiar atît de tînără. E puțin cam grasă. Pare indulgentă și protectoare. E ca o mamă frumoasă, încă ispititoare, care cunoaște viciile copiilor, necazurile copiilor, îi compătimește și le ușurează suferințele în ascuns.

Jerphanion răspunde cu glas moale :

— Nu astăzi.

Ea nu se supără, insistă însă, zîbind mai gaș :

— De ce nu astăzi ? Cine știe dacă ne-om mai întîlni. Îmi placi, zău așa. Dacă-i din pricina ba-

nilor, o să-mi dai cit o să vrei. Doar un mic cadou. Nu vreau să las să-mi scape un băiat frumos ca tine.

— Nu, altă dată. Mai vin. Sint sigur c-o să te recunosc. O să te caut pe toate străzile astea. Promit.

Privirea ei devine tristă. Își apleacă fruntea cu o ușoară crispă, ca o femeie dezamăgită, gata să plîngă. Îi întinde buzele, i le oferă.

El o sărută pe gură, o ține strîns la piept cîteva clipe. Apoi se depărtează cu pași repezi.

*

Pe cer, nici o lumină proprie. Roșeața care-l brăzdează vine de jos.

Aerul rece, dar nu înghețat, e aproape nemișcat. Umezește ușor trotuarele. Așează în fața geamurilor o primă perdea.

E clipa în care dragostea trupească, din toată masa Parisului, se prelinge puțin cîte puțin, ca o limfă, și se adună alene. Perechi, perechi se desprind din mulțime fără ca nimeni să bage de seamă. Altele se întilnesc pe căi anume stabilite.

Dintr-un mare magazin ies femei ținînd printr-o fundă de sfoară bicoloră pachetul care le va servi drept scuză. Ele opresc o birjă închisă, merg pînă la o răspintie, apoi coboară și urmează, la o distanță de zece pași, o siluetă pe care au recunoscut-o. Alte femei părăsesc, cu o strîngere de

mină prin care mulțumesc dinainte, prietena la care trebuiau să ia ceaiul și care va sta mărturie în caz de primejdie. Altele intră pe ușa unei biserică, își fac semnul crucii, pleacă o clipă genunchiul în fața altarului și ies pe altă ușa, ca să ajungă, de-a lungul unui trotuar întunecos, la locuința secretă unde prietenul din copilărie al soțului lor le așteaptă lângă un foc de lemne. Lenjereasa, care a obținut ca patroana ei s-o trimită cu vreo treabă într-un cartier îndepărtat, se întâlnește la cafeneaua metrului cu domnul puțin chel, a cărui amantă a devenit acum trei săptămîni. În piața Republicii, negustorii veniți din provincie intră în vorbă cu prostituate, cu înfățișarea decentă, pe banchetele cafenelei „Hotelului Modern“, și își spun că le rămîne mai bine de o oră ca să facă dragoste, într-o cameră mobilată de prin împrejurimi, înainte de-a se apuca de treabă. În Boulevardul Grenelle, soldați de la Școala Militară împing ușa casei de toleranță în care nu de mult Quinette a făcut o tentativă neizbutită. Directoarele caselor de *rendez-vous* îl roagă pe străinul distins să aștepte în salonul roz pe femeia din înalta societate și pe dansatoarea de la „Olympia“ pe care le-au convocat prin telefon. Iar undeva într-altă parte, într-un pat răvășit, un zidar beat e gata să strîngă de gît o tîrfă care-și face treaba de mîntuială.

Jerphanion a mers de-a lungul bulevardelor, a apucat pe strada Taitbout. Odată ajuns la încrucișarea d'Antin, ezită între Șoseaua d'Antin și Boulevardul Haussmann. Cum să știe unde să meargă? Abia dacă știe ce caută. A văzut treptat cum prostituatele pe care le întâlnea deveneau mai elegante, mai puțin îndrăznețe. Unele se mulțumesc doar să-ți arunce o privire. Ar fi de ajuns un pic de înfumurare ca să crezi că o femeie amatoare de plăceri, dar nefăcînd o meserie dintr-asta, te-a remarcat în mulțime. Cu altele, stînd cîte două pe terasa unei cafenele, lingă sobița cu jeratic și conversînd șimandicos ca niște burgheze, simți că s-ar cuveni să păstrezi anumite conveniențe. Ar trebui să te scuzi că ai deplasat un scaun, să te plîngi de mirosul mangelului, să ajungi la aprecieri asupra iernii, care își are farmecul ei. Ba chiar uneori ochiul lui Jerphanion, care nu-i încă prea experimentat, n-a putut deosebi pe femeia care se vinde de femeia care se dă. Și-a spus că o astfel de nesiguranță în aparențe corespunde poate unei realități mai adînci. S-a întrebat dacă, în orașul acesta categoriile dragostei sînt chiar atît de puțin numeroase și atît de definite pe cît crezuse. Chiar și acum, la răsپintia asta, pe care vecinătatea marilor magazine o face să freamăte de femei așa cum freamătă de albine, care, intră, ies, se rotesc în vecinătatea unui stup, e izbit totodată de nesfîr-

șita diversitate pe care ele o prezintă, fiecare în parte, cât și de aerul de familie pe care-l au cu toatele. „Există oare vreuna care se dă absolut gratis? Vreuna care doar se vinde, fără să dea nimic?”

Se hotărăște să meargă pe bulevard. Înaintează prin noianul de femei. Ce nădăjduiește? Iată-l că evită chiar să le privească. Se enervează că și-a irosit atâtea priviri, care n-au făcut decît să-i atîte dorința și să-i spulbere încrederea. Noroc de sărutarea aceea din umbră. O femeie i-a dat ceva, care nu era tot trupul ei, dar care era totuși ceva din carnea ei; care nu era actul însuși al dragostei, dar era totuși o împreunare a cărnii. „Dacă m-aș fi dus cu ea, mi-ar fi cerut, desigur, bani, cred însă că ar fi avut, oricum, un pic impresia că se dă. Între mine și un altul, m-ar fi preferat un pic pe mine... Nu, zău? Nu exagerez oare?... Chiar și Jallez ar conveni că nu mă sugestionez singur?... Oare alte femei, care nu sînt prostituate, nu se mulțumesc și ele să prefere un pic? Cînd Jeanne de Saint-Papoul se va mărita, dacă între doi preten-denți va alege pe cel mai puțin bogat, pentru că îi va plăcea mai tare, nu va avea oare impresia că a adus o jertfă dragostei? Oare părinții ei n-ar spune, la rîndul lor, că a dat o dovadă de-o dezinteresare romanțioasă?... O! eu... dacă aș vrea... cunosc mij-locul... Funcționara asta tină ră care trece, n-am • decît să-mi procur adresa ei și să-i scriu o scri-soare în care să-i spun că o iubesc și că am inten-ții serioase: Semnat Jean Jerphanion, elev al Școlii

Normale Superioare. La nevoie, mama ei mi-o va aduce de braț — după ce se va fi informat pe la vecine în privința acestei faimoase Școli Normale Superioare. Dar n-ar avea nevoie să mi-o aducă. Fata ar sări în sus de bucurie aflînd că un tînăr atît de bine se gîndește s-o ia de nevastă ; ar fi dinainte îndrăgostită ; și oricît aș fi de urît, chiar dacă aș fi de-o mie de ori mai urît, tot s-ar culca cu mine în primele două săptămîni. Și nici n-aș avea nevoie să-i scriu. Scrisoarea e doar ca să clarifice ipoteza. Ajunge să spui, să făgăduiești, să lași să se înțeleagă. Mai sînt și cele care s-ar da, așa cum cumperi un bilet la loterie : «Nu am poate decît o șansă din zece ca să mă ia de nevastă. Dar îmi asum riscul.» Tot cumpărînd bilete, ele trag nădejde să cîștige într-o zi. Toate astea sînt din domeniul trocului, al negoțului, al operațiilor comerciale — sau rezonabile, ceea ce e tot una ; doarece, în relațiile umane, orice schimb pur rezonabil e în fond o operație comercială. Ei da. Dar mă scîrbește. Oricum aș privi chestiunea. În ceea ce privește sufletul, am și eu un suflet de om, cum se spune. El vrea avînturi, extaze, uitare a tot ce seamănă a interes. Iar cît privește sexul, cît privește această mică fiară, foarte scumpă și foarte rea, care mușcă, mă roade, și trage de mine ca un cîine năuc, nici lui nu-i place ceea ce e rezonabil. Nu visează decît împreunări brutale, plăceri duse la paroxism, care nu se precupețesc, în primul rînd pentru că valoarea

lor e incalculabilă. El vrea să fie dorit, să fie primit cu exaltare, pentru el, pentru bucuria pe care o dă, sau cel puțin ca o emanație sacră a ființei mele... Minunat avantaj al imbecililor care nu se gîndesc la nimic. Sau al celor ușuratici, care se prefac că nu se gîndesc la nimic. Seduci o fată cum îți vine, folosind toate mijloacele. Eventual, minciuna, dacă adevărul nu dă roade. Treaba ei dacă prostuța își închipuie că o voi lua de nevastă. Pînă una alta, profit de ea... Socoteala nu-i proastă... Ajung chiar să-și dea atît el cît și ea iluzia unei pasiuni împărtășite. Ține cît ține, și se termină cum dă Dumnezeu.“

Jerphanion se bălăcește cîteva minute, cu o amară plăcere, în această baie de extremă luciditate. „Să fii totodată lucid și în rut, își spune el cu un rînjit lăuntric, e un privilegiu de om evoluat.“

Dar de fapt ce vrea? I-ar veni foarte greu să găsească răspunsul. Prea vrea multe; vrea totul. Degeaba se străduiește inteligența să vadă limpede dacă rămii mai departe naivul și flămîndul băiat care persistă să vrea totul. Mai întîi vrea o amantă senzuală, neobosită, versată, care să-i îndestuleze simțurile, chiar cu prisosință, care să-l extenueze, să-l istovească, pentru ca apoi să aibă măcar cîteva zile liniștea datorită oboselii, satisfacția de a nu se mai gîndi la sexul său (sau aceea de a se gîndi la el ca la un biruator, și deci de a se gîndi mereu. Aceste două idei nu se prea împacă, dar contra-

dicția nu-l oprește, și-i gata să-și însușească una sau alta din aceste două bucurii). Mai dorește și o tină ră fată afectuoasă, nevinovată, care-l va fi așteptat pe el ca să descopere dragostea, care nu va ști nimic despre dragoste decît prin el, și va aluneca într-o zi spre voluptate, cu ochii pe jumătate închiși, fără să-și dea măcar seama că a părăsit meleagurile visărilor adolescenței și ale extazului sentimental. Vrea o Hélène Sigeau de optsprezece ani, rămasă tot atît de pură, dar a cărei feminitate se va fi dezvoltat fără știrea ei, astfel încît va fi de ajuns o sărutare ca s-o faci să-ți cadă în mîini ca o piersică. Și totodată, un suflet dezinteresat, care nu se gîndește decît la extazul clipei, care nu are mania jurămintelor veșnice. Nu i-ar dispăcea să fie pe lîngă asta o camaradă cultivată, capabilă să-și dea părerea, între două îmbrățișări, despre sinceritatea lui Jean-Jacques sau densitatea lui Baudelaire, și să meargă să verifice la Luvru, împreună cu el, strălucirea spirituală a *Pelerinilor din Emaus*. (Ne-am putea întîlni acolo cu Jallez și discuta împreună cu el despre toate astea.) Bineînțeles, fără nici un pic de pedanterie ; nimic care să amintească de cursul lui Honoré ; nimic care să ducă în mod perfid la o căsătorie de intelectuali. Jerphanion ține la libertatea lui, pentru o bucată de vreme nedeterminată, pentru că ține la măreție. E dator față de destinul său să rămînă atletul disponibil care, în dimineața luptei, nu are a-și lua rămas bun de la nimeni. Ar mai vrea

și — de ce nu ? — o femeie vicioasă, cu cărnuri bogate ca statuile, pe care n-ar speria-o jocurile extreme ale dragostei, și cu care ai controla uneori visurile delirante ale omenirii. În intervale, ai uita-o cu desăvîrșire, așa cum uiți monstruozițiile văzute în somn. Jerphanion s-ar resemna chiar — ceca ce dovedește o fire conciliantă — să caute cîteva din plăcerile acestea într-un lupanar cu veche tradiție plin de curtezane la modul antic, pentru care salariul nu contează, în beția propriei lor arte, așa cum el nu contează pentru trageciană sau pentru muzicant.

Deodată — va fi ridicat oare ochii distrat, în strada transversală pe care rătăcește, către o fereastră ale cărei obloane închise pe jumătate lasă să străbată lumini ? va fi primit oare de mai departe imaginea aceasta zguduitoare ? — e copleșit de viziunea unei camere. Și totul se simplifică. Toată învălmășeala de gînduri face loc viziunii. Și suferă.

E o cameră obișnuită, redusă la caracterele ei oarecum abstracte. Căminul ; patul ; un scaun lângă pat ; o lumină fără punct de origine. Perdelele duble sînt lăsate, și fal'durile lor ample lucesc în lumină, cu o lucire fără vreo culoare anumită, aceea a stofelor de culoare deschisă și catifelate. O femeie stă în picioare în mijlocul camerei, pe jumă-

tate goală ; iar amantul se tot învîrte în jurul ei. Se așează în genunchi ; desface legături ; sărută fiecare bucățică de piele ce se dezgolește. E acum în clipa cînd rutul, în sfîrșit sigur în privința viitorului foarte apropiat, își îngăduie să atingă voios paroxismul.

Jerphanion aruncă pe furiș o privire în jurul lui, ca și cum ceva amestecat în aer i-ar aduce viziunea. În cartierul în care se plimbă, sînt în momentul de față mii de camere asemănătoare, cu perdelele astea lăsate și cu perechea asta. Trebuie să te deprinzi cu ideea că sînt mii și mii și că tu nu ești în nici una. Circulă în jurul tău un fosfor care face spațiul acru și coroziv. Nici o alinare nu-i cu putință. Celălalt continuă să desfacă legăturile și să sărute sinii, umerii. Fiecare pas al tău, fiecare bătaie a inimii tale se izbește de o undă de plăcere. Trebuie să-ți spui mereu că celălalt nu încetează. Cu fiecare pas pe care-l faci, el a mai dat la o parte puțină stofă, a mai sărutat o dată. Dar tu refuzi să vezi. N-ai altă scăpare decît să fixezi firma aceea roșie de pe întretăierea verzuie a celor două ziduri de la capătul străzii. Ai poate chef să-l omori pe celălalt. Dar nu poți să-l urăști. Nu poți să-l condamni. Ai văzut, plimbîndu-te cu camaradul tău, spitalele de la Sud, spitalul de la Est, dincolo de canal, în cartierul acela de culoarea pucioasei. Slavă miilor și miilor de odăi din care se ridică destulă voluptate ca să stăvilească năvala gemetelor. În fiecare clipă, ce-

lălalt găsește o nouă dezmiardare. În fiecare clipă totuși, desfăce aceeași panglică, repetă aceeași dezmiardare. Pentru că celălalt e același de mii și mii de ori. Se repetă și se continuă din odaie în odaie. În fiecare odaie, actul dragostei crește și se maturizează. Slavă trupului omenesc care-și ia revanșa asupra putreziciunii. De ce să te gîndești la putreziciune ? De jur împrejur, aici, n-au decît carne trandafirică, de-o prospețime fermecătoare. Actul dragostei se avîntă de mii și mii de ori către înflorirea lui. Dar nici în grădina cea mai cuprinsă, doi trandafiri nu înfloresc vreodată în același timp. Celălalt n-a ajuns nicăieri la aceeași panglică, la aceeași dezmiardare, în același punct al izbucnirii plăcerii. Dacă ar fi destui trandafiri într-o grădină, în fiecare clipă, de-a lungul aleilor, ai simți zguduitura unei înfloriri. Slavă timpului acestuia de aici, pe care-l scandează nu bătaia unui ceasornic, nu pulsația fluxului și refluxului, nu groaznicele zvicniri ale morții, ci înflorirea din miile și miile de odăi. Conține intervale mai lungi, așteptări ; deodată un șir de clipe ascuțite, încălecîndu-se unele pe celelalte. Nu e un timp mașinal, un timp onest de somnolență și de ceasornic. Se înscrie prin sufocații și vîrfuri de pumnal. E celălalt, deodată, care te sfișie cu spasmul lui... Dacă asta are să continue așa în fiecare zi, nu-ți mai rămîne decît să te omori sau să înnebunești.

XVI

ȘEDINȚA DE LA CONTROLUL SOCIAL

După ce-au coborît din tramvai, Loys Estrachard îl conduse mai întâi pe Quinette de jur-împrejurul unui întreg grup de case. Cum legătorul, văzîndu-se revenit la punctul lor de plecare, părea mirat, celălalt îi spuse cu un hohot de rîs :

— E un mic truc. Nu cunoșteai asta pe vremea dumneavoastră ?

Quinette fu cît pe-aci să răspundă „da“. Dar găsi mai abil să-l măgulească pe Estrachard.

— Zău nu. Și trebuie să mărturisesc că e foarte ingenios. Și foarte simplu.

Estrachard era încîntat. Cîteva sute de metri mai încolo, șopti :

— Vezi vespasiana aceea de-acolo ? Bun. Dumneata intri înăuntru. Eu merg mai departe. Dacă un tip ne urmărește, o să poți să-ți dai seama, fie că se hotărăște să se ia după mine, fie că, din

pricina dumitale, ezită. Prin ceva, oricum se trădează.

— Asta știu, spuse Quinette.

— Bine. Atunci du-te. Te aștept la colțul următor.

Cînd se întîlniră din nou și-i dădu legătorul micul său raport, care era negativ, Estrachard îi spuse, tot cu voce scăzută :

— Iată. Sînt convins că în astă-seară nu riscăm nimic. Dar costă atît de puțin. Și apoi e o deprindere care trebuie păstrată. E întrucîtva ca la armată. Toate poveștile astea cu schimbarea gărzii, cu sentinelele, cu parola, nu-și îndeplinesc funcția în caz de primejdie, decît pentru că te-ai supus lor, chiar atunci cînd nu există primejdie.

Adăugă sentențios :

— La noi totul e strict. Asta e tăria noastră.

Cu puțin înainte de a ajunge în parc, încetini pasul, puse mîna pe brațul lui Quinette și, pe un ton mult mai grav decît era cazul :

— Să intrăm aici să iau țigări.

— N-ar fi mai bine să rămîn afară ca să văd dacă...

— Nu. Dimpotrivă. Vino și dumneata.

Era un mic bar-tutungerie. Patronul, un om de patruzeci de ani, scurt și îndesat, cu ochiul ager, dar de altminteri destul de șters, vindea unui domn niște timbre. Estrachard, care-l lăsase pe Quinette să-i treacă înainte, salută discret pe patron, apoi

merse să se sprijine la capătul tejghelei. Quinette se afla chiar în fața casei, sub o lumină puternică. În timp ce rupea timbrele de pe coală, patronul arunca priviri în direcția lui Quinette pe deasupra umărului clientului.

— Dumneata nu fumezi ? îl întrebă cu voce tare Estrachard pe Quinette.

— Nu. Mai înainte fumam. Dar m-am lăsat.

— Nici nu bei ?

— Aproape deloc.

— Așadar, nici un viciu ?

Quinette zimbi cu acea extremă curtoazie care-i dădea atîta prestigiu în anumite momente. Între timp, Estrachard schimba o privire cu patronul.

Domnul își luă timbrele și plecă. Estrachard îi luă locul.

— Cu ce vă servim ?

— Un pachet de mahorcă.

Estrachard adăugă foarte încet :

— Și un timbru fiscal.

Patronul luă pachetul de tutun de pe raft, nu fără a-l mai privi pe Quinette cu coada ochiului. Apoi ridică mapa în care-și ținea timbrele fiscale. Dar în același timp, luase, la repezeală, un toc care se afla în jgheabul călimării de sticlă de pe casă, și păru că scrie ceva în grabă la adăpostul mapei.

Cînd împinse pachetul de tutun către Estrachard, timbrul fiscal era dedesubt. Estrachard luă

amîndouă obiectele dintr-odată și le băgă în buzunar. Stingherit poate de curiozitatea patro-nului, în clipa aceea Quinette se uita în altă parte.

Ieșiră din debit. După vreo sută de pași, Estrachard, care ezitase foarte mult, întrebă :

— N-ai bănuit nimic ?

— Nu înțeleg.

— N-ar trebui să ți-o spun... În sfîrșit ! Asta dovedește încrederea mea. Ai trecut un examen.

— Unde ?... În debit ? Dar cu cine ?

— Bună treabă, ce zici ? Firește, dumneata nu știi absolut nimic. Altmînteri m-ai face să înghit un perdaf grozav.

Quinette șocoti mai nimerit să nu întrebe direct.

— În tot cazul, a fost strașnic de bine făcut, spuse el.

Loys Estrachard rîse cu satisfacție ; apoi scotoci în buzunarul hainei, ca și cum ar fi căutat un fir de tutun.

— Iată diploma dumitale.

Îi arată timbrul fiscal, ținut între două unghii, rîse din nou, apoi îl vîrî cu precauție, de data asta nu în haină, ci în buzunarul vestei. Îi șopti :

— Patronul pe care l-ai văzut e un tip de mîna întîii. A fost mai mult de zece ani la ei. Tocmai în poliția politică. Cunoaște toate mutrele... Dacă ți-ar fi refuzat viza, chiar prezentat de mine, nu ai fi putut intra. Poate că și-a amintit de dum-

neata ca militant. În tot cazul, nu ca agent al poliției.

Și rîse din nou.

O străduță, proprietate particulară, ducînd către niște vile, se înfunda la dreapta, despărțită de strada Nansouty printr-o poartă cu grilaj.

Poarta era deschisă. După ce o trecură, un bărbat se apropie de ei, întrebîndu-l pe Estrachard :

— E în regulă ?

— Da.

Continuară pînă la o cotitură pe care o făcea străduța. De jur împrejur era liniște. Două felinare extrem de mici abia dacă luminau împrejurimile.

— Ține seamă, îi spuse Estrachard legătorului, că astăzi e o ședință „largă“. Nu se va spune nimic prea confidențial. Dar, oricum, va fi interesant. Acest Michels care trebuie să vină e, pare-se, un tip de mîna întii. (Îi plăcea expresia aceasta și ideea pe care o evoca.) Ai noroc că pentru debutul dumitale asîști la așa ceva.

Estrachard se opri în fața unei porți încastrate în împrejmuirea unei grădini care se afla la capătul cotiturii, în dreapta. Poarta se întredeschise fără ca el să fi sunat. Omul din spatele porții îl salută pe Estrachard, se uită lung la

Quinette. Estrachard scoase dintr-un buzunar interior al vestonului convocarea pe care-o promise, și din buzunarul jilecii timbrul fiscal. Omul dădu la o parte scrisoarea, dar examinează timbrul foarte de aproape, în lumina proastă care venea dinspre peronul vilei.

— Bine, făcu el.

Înapoie timbrul lui Estrachard, care îl lipi pe un colț al scrisorii.

Pînă la peron nu mai erau decît cîtiva pași. Aleea era mărginită de arbuști destul de îngrijiiți.

În vestibul, unde erau trei cuiere, două de stejar și unul de bambus, toate trei încărcate de haine, un alt tovarăș, tînăr, palid, bărbos, făcea controlul. Estrachard îi înmină scrisoarea și-i arată cu degetul timbrul fiscal apoi pe Quinette. Timbrul purta semnătura, încă proaspătă, și o dată.

— Bine. Urcați.

Urcară două etaje, pe o scară cu treptele înalte și cu o balustradă groasă de lemn. Vila părea destul de spațioasă și mobilată modest, după gustul burghez, cu cîteva amănunte, pe ici pe colo, care vădeau o preocupare artistică. Pe palierul primului etaj, se vedea o canapea cu o tapiserie ordinară verzuie, fără lemn aparent și două scaune de mahon Louis-Philippe. Pe ziduri, cîteva mătăsuri orientale; gravuri de Steinlen, de Brangwyn. Cîteva caricaturi de pe la 1890. O

frumoasă reproducere fotografică a unuia din *Sclavii* lui Michelangelo.

Sus, era un fel de studio în care se afla un divan și multe scaune desperecheate, câteva stele cu cărți, două mese, una mare și una mică, o pianină într-un colț, iar în colțul simetric, un spațiu acoperit cu șaluri orientale cusute împreună și atârinate de vergele. Perdelele de pluș grenă ascundeau cele trei ferestre.

Douăzeci și cinci pînă la treizeci de persoane, dintre care cinci sau șase femei, ocupau scaunele așezate fără vreo ordine. Un bărbat de vreo cincizeci de ani stătea în spatele mesei celei mari, care era puțin retrasă spre fundul încăperii, între colțul pianinei și colțul acoperit. Masa cea mică, împinsă lîngă una din ferestre, era plină de hîrtii, de broșuri și de cărți, ca și cum ar fi slujit la desconggestionarea celei mari.

Bărbatul care părea că prezidează avea țeasta cu desăvîrșire cheală, două smocuri mari de păr castaniu-închis, cu vreo două firicele albe lîngă temple, o barbă de aceeași culoare, pe care o resfira tot timpul între degete. Privirea și atitudinea lui dădeau impresia unei mari liniști. Doi asesori, sau care păreau a fi asesori, stăteau la cele două capete ale mesei. Unul cu brațele încrucișate, celălalt cu obrazul sprijinit în palmă.

La întrunire luau parte oameni de toate vîrstele. Majoritatea între douăzeci și cinci și treizeci și

cinci de ani. Doi sau trei bătrini bărboși, cu părul lung și umerii plini de mătreață.

De altminteri, chipurile de bărboși și capetele pletoase alcătuiau mai mult de o treime din adunare. Erau, de asemenea, multe bluzoane de pînză, multe cravate lavalier, mulți pantaloni bufanți. Cîteva costume erau de catifea. Multe dintre femei purtau bluze de culori vii, cravate, părul lins; cocul, sub beretă sau pălăria mică, devenea invizibil. Una dintre ele, așezată în primul rînd, încă tînăra și frumușică, era îmbrăcată într-o bluză de catifea maro și fuma o țigară de foi.

Dar printre cei de față, alții — poate mai mult de jumătate — nu se deosebeau întru nimic de obișnuiții trecători de pe stradă. Aveau un aer pașnic de funcționar sau de muncitor în haine curate.

★

Unul din asesori cedase locul lui Robert Michels, pe care președintele îl prezentă în cîteva cuvinte.

Președintele vorbea cu o voce domoală, bine timbrată, privind drept înainte, dar fără să fixeze pe nimeni. I se întîmpla să scandeze cîte o frîntură de frază, lovind ușor masa cu un cuțit de tăiat hîrtie, pe care-l ținea între degetele lui lungi. Cu cealaltă mînă își mîngîia tot mereu barba.

Înștiință asistența că tovarășul Michels nu avusese răgazul să pregătească o adevărată expunere ; că se va mulțumi să răspundă la întrebări ; că discuția generală s-ar putea, așadar, deschide aproape imediat, dar că, bineînțeles, se va proceda conform disciplinei obișnuite.

Începu el însuși prin a-l întreba pe Michels — de acord, fără îndoială, cu el — ce crede despre „situația revoluționară“ din Europa.

Michels răspunse că dacă privim situația în mod „sintetic“ ajungem la concluzii foarte puțin încurajatoare. Cu toate temerile burghezici, sintem departe de o situație revoluționară generală ; mult mai departe decît fusesem, într-o altă ordine de idei, în 1848. Extinzîndu-și pozițiile, înmulțindu-și cîștigurile aparente, Internaționala își pierduse vitalitatea, deși confisca energia proletariatului. Ne găseam în faza somnolentă a marxismului academic.

Profită ca să reia critica socialismului parlamentar pe care o făcuse la Sampeyre, și, îndcosebi, a social-democrației germane, care i se părea a fi cea mai desăvîrșită expresie a lui. O spuse însă mult mai pe șleau. Ajunse repede la batjocoriri brutale. Vorbea ca unor oameni pe care nu mai vrei atît să-i convingi, cît să-i întărești în părerile lor preconcepute. Îl aprobară cu un aer care-i arăta totuși că demonstra lucruri evidente.

Își scurtă această paranteză ca să spună că „analiza“ situației lăsa să se întrevadă simptome mai favorabile. Făcu elogiul Franței și al Italiei.

Franței îi revine îndoitul merit de a fi formulat adevărata doctrină a acțiunii revoluționare și de a-i pregăti, prin organizația sindicalistă, mijloace puternice de realizare. În Italia, speculația nu era atât de strălucită, nici organizația atât de dezvoltată ; dar se întreținea viu sensul acestei acțiuni. Vechea *virtù*¹ italiană nu aștepta decât să-și dovedească prin fapte tinăra teorie a violenței.

Cei de față păreau foarte mirați auzindu-l spunând că în Franța situația revoluționară era bună. Ar fi fost mai mulțumiți de o apreciere pesimistă. Numele lui Sorel fu întâmpinat fără nici un entuziasm. Invocarea șefilor sindicaliști și ai Confederației Generale a Muncii stîrni cîteva zîmbete. Străinul acesta vedea lucrurile de departe și își făcea iluzii.

Michels simți reacția publicului său și își reproșă că nu o prevăzuse. Trebuie să fii foarte circumspect cînd faci unor oameni elogiul compatrioților lor. Rareori o nimerești.

Se întoarce la italieni, la acea *virtù* italiană, și la individualismul dinamic, singurul capabil de a smulge ideea de revoluție din mlaștinile democrației. I se răspunse cu anumite declarații făcute tot aici de Ugo Tognetti cu cîteva săptămîni înainte. Tognetti nu avea o părere bună despre

¹ Virtute, eficacitate, vitejie (it.).

revoluționarii italieni. În unii vedea doar niște profesioniști ai politicii, pîndind ocazia unor compromisuri profitabile și gata să preia, fără riscuri, succesiunea partidelor burgheze, dacă s-ar oferi; în alții, niște simpli gălăgioși, amăgind clasa muncitoare prin comedia lor, tremurînd de fapt în fața poliției și la ordinele ei. Afară de cîteva excepții ca Serrati, Vella, Pignoni, Mussolini¹, dintre care cei mai mulți trăiau, din păcate, în exil așadar fără contact cu trupele lor.

Michels ripostă că Tognetti pe care-l aprecia foarte mult, era el însuși o dovadă că Italia avea revoluționari vrednici de acest nume; că exilul sau depărtarea — cunoștea și el astea din proprie experiență — nu împiedica orice contact; că, de altminteri, în „sociologia revoluției“ ceea ce conta erau oamenii excepționali. Revoluția va fi făcută de minorități, în unele țări chiar de niște minorități infime, dar „excepțional de energice“. La rîndul lor, minciturile acestea valorează cît valorează șefii care le vor inspira și călăuzi.

Aceasta era tocmai una din greșelile, ca să nu spunem din principalele crime ale socialismului democratic. Ruinase, vlăguise ideea de partid și ideea de șef. Ne deprinseserăm să credem că un mare partid însemna un mare număr de cotizanți. Ca și cum ar fi vorba de o societate de

¹ *Benito Mussolini* (1883—1945), și-a început activitatea în partidul socialist, după care, trădînd interesele clasei muncitoare, a înființat partidul fascist (1919).

ajutor reciproc. Și să luăm drept o organizație revoluționară o organizație pur și simplu electorală.

— ...de care statului capitalist nu prea îi e teamă ; și pe bună dreptate. El știe că organizația lui va fi totdeauna mai tare și va avea ultimul cuvânt.

Deoarece e și mai numeroasă, și mai perfecționată ; și — culmea ironiei — mult mai energică.

— În Germania, de pildă, e mai multă *energie* într-un singur regiment adus pentru restabilirea ordinii decît în toată social-democrația.

Trebuia să i se restituie noțiunii de partid vigoarea sa. Un partid e o facțiune. E un grup concentrat, ținut strîns de un mic număr de conducători. În mîinile unor șefi propriu-ziși, un partid puțin numeros poate izbuti revoluția lovind Statul în punctele vitale. Dar nu-i mai puțin evident că cel puțin două condiții sînt necesare : momentul să fie cît se poate de bine ales ; iar ordinele să fie executate cu o energie cumplită. Ceea ce presupune autoritatea absolută a șefului. Îți trebuie o mare naivitate ca să crezi că o revoluție se poate înfăptui prin procedee democratice și sub îndrumarea unor conducători care nu conduc absolut nimic, care nu sînt în realitate decît șefii unor majorități de Congres și oratori aplaudați.

Michels folosea în fiecare clipă cuvintele șef, conducător, călăuză, prin care, rînd pe rînd, se

traducea unul și același cuvînt pe care-l avea în minte, și anume, cuvîntul „führer“.

Îl ascultau cu un interes susținut; diferitele puncte ale expunerii lui întîmpinau însă o aprobare foarte inegală.

Cînd insistase asupra noțiunii de partid și de grup, unul din bătrînii cu barbă lungă îl întrebă dacă această concepție a lui nu era foarte asemănătoare cu aceea a „grupului“ libertarilor¹? Michels fu de acord, fără ezitare. În sinca lui nu era chiar sigur. Dar soarta noțiunilor politice este să evolueze. Și cînd e vorba să convingi pe cineva, nu e nici un inconvenient să-l lași să creadă că era de mai înainte de părerea ta. Esențial este ca ideea pe care i-o aduci să se instaleze în capul lui, fie chiar păstrîndu-și haina ideii pe care o înlocuiește.

Dar dacă ideea de grup era acceptată fără dificultate și profita chiar de unele interpretări greșite, ideea de șef, mai cu seamă în accepția dură pe care i-o dădea neamțul, nu putea să nu stîrnească oarecare împotriviri.

Mai mulți dintre cei de față atraseră atenția asupra faptului că tradiția libertară nu admitea decît „disciplina spontană“ a grupului. La auzul acestor cuvinte de „disciplină spontană“, Michels își reținu un zîmbet. Alții recunoscuseră că vremea metodelor libertare trecuse; dar că acelea pe care

¹ Partizani ai libertății absolute și ai abolirii oricărui guvern.

le preconiza neamțul aveau totuși în ele ceva cezarian. Admițînd că în momentul acțiunii autoritatea șefului devine necesară, ea nu era decît o delegație a grupului și rămînea supusă controlului său. Rolul șefului fiind să asigure executarea a ceea ce grupul a hotărît în deplină libertate. Michels făcea greșeala de a transforma grupul într-un instrument pasiv în mîna șefilor. Nu vorbise el, de altminteri, despre „tendința oligarhică“ ? Viața grupurilor, lăsată în seama ei, manifesta poate într-adevăr această tendință oligarhică. Dar asta era o primejdie, o boală necruțătoare cu care trebuia să te lupți.

Observația fusese prezentată cu multă claritate în debit și în expresie de un tovarăș cam de vreo patruzeci de ani, cu ochelari și mustăcioară, care stătea la o mică distanță de Quinette și de Estrachard. Michels se pregătea să-i răspundă. Dar în celălalt capăt al adunării se născuse o discuție animată și confuză. Oamenii ripostau, se întrerupeau unii pe alții, cu aprindere, aproape cu dușmănie.

Era vorba despre vechile metode ale „disciplinei spontane“. Cineva spunea că principalul lor rezultat fusese de a îngădui acțiunilor polițienești să-și bage nasul în grupuri, și că datorită absenței oricărei organizații veritabile, iscoadele poliției intrau în ele ca într-o gară. Un altul declară că lăsînd chiar la o parte iscoadele, slăbiciunea organică a grupurilor favoriza înmulțirea individuali-

tăților parazite ; că după cîtăva vreme militanții serioși se dezgustau, că grupurile, „spre marele haz al păzitorilor ordinei burgheze“, deveneau adunări de palavragii și de neputincioși. Dar alții strigau că asta nu e un motiv de a renunța pînă și la idealul în jurul căruia se grupaseră și pentru care luptau. Disciplina spontană îngăduise perfect demascarea iscoadelor de vreme ce toată lumea le cunoștea și se ferea de ele.

— ...și dacă uneori poliția a rîs de noi, am putut și noi să rîdem grozav de ea, văzînd ce maimuțe își închipuia că avem să luăm drept cei mai puri dintre cei puri!

Evitau să pronunțe nume proprii. Dar aluziile erau însoțite de acea vibrație deosebită care le dă atîta putere asupra atmosferei unei adunări. Așa cum nucleele electrice condensează furtuna.

Deodată, provocînd ilaritatea generală, numele lui Libertad produse o destindere. Glume, care la rîndul lor erau și ele aluzii, dar aluzii joviale și împăciuitoare, izbucniră din toate părțile.

— Îl cunoșteai ? întrebă Estrachard, aplecîndu-se către Quinette.

— Puțin.

— Știai c-a murit ?

— A, da ?

— Luna trecută. Și ce e mai comic, din pricina unui picior primit într-o încăierare, un picior al unui curcan, probabil. Ca atunci cînd pe scenă,

simulind un duel, un actor omoară pe celălalt fără să vrea.

Estrachard rîdea ; Quinette rîdea politicos ; toată adunarea rîdea, în afară de Michels, care nu înțelesese ; președintele se mulțumea să surîdă cu ochii în jos, trăgîndu-se de barbă ; și de vreo trei-patru femei, care considerau că e necuviincios să rîzi cînd e vorba de idei.

Președintele bătu în masă. Atrase atenția, pe un ton cordial, că partizanii disciplinei spontane aveau cea mai bună ocazie să-i dovedescă eficacitatea tăcînd singuri, fără ca el să-i poftască. Ruga pe ceilalți să respecte autoritatea biroului, care dădea cuvîntul tovarășului Michels. Se aplaudă.

Dar Michels pierduse firul discuției și rămase un moment tăcut.

Un tovarăș, ridicînd mîna, ceru voie să pună o întrebare. Tovarășul Michels spusese că situația îi părea mai favorabilă în Italia sau în Franța decît în Germania. Voia oare să insinueze că organizațiile din Franța sau din Italia ar putea, eventual, încerca să dea lovitura, fără să fie asigurate că Germania le-ar urma ?

Privindu-și interpelatorul, Michels răspunse că-i nevoit să mărturisească că asta era părerea lui.

Dar care ar fi semnele, după tovarășul Michels, prin care s-ar putea recunoaște că momentul e prielnic ? Pe ce împrejurări ar trebui să te bizui ?

Michels se menținu mai întii în generalități, spunînd că în principiu erau favorabile toate

împrejurările care slăbeau statul și-l paralizau, mai mult sau mai puțin.

— O mare mișcare muncitorească ?

— De pildă.

— Iminența unui război european ?

Înainte de a răspunde, Michels sondă adunarea cu privirea. Apoi se porni pe o lungă explicație cu tot felul de discriminări, de ecolișuri și o mare abundență de gesturi.

Se desluși, treptat, că după el starea de tensiune premergătoare unui război avea mai multe șanse să întărească momentan statul decît să-l slăbească. Totuși, cu drept cuvînt se putea vedea o oarecare legătură între fenomenul războiului și posibilitățile revoluționare. Toată problema stătea în ordinea succesiunii faptelor.

Se înțelese, în cele din urmă, că ceea ce considera el ca o condiție favorabilă a unei acțiuni revoluționare era un război în plină desfășurare, un război nu numai declarat, dar care ar fi durat destul de mult pentru ca structura statului să fie zdruncinată.

Asistența manifesta oarecare stupoare. Trebuia, așadar, să-ți încrucișezi brațele în fața amenințării războiului, să mergi chiar pînă acolo, încît să dorești războiul ca să sporești șansele revoluției ?

Michels răspundea că înțelegea foarte bine, că, astfel pusă, problema ridica un caz penibil de conștiință ; dar că în realitate nu se punea așa.

Oamenii revoluției n-ar avea mai multă răspundere directă sau indirectă, într-un război european decît într-un cutremur. Evenimentul o dată declanșat, ei ar avea tot dreptul să se folosească de el.

Ce înțelegea el prin asta ? Că organizațiile revoluționare nu aveau posibilitatea să împiedice războiul ?

Spuse că din nefericire acest lucru era sigur în ceea ce privește țara lui. Ceva mai puțin sigur, în ceea ce privea alte țări. Dar de fapt era același lucru. E de-ajuns ca o singură mare putere să înceapă războiul, pentru ca celelalte să fie silite să-l facă, chiar de n-ar fi decît ca să se apere. E de ajuns, deci, ca într-o singură mare putere organizațiile să fie incapabile de-a împiedica războiul, pentru ca oriunde în altă parte el să nu poată fi împiedicat. Anumite declarații ale Confederației Generale a Muncii, oricît de sincere ar fi, nu trebuie să creeze iluzii în această privință.

Dar, de fapt, i se părea lui că războiul e inevitabil ?

El ridică brațele fără să spună nimic. Expresia de pe chipul lui răspunse da.

Cîțiva din cei de față arătară că și ei credeau tot așa. Dar doreau să știe care erau motivele speciale care-l făceau pe Michels să gîndească astfel.

Mai întii evită să răspundă. Motivele lui erau cele ale tuturor. La o întrebare mai precisă, măr-

turisi că Germania, ca singură, în starea în care era, îi părea o „cauză de război suficientă“.

Cineva îl întreabă cum prevedea el desfășurarea războiului.

Se apără spunând că nu e profet.

/ — Totuși, faceți, desigur, anumite ipoteze, de vreme ce admiteți că acțiunea dumneavoastră s-ar grefa pe un război ?

Răspunse că, bineînțeles, pentru claritatea expunerii, s-ar putea considera anumite ipoteze. Dar că a face o ipoteză nu înseamnă a face o prezicere.

După câteva alte precauții, consimți să declare că în caz de război o victorie militară a Germaniei îi părea probabilă, dată fiind superioritatea, în toate domeniile, pe care o avea asupra eventualilor ei adversari. Rusia era o țară putredă, care doar prin minune se mai ținea pe picioare. Acolo va începe debandada și revoluția. I-ar urma, după puțin timp, Franța.

— Dar celelalte țări ? strigară unii.

În ce privește Tripla Alianță, Michels credea că Italia nu ar merge alături de aliații ei decît silită, și că ar fi prima care să suporte contaminarea revoluționară venită din celălalt lagăr.

— Și Austro-Ungaria ?

Din punct de vedere specific revoluționar, nu se putea conta prea mult pe Austro-Ungaria. Prăbușirea ei s-ar datora mai curînd răbufnirii națio-

nalităților. Era imposibil de prevăzut dacă mișcarea naționalităților s-ar produce cu ocazia înfrîngerilor militare, sau dacă ar fi cauza lor, sau dacă ea ar profita, pentru a izbucni, de agitația revoluționară din celelalte țări. O dată mai mult, lăsînd de o parte Viena, această parte din Europa era prea puțin interesantă.

— Dar Anglia ?

Michels credea că Anglia se va strădui să păstreze cît mai mult timp rolul ei de arbitru ; că nu va interveni decît foarte tîrziu, ca să limiteze victoria Germaniei, și poate și pentru a încerca să opună revoluției, care cîștigă teren peste tot, o nouă Sfîntă-Alianță. Se întreba chiar dacă nu cumva, în ultimă analiză, Anglia nu ar fi obstacolul principal de care s-ar izbi revoluția.

— Încît totul ar putea sfîrși printr-un duel între Anglia și Revoluție.

Michels se lăsase antrenat. Se întrerupse ca să spună că aici e vorba de ipoteze foarte aventuroase, căroră hazardul discuției le dăduse naștere, dar pe care evenimentele puteau oricînd să le modifice. Poate că peste o săptămînă ar refuza să le recunoască.

Unul din bătrînii cu barbă albă izbucni :

— Dar noi ? Care-i rostul nostru în toate astea ? Să așteptăm ca prusacii să fie din nou la Châtillon ? Cum adică ! Iar povestea Comunei ?

Michels declară că „folosirea eventuală a fenomenelor independente de voință“ nu scutea partidele să-și pregătească acțiunea metodic. Dimpotrivă. Acestea nu ar putea fi folosite decât cu condiția să te găsească pregătit. Ar trebui, pentru a cita numai cîteva mijloace, printre altele, să cîștigi anumite complicități în armată, în administrație, pînă și în politic.

Către sfîrșit, discuția deveni foarte zgomotoasă și foarte împrăștiată. Totuși, unul din tinerii de față provecă un incident care concentrează din nou atenția. Se ridică, și spuse cu o voce tăioasă :

— Ca să rezumăm, dacă l-am înțeles bine pe tovarășul Michels, el nu nutrește împotriva războiului nici o ostilitate de principiu ?

Michels răspunse că dorea ca revoluția să se producă înaintea războiului și, astfel, să-i suprimе motivele, dar că așa cum nu puteau să-și interzică de-a face uz de violență, revoluționarii de formație modernă nu trebuiau să renunțe de-a exploata o situație violentă creată de alții.

Interpelatorul mai întrebă :

— În principiu, tovarășul Michels nu pare să condamne nici dictatura ?

Michels răspunse că e ușor să te cerți pe cuvinte ; dar că în ceca ce îl privește, el nu se teme de cuvinte. Dar fie c-o nămiți sau nu dictatură, autoritatea absolută a unui șef — el nu poate decât

s-o repete — are șanse de-a se impune de la sine în momentul critic al revoluției.

Interpelatorul se așează, spunînd :

— Mulțumesc tovarășului Michels.

Înapoiindu-se spre casă, Loys Estrachard, dîndu-și pălăria pe ceafă și lăsînd să se vadă o frunte îngîndurată, spuse aplecîndu-se spre Quipette :

— Nu sînt patriot. Dar neamțul ăsta m-a scos totuși din sărite. Că pentru a face noi revoluția aici, am avea nevoie să ne tragă mai întîi ei o chelfăneală, iată ceva ce n-am să pot admite niciodată. Și pe deasupra mai e și felul în care ți-o spune ! Ai văzut ? Ca și cum ar fi foarte firesc. Cu un calm !... Chelfăneala... nu sînt chiar atît de sigur că ne-ar trage chelfăneala. Ce părere ai ?

XVII

JULIETTE PRIMEȘTE O SCRISOARE

Juliette sosise abia de cîteva minute, și nu apucase bine să se așeze, cînd mama ei îi spuse ;

— Știi, ai o scrisoare.

— Eu ?

— Da. Portăreasa mi-a înmînat-o aseară. Chiar mie.

Doamna Vérand evita s-o privească pe Juliette. Dar în tonul ei ghicea surprinderea, o rezervă voită, o urmă de îngrijorare.

Se sculă și trecu în cealaltă cameră. Juliette simți cum inima e gata să-i spargă pieptul. I se zbătea atît de tare, că nu putea fi vorba să înduri așa ceva mai mult de un minut. În asemenea condiții, viața n-ar mai fi posibilă.

Cînd mama ei se reîntoarse, Juliette avu timpul să-și spună : „Aș prefera să fie altceva“. Avu timpul să se gîndească, de asemenea, că dezamă-

girea, ceasurile, ziua întreagă de dezamăgire care ar urma ar fi mai ușor de suportat decât această singură clipă de așteptare și de presimțiri.

Dar chiar numai aspectul plicului, felul scrisului, P-ul de la Paris erau ușor de recunoscut. Juliette smulse scrisoarea, ca și cum ar fi așteptat-o cu nerăbdare.

Doamna Vérand nu se putu abține să nu remarce :

— Așteptai, așadar, ceva ?

— Nu. Absolut nimic.

Și încruntându-și sprâncenele, crispându-și gura, ca și cum o lume întreagă de dușmani s-ar fi pregătit să se năpustească asupra ei ca să-i ia scrisoarea, Juliette o băgă în poșetă, și-și sărută mama în fugă :

— La revedere, mamă.

— Cum așa ? De-abia ai venit ! S-a întâmplat ceva ?

— Nimic, nimic. Vin să te văd azi după-masă.

Plicul era adresat : „*Domnișoarei Juliette Vérand*“. În clipa în care l-a pus în poșetă, Juliette și-a spus : „Așadar, nu știe că m-am măritat ?“ Acum, când e gata să-l deschidă, își repetă : „Așadar, nu știe ?“ Dar nu-i vine să creadă. „A vrut să-mi scrie. Mi-a scris pe vechea adresă ; pe nu-

mele meu de altădată. Nu era lucrul cel mai simplu ?“

Mai face cîțiva pași pe stradă, strîngînd plicul în mînă. Plicul se îndoaie, se încovoiaie, aproape că se ascunde în palma ei care tremură. Juliette e ispitită o clipă de un gînd : să distrugă scrisoarea înainte de a ști ce e în ea ? De ce ? Ca să nu riște o cumplită dezamăgire. Dar ce dezamăgire ? Cum poate fi atît de nesocotită ca să mai spere ceva ?

Ispita se risipi îndată, ca o idee delirantă. Mai bine să moară decît să continue să trăiască fără să știe ce conține această scrisoare.

„22 decembrie

Dragă Juliette,

Doresc să te revăd. Îmi dau acum seama, după ce m-am gîndit mult la asta de cîtva timp, că o despărțire atît de definitivă nu e de conceput între noi și nu poate dura la nesfîrșit. Știu că eu singur am fost de vină. Dar nu despre asta e vorba. Esențial este să ne regăsim. Voi încerca să-ți explic ce s-a petrecut cu mine, dîndu-ți dinainte dreptate. Aveai dreptate, de vreme ce tu voiai să continue ceea ce era între noi, și de vreme ce acum vin eu să-ți cer să reluăm ce a fost.

M-am hotărît să-ți scriu, după o plimbare foarte asemănătoare cu aceea pe care o făceam odinioară împreună. Cu deosebirea că eram singur. Sau, mai curînd, gîndul tău, prezența ta n-au încetat să mă însoțească. Erai, într-adevăr, alături de mine, la stînga mea. Vremea era așa cum am avut-o adesea împreună : nu tristă cu totul, și un cer care ne plăcea pentru că ne făcea să ne simțim totodată un pic refugiați și un pic pierduți. Am auzit un remorcher și-mi spuneam : «Peste o oră va fi noapte». Micul tovarăș din stînga mea rămînea tăcut. Recunoșteam privirea cu care se uita de obicei la mine. Totul mi s-a părut ușor de regăsit și inevitabil. Eram gata să strîc «Juliette», ca și cum la celălalt colț de stradă era cu neputință să nu te întîlnesc.

Sînt sigur că te voi vedea poimîine, joi. Nu pot să-mi închipui că scrisoarea aceasta nu-ți va parveni la timp, sau că vei fi plecată, sau că ar exista vreun obstacol în ceea ce te privește. Îmi dau seama că niciodată nu am crezut total în absența ta.

Îți propun, dacă vrei, unul din punctele noastre de întîlnire obișnuite : scuarul cel mic din bulevardul Henri IV, unde se află o ruină. Dacă sosești la ora trei, poți fi sigură că mă vei găsi acolo. Dacă, din întîmplare, plouă foarte tare, voi fi pe terasa sau în interiorul micii cafenele din față. Te sărut cu drag, scumpa mea Juliette, și îți cer iertare.

Pierre“

Juliette plînge, fără să izbutească propriu-zis să verse o lacrimă. Se sufocă și nu izbutește să se elibereze printr-un hohot de plîns. O cumplită neliniște, care e totodată durere, bucurie nemăsurată și deznădejde, îi încordează tot trupul.

Un lucru, în tot cazul e sigur. Mîine, joi, 24 decembrie, la ora trei, Juliette va fi în fața micului scuar. În privința aceasta nu încapă discuție. Ca și cum evenimentul ar fi fost hotărît de la începutul veacurilor. Ce se va mai întîmpla apoi ? Nu are importanță. Celelalte aranjamente ale vieții sînt amănunte neînsemnate. Și apoi, odinioară, s-a ocupat prea mult de viitor. Pierre i-o reproșă, și poate tocmai asta i-a displăcut. Tot dorind ca dragostea lor să nu se sfîrșească, i-a pricinuit poate sfîrșitul. Trebuie să te încrezi mai mult în ce aduce ziua. Cînd te lași pradă deznădejdii, nu ajungi să te detașezi cu totul de viitor ? De-ar putea nenorocirea să ne învețe să fim fericiți !

„De ce m-a părăsit ?... Nu. Nu vreau să mă mai gîndesc la asta. Mai cu seamă nu trebuie să-l întreb. Reîntîlnirea noastră să nu înceapă cu o explicație. Și totuși, aș avea nevoie s-o știu ca să... Mă iubește din nou ? Da, de vreme ce vrea să se întoarcă. Scrisoarea lui pare plină de dragoste. Tot atît de iubitoare ca acelea pe care mi le scria altădată. Mai puțin înflăcărată ca unele din ele, dar afectuoasă. Nu spune că mă iubește. Dar cuvîntul nu-i necesar. Nu-i așa că s-a întors pentru că l-am chemat prea mult ? S-ar fi întors oare și singur ?

Vreau să spun că dacă eu, în timpul acesta, nu l-aş mai fi iubit, mi-ar mai fi scris ? Dacă aş fi dispărut, ar fi plecat oare să mă caute ? Eram atît de aproape. N-am încetat o clipă de a-l aştepta. Cum spune şi el, era sigur că mă va regăsi cînd va voi la celălalt colţ de stradă.“

Are însă impresia că păleşte şi că un gînd groaznic i se strecoară în suflet şi o sfişie. Cum a putut uita *asta* o clipă ? Cum a îndrăznit să se gîndească la ceea ce a făcut ea „în acest timp“ ? Îi vine să protesteze. Aproape că ar striga ca o acuzată : „N-am făcut nimic ! Jur că n-am făcut nimic !“ O faptă s-a săvîrşit, la care ea n-a luat parte. Cuiva i se face rău pe stradă ; vin oameni care-l iau de umeri ; îl duc la o farmacie, îl ureă într-o trăsură. Oamenii aceia decid. Eu nu mai sînt acolo. Faceţi ce vreţi cu leşul meu. Leş nu se spune decît despre morţi. Dar se întîmplă să dispui uneori de un om viu ca şi cum ar fi mort. Şi poate chiar cu mai puţine menajamente. Există o voinţă a morţilor care se respectă, sau pe care cei rămaşi se silesc s-o regăsească. Dar cînd e vorba de un om viu care a încetat a voi, toţi cred că fac bine voind în locul lui.

Doamne ! Ce au voit în locul ei ! Ce lucru ireparabil au făcut cu ea ! N-ar fi putut să mai aştepte puţin, să-şi spună că între Pierre şi ea despărţirea „nu e de conceput... şi nu poate dura le nesfîrşit ?“ Fără îndoială, suferea prea mult. Ți se făcea milă. Nu se putea s-o lase să moară de su-

părare fără să se încerce ceva. Trebuia să se întreprindă ceva ca s-o scoată din starea aceea. Așa spun oamenii. „Chiar dacă aş fi fost condamnată să mor de supărare, refuzam eu oare să mor de supărare ?” Şi să ştie că nu trebuia decît să-l aştepte, că avea să se întoarcă, că totul putea să reînceapă ca mai înainte, să fie posibil ca mai înainte ! Era de ajuns puţină răbdare. „Dar nu răbdarea mi-a lipsit. L-aş fi aşteptat zece ani, dacă m-aş fi putut gândi că s-ar întoarce. L-aş fi aşteptat zece ani, dacă mi-ar fi spus «aşteaptă-mă». Se poate vorbi despre răbdare cînd nu există nici o urmă de nădejde ? Dar poate că altele în locul meu ar fi nădăjduit în ciuda evidenţei. M-am făcut vinovată pentru că mi-am pierdut nădejdea. N-am avut niciodată curajul altor femei ca să nădăjduiesc. Nu ştiu să am încredere în viitor. Cît sînt de pedepsită !”

Un gând şi mai groaznic se urcă peste celălalt, ca un şarpe care, ca să te strîngă, se încolăceşte pe spirala unul alt şarpe :

„Dacă Pierre află ce mi s-a întîmplat, mă va părăsi din nou. Îl voi pierde din nou. De data asta pentru totdeauna.”

Dar e cu putinţă oare să nu ştie ? Scrisoarea lui nu face nici o aluzie la acest lucru. Poate din delicateţe. Poate de milă. Poate de scîrbă. N-a vrut să murdărească prima lui scrisoare — ba da, prima ; reîncepe ceva — printr-o aluzie la un eveniment de care are oroare. Ar fi mers totuşi pînă acolo încît să scrie : „Nu pot să-mi închipui că... ar exista

vreun obstacol pentru tine ?“ Doar fragmentul acesta de frază dovedește că nu știe nimic. Numai dacă nu e un fel cît se poate de subtil de-a lăsa să se înțeleagă că știe : „Înțelegi despre ce obstacol vorbesc. Dar îl consider neavenit. Și nu admit că există nici pentru tine.“

Și fraza ceastalaltă : „Voi încerca să-ți explic ce s-a petrecut *cu mine*“. Subînțeles : „Ce s-a petrecut *cu tine*, și pe care renunț să-l înțeleg, să-l judec, sperînd că, la rîndul tău, o să mi-l explici chiar tu“.

Cum va fi prima lui privire ? Ce va conține ea ? Aceleași imperceptibile aluzii ca și prima lui scrisoare ? Și Doamne ! Ce va trebui să facă ? Să strige : „Spune-mi că știi !“ sau să tacă, să tacă din răspuțeri ; să aștepte ?

Iat-o pătrunzînd în vîlmășeala acestui mare magazin, fără să-și fi dat seama de clipa cînd s-a hotărît să meargă acolo. Și nici cînd a verificat dacă are bani în poșetă. Destui bani ?

Larma magazinului e ca o binecuvîntare. Ascensoarele urcă. Femeile, cu privirea strălucitoare, pun mîna pe obiecte. Vuietul care se aude e făcut din numele lucrurilor dorite. Nimeni nu se gîndește la moarte. Trebuie să te simți iubită ca să vrei cu atîta înverșunare să fii frumoasă. Tot vuietul acesta e făcut de vocile femeilor iubite. Panglicile

reînvie. Mătăsurile lungi, care se revarsă din virful stilpilor, reînvie. Nu-i un buchet de flori artificiale, un pieptene în imitație de baga, nu-i un carton cu capse de care să nu-ți dai seama deodată că-i acolo ca să stîrnească o poftă, să te încînte. Ce plăcut e să vrei să iei ceea ce vezi ! În dulapul acesta, cu ușa glisantă, se ascunde poate mantoul pe care-l vei avea mîine ; mantoul pe care-l vei avea pentru prima lui privire. Micul scuar în lumina firavă ; grilajul ; verdeata de iarnă ; anul de despărțire din care vei ieși ca din marginea unei păduri.

— Dar, domnișoară, nu văd de loc ce puteți reproșa acestei cape. Nuanța ? Dar e nuanța cea mai la modă... A ! Pentru că vă pare prea deschisă ?... Dar nu sînteți în doliu, nu ?... La vîrsta dumneavoastră, cînd nu ești în doliu, și cu un ten mai curînd brun... n-aveți idee cît de sever ar arăta o culoare închisă. În sfîrșit, cum doriți...

Nu știe de ce, dar i se pare că nu poate să se ofere „primei lui priviri“ într-o haină de culoare deschisă. Idee ciudată ? Ba nu. S-ar găsi zeci de motive, dacă ai vrea să găsești motive..

„Și ea mi-a spus domnișoară.“

XVIII

CÎNTECUL DRAGOSTEI NOROCOASE

Jerphanion coboară pe bulevardul Saint-Michel. Ziua de-abia mijeste ; dar e de pe acum viguroasă și vioaie. Se aude prin tot orașul un zgomot de grabnică revenire la viață. Măturători ; lăzi de gunoi tîrîte și izbite ; mese de marmură care se rînduiesc. Obloanele care se deschid pocnindu-se de ziduri. Patronul magazinului de lenjerie numai în cămașă, în ciuda iernii, își ridică oblonul de fier. Chiar și trapul cailor, chiar și huruitul roților au ceva specific dimineții.

Dimineată, de dimineată. Așa îți cîntă în cap un elopoțel sprinten. Jerphanion s-a trezit mult înainte de ora șapte, în plină noapte. Cu toate că se culcase tîrziu, vorbind cu Jallez despre dragoste, își spuse deodată : „Mă scol“. Își aminti de trenul de la Saint-Etienne. „Luasem o mare hotărîre în ziua aceea. Voiam să fac în așa fel, încît, din cînd în cînd, să văd lumea dimineată.“

E greu să-ți faci toaleta fără să trîntești puțin lucrurile. Iar din camerele acestea hibride, care nu sînt camere decît pînă la doi metri, deasupra devenînd dormitoare (un ciorchine de camere atîrnat de un tavan de dormitor), cel mai mic zgomot e gata să zboare ca să cadă apoi, ca prin minune, întreg și intact în fiecare din urechile vecine. Din fericire, somnul la douăzeci de ani e tot atît de solid ca și faianța economului. Și apoi, atîta pagubă pentru urechile vecine. Să smulgi un thala din moleșeala somnului e o binefacere. Înseamnă să-i dai prilejul să mediteze asupra neantului omenesc în acest sfîrșit de nopți friguroasă în care stăruie mirosuri și sforăituri. Atîta pagubă și pentru tocilarii care au vegheat triști pe fișe și dicționare. Dacă ar fi vorbit despre dragoste, ca Jallez și Jerphanion, veghea le-ar fi fost mai ușoară, visurile mai puțin opace, și li s-ar părea foarte nimerit să sară din pat ca să fugă și ei după aventurile unei zile noi.

Era cît pe-aci să bată la ușa lui Jallez și să-l poștească, spunîndu-i de-a dreptul : „Închipuie-ți că plec în căutarea unei fete frumoase. Da, mi-a venit așa deodată. Dis-de-dimineață, ca vînătorii. Jur să nu mă întorc mofluz. Vino cu mine. O să fim mai îndrăzneți ; o să ne dăm curaj unul altuia și o mîină de ajutor la nevoie “

Era cît pe-aci să i-o spună, să îndrăznească să i-o spună, pentru că Jallez ascară era cu totul altul decît cel de obicei. Mai ușor ; mai apropiat.

Mai indulgent față de obișnuitele modalități ale vieții. Mai împăcat cu soarta modestă și banală a oamenilor. Mai puțin rafinat, mai puțin excepțional. Mai puțin intimidant pentru bietul și scumpul Jerphanion, pe care-l frământă și-l chinuie marele noroc de-a avea douăzeci de ani la Paris.

„Ar fi fost atît de bine ! Acum am fi coborît amîndoi pe bulevardul acesta. Înălțătoare, de bună seamă, plimbările acelea poetice și filozofice în care răscoleam cu gîndul cerul și pămîntul. Delicioase serile de hoinăreală, în care-mi vorbea despre Hélène Sigeau. Totul cîntă în tine. Abia dacă arunci o privire în jurul tău. Strada, fugind într-o parte, seamănă cu o visare din timpul unei călătorii. Dar poți crede că ar fi mai rău dacă am pleca astfel amîndoi, ca doi tovarăși lipsiți de complicații sufletești și care au hotărît deodată să cucerească două fete frumoase... O ! N-am uitat aluziă lui disprețuitoare din ziua cînd discutam despre Baudelaire... rîsetele, sărutările, buchetele... cu urcioarele cu vin, seara, în boschete... Păcat. Fetele frumoase merg adesea cîte două. Am intra în vorbă cu ele mult mai ușor ; într-un chip mai puțin stîngaci. Ele se împing cu cotul, rîd, pentru că doi băieți se uită la ele. Lucrul devine îndată mai puțin solemn, mai puțin compromițător. Nimeni n-are impresia că incidentul trebuie luat în tragic. Dezinvoltura atacului își obține din oficiu iertarea. E de prisos să recurgi la mutrele teatrale, la ocheadele meșteșugite. Chiar și o eventuală bruftuială

nu-ți pricinuiește amărăciune. O pățanie pe care o împarți cu cineva e uneori un prilej de glume. Și apoi, fiecare din doi poate să aibă ocazia de-a netezi calea celuilalt : «Spuneți-i, vă rog, prietenei dumneavoastră că colegul meu e foarte îndrăgostit de ea... Nu găsiți că le-ar sta bine împreună?»... Tot ceremonialul dragostei se ușurează dacă ia la braț camaraderia. Plimbările în patru. Cine luate în boschete. Baudelaire doar nu era un băiat de prăvălie. Boschetele de la Robinson — Jallez mi-a vorbit despre ele ca despre ceva fermecător și legendar — în loc să mă ducă acolo și să mă învețe arta de a lua cu mine o fată frumoasă a Parisului... E în el ceva misterios și egoist. Și un soi de respectabilitate. O poză de un anumit ordin. Desigur, nu ține să văd că-l încântă cam prea mult bucuriile pe care le gustă primul-venit. Destul. Sînt un ticălos.“

Ce prietenă bună a tinărului pirat care pornește la drum e cafeaua cu frișcă servită pe tejghea la ora șapte și patruzeci și cinci de minute ; cît e de prielnică spiritului de inițiativă ! Triștii tocilari care au rămas pe celălalt versant al colinei n-au decît să-și îneca verva matinală în castroanele cu ci-coare. Aici comisionarul își bea paharul de vin alb, trăgînd cu coada ochiului la caii de la camion. Funcționarii își ard limba. Chelnerul, învîrtind ma-

nete și leviere, se agită ca un mecanic pe locomotiva lui ce conduce spre Paris, în şuierăturile aburului, călătorii care s-au sculat de dimineață.

Voi ai o fată frumoasă ? iat-o. Nici prea mare, nici prea mică. Delicăță, desigur. Ce-i poți reproșa chipului ei ? Jallez nu-i aiei ca să te îndemne să faci pe mofturosul. Cînd ai o gură, un nas și niște ochi ca ăștia, poate nu ești o mare frumusețe — una dintre femeile acelea care nu sînt niciodată pentru tine, care sînt totdeauna pentru un altul mai frumos, mai puternic, mai bogat — ești însă o fată drăguță a Parisului. Și care merge cu complezența pînă acolo încît e și blondă.

Ea cere pentru a doua oară un corn. Chelnerul însă, absorbit de manetele lui, n-a ascultat ; iar coșul cu cornuri stă prăvălit ca o barcă pe uscat în jgheabul de zinc.

Jerphanion trece în spatele unui consumator, întinde brațul, ia coșul și-l prezintă vecinei lui. Dar mai cu seamă zîmbește. Jerphanion e înzestrat cu un zîmbet fermecător ; un zîmbet care lasă să se vadă niște dinți frumoși și două gropițe pe care barba nu le ascunde cu totul între cîrlionții din jurul obrazilor. De obicei uită să-l folosească. Așteaptă, cîstit, să fie nevoit să zîmbească. Departe de-a favoriza declanșarea zîmbetului, mai curînd l-ar reține. Pentru că nu e sigur că are un zîmbet frumos, și pentru că nu-i place să se bage în sufletul oamenilor.

De data aceasta n-a avut nevoie să-i favorizeze declanșarea. Dar oricum, și-a zis : „Zimbește, nu te jena. Frumos sau nu, zîmbetul tău are un rol de jucat. Dacă nu profită de împrejurare ca să iasă din bîrlog, e un laș.“

Zîmbetul a apărut și, zău, a făcut minuni. Nu numai că fata a zîmbit și ea, dar îți dădeai seama că era în ea mai mult zîmbet decît lăsa să se vadă. Și a devenit mult mai frumoasă.

Cornul ei însă a întirziat atît, încît nu-i mai rămîne decît puțină cafea cu frișcă în fundul paharului ; fundul acela ingenios, îngroșat pentru cei care privesc din afară, micșorat pe dinăuntru și pe care un rest de zahăr îl reduce și mai mult.

— Dar nu mai aveți cafea, domnișoară. V-au lăsat să așteptați atît. Îmi dați voie... Chelner, încă una.

Face ce face și zimbește din nou în momentul cînd fata e gata să protesteze. Zîmbetul are, chiar de la originea lumii, o proprietate pe care fizicienii au descoperit-o de curînd la curentul electric. De îndată ce trece pe un chip, chipul din față e străbătut de un fel de zîmbet indus, pe care nici vorbă să-l împiedici. (Voința s-ar osteni degeaba și și-ar pierde prestigiul.) Cînd chipul din față e chipul unei fete frumoase, zîmbetul pe care-l restituie acționează la rîndul său, își produce reflexul, și rezultă de aici o sumedenie de lucruri plăcute. Cele două chipuri seamănă atunci cu oglinzile acelea așezate vizavi în saloanele de odinioară.

Așa cum un singur candelabru se repetă de o mie de ori, zîmbetul inițial devine o dublă perspectivă de zîmbete, o iluminare cît vezi cu ochii.

N-a mai fost nevoie de nici un efort, de nici o nouă îndrăzneală, aproape de nici o iscusință în felul de a spune frazele pe care le spun toți, pentru ca Jerphanion să se trezească mergînd la vale pe bulevard, în stînga tinerei fete.

Admirabilă ușurință a evenimentelor. Singura primejdie e ispita de a merge prea repede. Poți strica totul printr-un exces de zel. Fata nu va voi să apară ridicolă făcînd îndată pe speriată. Dar după ce s-a despărțit de tine, va reflecta, și la întîlnirea de diseară nu va mai veni. Din fericire, mersul, bulevardul, podurile Parisului te ajută să fii răbdător și procură înlesniri. Cuvinte în legătură cu împrejurările, spuse pe un ton camaraderesc, întrețin de la sine o atmosferă nevinovată. Treaba celorlalte să se strecoare la momentul potrivit : E plăcut să mergi pe jos cînd nu plouă... Cînd te gîndești că orbul ăsta bătrîn e aici în fiecare dimineață, chiar și iarna !... Am cunoscut o bătrînă care venea aproape în fiecare săptămînă la tîrgul de păsări și care avea la ea acasă cincizeci de păsări de toate culorile.

Jerphanion află îndată că fata lucra în strada Turbigo, la o modistă. (Da, Jallez, modistă. Prevă-

zuseși asta.) Că locuia cu părinții în strada Vavin. De ce s-a oprit la cafeneaua din bulevardul Saint-Michel ? Pentru că n-a mai avut vreme să mănânce acasă. Deodată te temi că ai întârziat și pleci repede, în timp ce primele picături de cafea se aud căzînd în pîntecul filtrului. Desigur, ar fi mai simplu să iei tramvaiul. Pentru direcția asta însă nici el nu-i foarte comod. Oricum trebuie să faci pe jos o bucată bună de drum. Și o dată ce-ai pornit... Nu-i rea de loc cafeaua în barurile astea mici. Și apoi găsești cu ușurință cornuri. Un corn călduț încă, pe care-l rupi în două ca să-l înmoi într-o cafea cu frișcă fierbinte, nu poate fi ceva mai bun. „Țin să vă spun, domnișoară, că sînt încîntat că nu ați luat tramvaiul. N-aș fi avut plăcerea să vă întîlnesc.“ „Nu-i așa !“ Și din nou zîmbete, o perspectivă de zîmbete care se adîncește ; pînă unde ? pînă la un mic început de tandrețe.

— Dar dumneata, domnule ?

Nu, Jerphanion nu-i funcționar. E student. Trebuie să fie foarte plăcută viața de student. „Așa se spune, domnișoară.“ Dar în viața de student mai sînt și studiile ; iar studiile, cu examenele la sfîrșit, nu-s totdeauna o treabă chiar atît de veselă. Cum se face că are de trecut podul și că se îndreaptă spre strada Turbigo ? E vreo școală pe aici ? Nu tocmai o școală ; și nu tocmai pe aici. Locurile unde Jerphanion urmează cursurile sînt pe malul stîng. „Cunoașteți Sorbona ?“ „O da. Foarte bine.“

„Și Școala Normală Superioară ?“ Ea nu cunoaște Școala Normală Superioară. Jerphanion o lămu-rește că, în altă ordine de idei, e echivalentul Școlii Politehnice. Ea cunoaște cît se poate de bine Poli-tehnica. În clipa cînd ea vorbește, e limpede că are înaintea ochilor uniformă acestor domnișori. E gata să descrie bicornul, mica spadă. Gîndul că un politehnician i-ar putea face curte i se pare, de bună seamă, un vis de măreție. Din politete, îl lasă pe Jerphanion să abuzeze de o comparație atît de strălucită. (În viață, toată lumea se laudă nițel. Nici ea nu s-ar sfii să afirme că atelierul ei din strada Turbigo nu are nimic de invidiat celor din strada de la Paix. Dacă nu te-ai lăuda niciodată, ar trebui să vezi tot timpul lucrurile așa cum sînt. Ai mai avea atunci curajul să trăiești ?) Jerphanion simte această indulgență și asta îl agasează și mai mult. Ca și cum ar fi pe lume ceva mai greu decît concursul de admitere la Școală ! Și nu în-seamnă să aduci un prejudiciu Normalei, al cărei ciur incomparabil extrage din elita însăși o mîină de oameni, comparînd-o cu Politehnica, unde, vrînd, nevrînd, trebuie să admiți că se strecoară, în grămadă, destul de mulți nechemati ? (E drept că secția științifică de la Normală strică puțin tabloul acesta măgulitor. Prea mulți candidați se prezintă la amîndouă concursurile și, admiși la amîndouă, optează pentru Politehnică. Trebuie să mărturisești, de altminteri, că „Științificul“ de la Școală, cu ha-latul lui jegos, cu părul ciufulit, cu mutra

congestionată de spițer bătăran, dă cu prisosință apă la moară domnișorilor cu bicorn. De n-ar avea frumoasa fată prilejul să se convingă!) Lui Jerphanion aproape că-i pare rău că nu are și Școala o uniformă. N-a existat una pe vremuri?... Vai !... abia dacă îndrăznești să ți-o închipui. Frumos mai trebuie să fi arătat ! O ploaie de violete sau de semințe de spanac pe un frac de aprod tinerel. Ceva care evoca, de bună seamă, pe academicianul băietandru, pe copilul de trupă al Institutului. Să moară de ris, nu altceva, două șiruri întregi de modiste. Oricum, publicitatea Școlii e insuficientă. Te vezi constrâns, ca să nu fii cu desăvîrșire ignorat de modiste, să-ți revendici calitatea de student la Sorbona. Umilință și mai penibilă decît cealaltă, deoarece are loc în sinul familiei.

Dar dacă are cursurile pe malul stîng, ce caută pe malul drept ? Ei bine ! merge la Biblioteca Națională, unde se găsește anumite opere rare de care are nevoie. Unde e biblioteca aceea ? La doi pași de Bursă. Ca să mergi acolo, nu-i absurd, prin urmare, să treci prin bulevardul Sevastopol. Oculul e galant. Dar rămîne discret. Jerphanion nu vrea să aibă aerul îndrăgostitului care s-a aprins prea repede și care se ține scai.

Ceea ce ar fi plăcut, ar fi să refacă împreună diseară drumul în sens invers, dacă, bineînțeles, asta nu-i stingherește nici pe unul nici pe celălalt. „Dumneata rămii, așadar, toată ziua la biblioteca aceea ?“ Aproape. Și totul se potrivește

atît de bine în lumea asta, încît el poate să iasă de la Bibliotecă în așa fel, încît să se găsească la colțul străzii Turbigo cu bulevardul în momentul cînd va trece fata. („N-are de unde să știe — chiar dacă aș merge într-adevăr acolo — că Biblioteca Națională se închide la ora patru.“)

Fata se oprește :

— Să ne despărțim aici. E mai bine.

— Atunci, la revedere, domnișoară. Domnișoara cum ?

— Jeanne. Și dumneata ?

— Jean.

— E adevărat ? N-ai inventat asta pe moment ?

— Jur că mă numesc Jean.

Ea pare impresionată. (Se mulțumește cu destul de puțin cînd e vorba să recunoască potriviri în destin.)

— Așadar, domnișoară Jeanne, vă aștept tot aici, la șase jumătate.

O privește cum se îndepărtează. Silueta descrește, devine neclară, pierzîndu-se în agitația străzii. Rînd pe rînd străbătută sau ascunsă de altele, simulată de altele, supunîndu-se pas cu pas legilor pur omenești ale acestui spațiu disputat. Jerphanion gustă pentru prima oară emoția de a vedea dispărînd în Paris o ființă care îi este deja puțin mai dragă, puțin mai aproape decît celelalte ființe care compun mulțimea, pe care speră s-o revadă, fără să îndrăznească să-și spună că-i absolut sigur. Deja, întrucitva, Hélène a lui.

Se întoarce pe același drum. Reia direcția malului stîng. Abia atunci își dă seama, privind bulevardul Sevastopol și străzile laterale, că a refăcut în tovărășia frumoasei fete o bună parte din drumul său din seara trecută, poate tocmai aceea care-i păruse cea mai amară.

XIX

QUINETTE DĂ RAPORTUL

Intors' acasă, după ședința de la *Controlul social*, Quinette a avut grijă să aștearnă pe hîrtie esențialul din cele auzite, străduindu-se să regăsească frazele cele mai frapante. Nu era deprins cu discuțiile politice, nici nu era la curent cu doctrinele. Multe aluzii rămîneau pentru el literă moartă; sau risca să falsifice proporțiile lucrurilor. Pe de altă parte, nu prea îndrăznise să-l întrebe pe Loys Estrachard, de teamă să nu-i dea impresia că e ageamiu..

★

Ciorna lui de proces-verbal dădea, așadar, o imagine destul de infidelă despre ședință. Dar nu avea intenția s-o arate. N-ar folosi-o decît la nevoie, ca să-și reîmprospăteze memoria. O strecură deci

în buzunar, în ziua de joi 24, cînd se duse la în-
tilnirea pe care i-o ceruse lui Marilhat.

★

— Nu vreți mai curînd, observă Marilhat, să vă
pun în legătură cu Leclercq ? Știți, asta nu mai e
deloc de resortul meu. În sfîrșit, cum doriți.

Se gîndi că are tot timpul să vadă dacă informa-
țiile lui Quinette merită să fie transmise.

Legătorul, care-și pregătise expunerea, începu a
descrie locul unde se întruneau adepții *Controlului*
social : străduța, grădina, vila, studioul de la etajul
al doilea.

— Căre va să zică pe acolo e sediul, zise celălalt.
Oricum, e interesant. Și înseamnă ceva pe-o hîrtie.
Ați remarcat dacă iau anumite precauții, dacă pro-
cedează la un filtraj ?

— Vă voi vorbi îndată despre asta.

— Bine.

Quinette evocă destul de abil atmosfera ședinței.

— Știți numele tipului care îndeplinea funcția
de președinte ?

Quinette schiță un zîmbet de om metodic și
făcu un mic gest cu mîna :

— Îndată, stimate domn ; dacă îmi îngăduiți.

Spuse un cuvînt despre felul cum erau îmbrăcați
oamenii, despre categoriile sociale cărora păreau
să le aparțină.

Făcu apoi un rezumat al dezbaterii. Cum se gin-
disc două zile la asta, erorile involuntare datorite

lipsei lui de experiență în ceea ce privește mediile politice se estompaseră ; dar dorința lui de a-și da importanță îl făcea să forțeze nota în alte privințe. După spusele lui, întrunirea, destul de inofensivă, din seara precedentă devenea o adevărată conjurație, gata să treacă la fapte, împotriva ordinii stabilite. Conjurație pe care prezența neamțului Michels o făcea și mai îngrijorătoare. În definitiv, organizații secrete din diferite țări căutau să se pună de acord în privința datei unei viitoare mișcări revoluționare. Conspiratorul neamț părea să știe din sursă sigură că țara lui va declara curând război Franței ; iar conspiratorii francezi erau, ca și el, de părere că trebuie profitat de primele noastre înfrângeri — de care nimeni nu se îndoia în Germania — pentru a declanșa la noi revoluția. În acest scop, aveau să utilizeze complicitățile de care puteau dispune în armată, chiar și în poliție ; și să-și mai procure și altele.

La cuvântul poliție, Marilhat mormăi plin de neîncredere. Quinette îl opri :

— Aveți răbdare, aveți răbdare, stimate domn !
cu un aer care spunea multe.

De altminteri, Marilhat nu ascundea interesul pe care i-l stirnea raportul acesta. Dacă părea că nu se prea teme în ce privește sănătatea viguroasă a poliției, era mult mai îngrijorat în ce privește armata. Cit timp nu-i vorbeai decît despre agitatori politici, ar fi dat fără ezitare din umeri. Dar nu era alt mijloc mai bun de a-i stîrni îngrijorarea decît

să-l faci să întrevadă, sub masca acestei agitații, uneltiri care semănau mai mult sau mai puțin cu spionajul, iar în spatele acestor marionete, mina inamicului. În primul rînd pentru că era patriot. Dar mai cu seamă pentru că era prea puțin familiarizat cu aspectul acesta al lucrurilor. Foarte francez sub acest raport, nu izbutea să ia cu totul în serios primejdiile pe care meseria lui era chemată să le cunoască și să le combată. Tot ce privea siguranța civilă păstra în ochii lui prea puțin mister ca să nu i se pară cam naiv să te mai emoționezi. Dimpotrivă, era convins nu numai că siguranța armatei e mai importantă decît cealaltă — ceea ce se poate susține — dar că se țeș acolo tot felul de viclășuguri, de manopere, o șiretenie infernală ce nu-și găsește echivalentul în duelul cu inamicii societății civile. În privința aceasta, era aproape tot atît de credul ca cel mai credul mic-burghez, cititor al gazetelor alarmiste. Desigur, nu ignora că în afacerile de contraspionaj poliția colaborează cu militarii ; avea însă impresia că lăsau pe seama ei treburile ușoare, sau care puteau fi executate de subalterni, ca să rezerve ofițerilor specializați, în deosebi celor de la biroul al doilea, marea luptă din jurul secretelor. Dacă ar fi aparținut biroului al doilea, i-ar fi venit tot atît de greu să ia cu totul în serios poveștile de spionaj, și droaia aceea de neisprăviți care complotează timp de șase luni ca să obțină de la un caporal planurile unei magazii de echipamente.

Totuși, îi făcu oarecare impresie efectul pe care Quinette îl păstrase pînă la urmă.

— Cum ați spus ? Un debit de tutun din strada Alésia. Și patronul ar fi făcut parte din poliție ? Sinteți sigur că n-ați priceput greșit ?

Medita, frecîndu-și încet fălcile cu degetul cel gros și arătătorul mîinii drepte.

— Nu văd deloc cine ar putea fi. N-o fi cumva unul din acei vagi indicatori, cum avem atîția printre cîrciumari, și care la nevoie lucrează pentru noi, cu toate că-și păstrează legăturile cu cei din tagma cealaltă ? sau chiar se preface că e cu ei și le istorisește o întreagă poveste ca să-i facă să se dea singuri pe mîna lui ? Ideea n-ar fi rea. Dacă am priceput bine, regula lor ar fi de-a obliga pe neofiți să defileze prin fața cîrciumarului, care le-ar da sau nu viza. Dacă-i așa cum cred eu, e într-adevăr foarte nostim. Trucul ăsta de a face să-ți vină toate mutrele la domiciliu ! Iată unul care se pricepe să-și ușureze munca. Nu-i lipsește decît un aparat fotografic.

Rise cu poftă, apoi căzu iar pe gînduri.

— Totuși, mă miră mult. Aș fi auzit vorbindu-se despre asta. De cînd n-ați mai fost pe aici, mi s-a spus iar că nu avem nimic în legătură cu *Controlul social*. O să mă informez. Cazul nu va fi greu de limpezit. Oricum, e o notă foarte bună pentru dumneavoastră. A ! da. O să vorbesc despre dumneavoastră cu șefii mei. Lăsați-mi și lista numelor pe care le-ați reținut.

Quinette ar fi fost cel mai fericit om din lume dacă n-ăr fi avut în minte în clipa aceea imaginea unei anumite galerii în fundul unei cariere, în care se afla pe jos ceva inform și respingător. Imagine agasantă. De ce te îngrijorează? Omul care ți-a spus aproape cu entuziasm: „O să vorbesc despre dumneavoastră cu șefii mei“ e, evident, foarte departe de a te bănuși de-o crimă. Și orice s-ar fi petrecut după paisprezece octombrie în galerie, nimeni nu se va gândi la tine dacă stai liniștit. Atunci?

Atunci tocmai pentru că e foarte fericit, Quinette e și foarte pretențios în privința fericirii. Iată-l admis aproape oficial în poliție. A cerut să i se încredințeze o primă misiune, și a îndeplinit-o în chip strălucit. Aude dinainte ce se va spune despre el diseară sau mâine în cabinetul vreunui mare șef: „O achiziție valoroasă. Inteligență și dibăcie excepționale. Și cât de clare sînt rapoartele lui! Nu pui mîna adesca pe astfel de oameni.“ Marilhat îl și tratează ca pe un coleg, gîndește cu voce tare în prezența lui. Legătorul se simte acum ca la el acasă în micul birou cu scaunele de paie. Vede venind vremea cînd își va agăța pălăria de un cui într-un dulap pe care i-l vor indica. Pînă atunci, poliția îl primește cu un zîmbet, îl măgulește c-o dezmierdare. E, într-adevăr, o fericire de îndrăgostit. Cu cît însă femeia iubită se arată mai drăguță, cu atît te împaci mai greu cu gîndul că

ști ascunde ceva. „Tu nu-mi spui tot ce gîndești.“
Și o ceartă cumplită urmează dulcii îmbrățișări.

Quinette nu va putea fi cu totul fericit cît timp nu va ști dacă poliția s-a dus în galerie, ce-a găsit ea acolo, ce crede ea, pentru ce a tăcut.

Deunăzi, Marilhat a schimbat vorba și a luat o mutră suspectă. Așadar, s-au dus acolo; sau i-a chemat cineva. Au examinat obiectul pe pămînt; ce a mai rămas din el. Ar fi atît de bine să poată vorbi deschis. Quinette se stăpînește să nu strige: „Dar bine, iubite domnule Marilhat, pentru ce tot misterul acesta între noi! Spuneți-mi pe șleau că ați fost acolo. Spuneți-mi ce *a rămas*. Spuneți-mi ce ipoteze ați găsit cu cale să faceți. Spuneți-mi unde a ajuns ancheta. Ce motive profesionale v-au îndemnat — căci acum sînt și eu de-al casei; trebuie să mă inițiați în toate sforările meseriei — ce motive v-au îndemnat să nu permiteți ziarelor să vorbească?“

Își reprezintă farmecul unei expediții la fața locului, cu Marilhat, într-o frumoasă dimineată de iarnă. Muncitorii de la vagonete i-ar saluta pe cei doi domni. Datorită bărbii lui impozante, cheliei, Quinette ar trece drept „un mare șef“. Apoi ar pătrunde tot mai adînc în galeriile cînd călduțe, cînd răcoroase. Marilhat ar spune voios: „Nu credeam să mă reîntorc atît de curînd pe aici. Hm? Aproape nici o schimbare. Un vagabond a descoperit cadavrul. O să vă arăt locul exact. Ce dulce înfiorare!“

Vis prea frumos !

Avu doar curajul să strecoare o aluzie :

— Voi continua cu cei de la *Controlul social*. Mă interesează, nici vorbă. Și îmi dau seama de importanța lucrului. Dar în ziua cînd ați putea să mă chemați pentru o cercetare... ce știu eu... o cercetare... criminală... Dacă n-ar fi decît ca să-mi arătați cum procedați ; dificultățile, metodele... Sînt destul de plictisit că pista mea din strada Dailloud n-a dus nicăieri.

Marilhat zîmbește evaziv ; de altminteri cu bunăvoință. Se ridică tot ca și data trecută. Ca și data trecută, pare să-i indice lui Quinette că nu mai are timp. Adaugă :

— Da... dacă se ivește ocazia, nu zic ba. Dar nu aveți interes să vă împrăstiați. După părerea mea, ați dat de un filon. Trebuie să știți că supravegherea politică e foarte apreciată. E o muncă gîngășă. Chiar și fizicul dumneavoastră, manierele dumneavoastră vă ajută. Nu sînt sigur că ați izbuti printre borfași.

★

Ieșind de la comisariat, Quinette simte dorința să mai facă ceva. Vrea să scape, desigur, nu de sentimentul eșecului, dar de acela al lipsei de împlinire. Vrea să-și facă dovada că facultățile sale rămîn disponibile, că puterea sa rămîne eficientă în mai multe direcții. Vrea să-și spună, de ase-

menea, că viitorul lui nu va fi mai sărac. Iată poate lucrul de care se teme cel mai mult : o împuținare, o veștejire a viitorului său. Mai mult ca oricînd, acum vrea să-și simtă viitorul ca un hambar încărcat cu provizii bogate. Sau, mai curînd, seamănă cu un grădinar activ care nu-i mulțumit de el decît dacă toate răzoarele lui de zarzavaturi au ajuns la un anumit grad de dezvoltare dacă toate făgăduiesc ceva. N-are importanță dacă recolta, pe ici, pe colo, se lasă așteptată. Ceea ce e deprimant e pîrloaga, sau invazia buruienilor pe un loc bine însămîntat.

Intră într-o cafenea, se instalează în colțul cel mai liniștit ; cere hîrtie, toc și cerneală. Mapa conține din fericire foi mari de hîrtie cadrilată, îngrozitor de urîță, și plicuri înguste verzi-cenușii.

Taie o foaie în două ; apoi scrie cu majuscule mici următoarea scrisoare :

„Finetta mea adorată,

Am nevoie de pachetul meu. Mă înțelegi. Te rog să-l dai avocatului meu. Dușmanii stă la pîndă. Să avem răbdare. Sint al tău.

Augustin

pe viață“

Quinette recitește biletul. E destul de lung ? și destul de afectuos ? Nu conține prea multe greșeli de ortografie ? Unicul text original, din care legătorul continuă să se inspire, nu îngăduie să-ți

faci o idee despre frecvența medie a greșelii de ortografie la Leheudry. Pentru motivul că e foarte scurt ; și pentru că nu conține nici una. Cele pe care și le-a permis imitatorul său corespund dorinței de-a fi mai adevărat decît adevărul, care e ispita și primejdia artei. De altminteri, nu are importanță. Sophie nu le va observa. Cît despre majuscule, ele sînt o precauție rezonabilă. Quinette nu are modelul în fața ochilor, și se teme să nu se depărteze prea tare de el, dacă se bizuie numai pe memorie. Dacă ea o să se mire, îi va fi ușor să găsească o explicație.

După ce a închis plicul și l-a băgat în buzunar, se gîndește deodată la numărul 142 bis, din strada Faubourg Saint-Denis. De la ultima lui vizită acolo au trecut vreo zece zile.

„De ce nu ?“

Portăreasa de la numărul 142 bis strigă din fundul odăii : „Intră“. Ridică ochii. Îl vede pe domnul Dutoit, înclinîndu-se politicos și zîbind ca de obicei, cu pălăria în mînă. În cealaltă mînă ține un buchetel de crizanteme.

— Bună ziua, domnule Dutoit. Cred că nu am nimic pentru dumneavoastră.

— Bine, bine, scumpă doamnă. Sînteți sănătoasă ?

Ce bărbat distins ! Barba nu stă bine orişicui ; dar cînd e bogată, mătăsoasă şi purtată aşa cum trebuie, ea dă bărbatului de vîrstă mijlocie o autoritate căreia te supui cu plăcere. O țeastă atît de lucioasă, pe care se răsfrînge lumina ferestrei, nu-i urîtă de loc. Ai prefera un smoc de păr aspru şi încîlcit ? Nu oricine poate fi chel în felul acesta. Dar mai cu seamă vocea dovedeşte educaţia, blîndeţea firească şi dobîndită a caracterului, rangul social.

Femeile de condiţie modestă, dar cu gusturi delicate, suferă adesea în viaţă. Găsesc rareori bărbaţi vrednici de ele. Cînd ai douăzeci de ani, ți se întîmplă să întîlneşti un băiat frumuşel. Şi zilnic trec pe coridoarele, prin curţile, pe scările imobilului cîte un lucrător, cîte un comisionar cu mărfuri, cîte un controlor de la gaze care sînt destul de arătoşi. Dar care n-au pic de rafinament. Miinile murdare, hainele pătate, chiar fără să aibă drept scuză meseria. Trupuri greoaie, care miros urît. (Cînd intră vreo trei-patru în cameră la scurt interval, mirosul te răzbeşte.) Şi apoi pentru ce intonaţiile astea mereu tărăgănate, sau zeflemitoare, ca şi cum le-ar face plăcere să vorbească urît, să treacă drept şi mai ignoranţi, şi mai prost crescuţi decît sînt. De bună seamă, mai sînt şi cei care deodată, ca să te uluiască, încearcă să se exprime cu eleganţă. Dar ce stîngăcie ! Şi n-au

ajuns bine pînă jos, pe scara C, că-i auzi înjurînd pentru că s-au împiedicat de un preș.

Femeile acestea au totuși o inimă iubitoare; ele știu chiar mai bine decît altele ce-ar trebui să fie dragostea aceea a cărei vocație toți cred că o au; și sînt osîndite să nu cunoască decît îmbrățișări care pentru ele nu-s niciodată lipsite de o urmă de dezgust.

„Dar domnul Dutoit are un fel curios de a-și ține buchetul înaintea pieptului. Ai putea crede că... Cum? E pentru mine! O! Știu prea bine că vrea doar să-mi mulțumească pentru că am binevoit să-i păstrez corespondența, și pentru celelalte; și că nu trebuie să iau lucrurile altfel. Dar orice s-ar zice, trebuie să recunoști, să vii anume, cu flori atît de frumoase! Da, orice s-ar zice, o asemenea atenție! Și pleacă discret. Fără să insiste. Fără să abuzeze. N-am îndrăznit să-l rog să stea jos.“

Cînd să ia tramvaiul T A H, care l-ar duce direct la patroana papetăriei (existența atît de nimerită a acestui tramvai pe care-l uitase îi pricinuește, de altminteri, o adevărată plăcere), se uită în jurul lui, ca și cum s-ar întreba dacă nici o altă performanță pregătitoare nu-l solicita înaintea demersului său îndrăzneț în strada Vendamme. Îi plăcea să procedeze prin acumulare.

Femeiușca drăguță cu ochii triști... N-a mai văzut-o niciodată. Unde-i ea oare ? Cu un zîmbet duios, Quinette cercetează imensul orizont omesc. Păcat că nu i-a cerut adresa. Ce-ar face ? Nu știe. Dar cu siguranță că ar face ceva.

În timp ce pune piciorul pe scara vagonului, o voce lăuntrică îi șoptește : „La clasa întâi !“

XX

JALLEZ ȘI JULIETTE SE REGĂSESC

În ziua aceea de joi 24, ziua în care îi dăduse întâlnire Juliettei, Jallez se afla încă de la amiază într-o foarte bună dispoziție.

Dormise bine noaptea precedentă. Nu-și mai amintea amănuntele visurilor. Păstra însă o impresie generală cit se poate de reconfortantă: lungi șiruri de aventuri coerente și totodată animate; acțiuni ca prin minune mereu interesante, chiar cînd sînt banale. (La un moment dat, se găsea într-un soi de prăvălie, cu un prieten. Poate Jerphanion. Nu se petrecea nimic altceva decît ceea ce se petrece într-o prăvălie obișnuită; dar era uluitor de captivant; stătea în așteptarea încordată a ceea ce va urma; ca la teatru. De ce viața adevărată, cînd ne înfățișează aceleași lucruri, nu obține decît un sfert de atenție plictisită?) Erau și conversații de-o mare precizie, sonore și repizi. Spații. Colegi care se duc și vin. O lume aerată.

Dificultăți ; dar nu obsesia obstacolului, nu ritmul acela al îngrijorării și al eșecului care face ca anumite serii de vise să semene cu un dans sau cu o fugă a vieții zdrobite. Citeva viziuni lubrice, împăcîndu-se bine cu restul. Atingeri. Aderența intimă și încîntătoare a unui alt trup, în timp ce iei parte, cu toată cuviința, la evenimente de un viu interes general, într-o societate de oameni binecrescuți, cu care ai de-a face tot timpul.

Trezirea fusese bruscă. Minteia imediat disponibilă. Nici o suferință nu rățăcea prin mădulare. Impresia unei circulații bogate și a unui foarte ușor spasm visceral, pe care un nervos, cînd atinge pragul euforiei fizice, îl evită cu greu. Nu luase decît foarte puțină cafea cu lapte, iar piine aproape deloc. Căci tristetea și depresiunea îi stîrneau, la deșteptare, nevoia unei hrane abundente. (O înghițitură stimulatorie ca o pleasnă de bici, ca să reducă la tăcere sufletul neliniștit. Și ca să dea îndată ocupație animalului.) Digestia lui de dimineață fusese, așadar, cît se poate de ușoară.

Întîlnise pe coridoare, apoi în turnă, un Jerphanion optimist și înviorător. De altminteri, de vreo zi-două tovărășia lui Jerphanion îi ridica moralul. Cu toate că nu vorbea mai mult ca de obicei și nici nu se deda la manifestări zgomotoase, îți dădea, doar prin prezența lui, încredere și nădejde în viață. E drept că era în ajunul vacanței de anul nou. Jerphanion avea să petreacă o parte din ea în satul lui natal. Dar nu călătoria

aceasta era, pesemne, motivul veseliei lui, căci nu prea părea grăbit să plece. Va mai rămâne cel puțin pînă duminică. Îi spusese lui Jallez, care se arătase mirat, că voia să asiste în seara zilei de sîmbătă 26 la o mare întrunire publică, la care trebuia să vorbească Jaurès. Nu-l cunoștea pe Jaurès, și se felicita îndeosebi că avea să-l audă pentru prima oară într-o asemenea ocazie. Era poate adevărat. Dar, cu siguranță, nu era tot adevărul.

În sfîrșit, Jallez hotărîse să petreacă seara aceasta de joi 24, care era seara de Ajunul Crăciunului, la Closerie des Lilas, unde trebuia să aibă loc, în cîntea lui Moréas¹ și a lui Paul Fort², o ședință probabil mai strălucită ca de obicei. Nu era deloc sigur că se va amuza și nici că va sta mult acolo ; căci deoarece nu publicase încă nimic și nu scrisese aproape nimic, în mediul acela era un foarte mărunț personaj și nu cunoștea multă lume. Dar asta era firea lui, îi plăcea să zărească limpede capătul perspectivei zilelor sale. Dacă o plăcere chiar mediocră era prevăzută pentru sfîrșitul zilei — o distracție, o întîlnire cu cineva, o mondenitate — restul zilei beneficia de-o înrîurire fericită ; și el trăia cu mai multă ardoare. În timpul unui curs plicticos sau al unei anoste lecturi a autorilor prevăzuți în program, își spunea din cînd în cînd :

¹ *Jean Moréas* (1856—1910), pe adevăratul nume : Jean Papadiamantopoulos, poet francez, născut la Atena.

² *Paul Fort* (1872—1960), poet francez, născut la Reims.

„Diseară voi fi în cutare loc, voi face cutare lucru“. Şi chiar dacă nici locul, nici lucrul acela nu erau vreo mare scofală, simţea un înviorător val de căldură în jurul inimii.

Perspectiva acelei zile de jos 24 părea, deci, deosebit de plăcută, de vreme ce dincolo de întâlnirea cu Juliette, care, orice s-ar întâmpla, avea, fără discuţie, să fie interesantă, era sigur că ziua nu va rămîne pustie, ci se va sfîrşi în sînul unei animaţii alese.

Spusese lui Jerphanion :

— Vrei să vii cu mine diseară la Closerie ? O să fie un spectacol curios. Fie că-l iubeşti sau nu, Moréas e, oricum, o figură. Fără să mai vorbesc despre ceilalţi. Chiar şi tembelii şi cretinii. Căci tu cunoşti tembelul de la cursul de pregătire sau pe cel din turnă, dar n-ai avut ocazia să te apropii de cel cu veleităţi literare. Are mult mai mult haz.

Jerphanion la început s-a eschivat :

— Nu iau masa la Şcoală. Mănînc la nişte rude îndepărtate.

La insistenţele prietenului său, cît şi din curiozitate, spuse în cele din urmă :

— Ei bine, dacă vrei să mă aştepţi, cred că pot scăpa pe la zece şi jumătate.

Rămase, deci, înţeles că la unsprezece fără un sfert Jallez îl va aştepta pe Jerphanion în piaţa Saint-Michel. Nu vor mai avea apoi decît de urcat bulevardul. Astfel, pentru Jallez totul se aranja

de minune. Chiar și întoarcerea lui de la Căsoerie, în noaptea de Ajun, era apărută împotriva surprizelor gîndurilor singuraticе. Flecăreala prieteniei nu va lua sfîrșit decît la hotarul somnului.

Jerphanion adăugase :

— În schimb, o să vii și tu cu mine simbătă seară.

— Desigur. Nu l-am auzit pe Jaurès decît o singură dată, din întîmplare, și doar cîteva minute. Sînt încîntat.

★

Jallez merse pe jos de la Școală la micul scuar „unde se află o ruină“. Își ținea discursuri cutezătoare : „Viața nu mai e posibilă dacă te joci să complici totul. Nu trebuie să te gîndești prea mult la ce faci. Și nici să-ți rafinezi prea mult sentimentele. În dragostea aceasta, de ce am suferit ? de ce, mai ales, am provocat suferința ? Din pricina scrupulelor mele nesfîrșite ; și a excesului meu de gîndire. Ne găseam într-o situație foarte simplă ; cea mai simplă dintre toate situațiile omenești. Și care reclama o soluție veche de cînd lumea. Eram tineri și ne iubeam. Ei bine ! N-aveam decît să facem dragoste. În sensul total ; inclusiv cel fiziologic. Am fost ridicol. În această materie, e un pedantism absurd să vrei să fii mai tare decît natura. Cine vrea să fie înger devine bestie. E una din vorbele cele mai deștepte care s-au spus

vecodată. M-am lăsat amăgit. Am fost foarte-nenorocit, și în folosul cui sau pentru ce? Juliette nu aștepta decît să se dăruiască. Nu trebuie totuși să ne închipuim că fetele sînt caste din fire, și nici că ele consideră ca un sacrificiu actul pentru care simt că sînt făcute. Juliette știa lămurit că nu voiam să mă însor. Așadar, nici vorbă de abuz de încredere. Cinstea de fată mare ! Să nu confundăm totuși viața cu bluful social. De altminteri, și eu fără ipocrizie. Nu «cinstea» ei mă preocupa. Din fericire era ceva cu mult mai înalt ; și mult mai etern. Greșeala e de a băga sublimul acolo unde nu are ce căuta. Trebuie să te resemnezi ca în viața ta să existe șiruri de acțiuni naive și fără rost. Am fost, în felul meu, foarte sentimental. Și sînt încă și acum mult prea sentimental. Epoca sentimentului s-a încheiat. Secolul nou nu e sentimental. Asta nu împiedică alte forme de exaltare superioare ; dimpotrivă. Eu trebuie să mă apăr împotriva blindeței, împotriva farmecului. Trebuie să mă împietresc. Reamintirea Hélénei Sigeau... la ce orgie sentimentală m-am dedat, nu demult, în legătură cu ea ! Jerphanion zîmbea, ascultîndu-mă. Are o sănătate morală pe care i-o invidiez. Nu el ar fi avut naivitatea de care am dat eu dovadă cu Juliette. Nu-mi face confidențe. Dar sînt sigur că a avut mai multe aventuri de cînd a venit la Paris și că nu s-a încurcat în probleme de metafizică. A fost mult mai puțin intoxicat decît mine de virusul religios... Și acum, dacă ar fi în locul

meu?... O! n-ar sta mult pe gânduri. Și culmea e că toată lumea ar fi încântată. Fără discuție. Sărutările pe gură n-au mulțumit niciodată pe nimeni. Ce mi-ar trebui mie, care am trecut prin atâtea încercări în domeniul spiritului, e o cură de cinism.“

★

Ceea ce văzu mai întâi, fu o mică nălucă întunecată în fața vegetației de iarnă. Își potrivise mersul ca să ajungă înainte cu câteva minute. Dar ea sosise prima la întâlnire, cum se întâmpla adesea odinioară.

Puțin surprins de severitatea hainei ei, a cărei linie, de altminteri, o socoti frumoasă, căută îndată chipul, ochii. Era același chip drăguț și blind, aceiași ochi negri; dar totul scăldat într-o tristețe atât de adâncă, încît zîmbetul pe care-l schiță pare că vine dintr-un abis; el nu risipea tristețea; dimpotrivă, o lumina cu o evidență patetică.

Nu putu să-i spună decît „Bună ziua, Juliette“, și să-i ia mîna, pe care o strînse încet în mîinile lui. Nu îndrăznea s-o sărute. Ea îl privea fără vreo urmă de reproș, doar cu o nețîrmurită mirare.

Răspuse :

— Bună ziua, Pierre.

Și își strînse buzele, ca și cum, auzindu-se pronunțînd din nou numele acesta, ar fi simțit o emoție prea mare.

— Ai venit de mult ? Sper că nu te-am lăsat să mă aștepți.

— Nu, nu.

— Vrei să ne plimbăm puțin, ca altă dată ?

— Cum vrei tu.

— Și ai puțin timp liber ?

— Am avut totdeauna timp pentru tine ; știi prea bine.

În felul de a-l asculta și de a-i răspunde, ea arăta aceeași mirare ca la început, asemănătoare cu aceea a omului care se trezește.

El spuse, arătînd Parisul în fața lor :

— Preferi un anumit loc ?

— Nu... Poate pe-acolo.

Era direcția cartierului aceluia liniștit, situat între bulevardul Morland și fluviu, și care a păstrat caracterul de însingurare și de depărtare al insulei ce-a fost pînă acum un veac. E străbătut de cîteva străzi foarte obișnuite și e ocupat aproape în întregime de două sau trei clădiri administrative. Dar o favoare a peisajului și a luminii le conferă o demnitate pe care n-ar avea-o în altă parte. Te face să te gîndești la cartierul guvernamental într-un stat minuscul. Trecerea unei gărzi de doisprezece oameni, mergînd să-i schimbe pe ceilalți, cu manșete de culori vii, cu bicornuri sau cu căciuli, ar avea aerul cel mai firesc pe căile acestea drepte și tăcute, sau pe terasa pe care o formează cheiul deasupra fluviului. Insula Saint-Louis, în față, ar

fi orașul burghez, iar bazinul Arsenalului, care se adâncește de partea cealaltă, portul comercial.

Jallez la început strinsese ușor brațul Juliettei prin capă de culoare închisă. Astfel o împingea puțin. Ea mergea cu o jumătate de pas înaintea lui. Nu se ferea să se lase sprijinită. Dar poate nu dorea nimic altceva.

El dădu la o parte cutele capei și-i luă brațul, ca odinioară. Ea nu se eschiva, nu opunea un refuz, nu-și retrăgea brațul, dar nu izbutea să se relaxeze. Jallez o simțea pătrunsă și copleșită de deznădejde. I-ar trebui multă îngrijire ca s-o scoți din starea asta, ca s-o încălzești.

Schimbară câteva fraze, cele mai goale și mai obișnuite cu putință; nu atât pentru conținutul însuși al frazelor, cât pentru a se redeprinde să comunice între ei.

Avu chiar curajul s-o întrebe, știind bine că întrebarea lui era primejdioasă :

— Și tu ce-ai făcut în timpul ăsta ?

Ea își întoarse o clipă ochii spre el, parcă ar fi vrut să scruteze chipul de unde-i venea o asemenea întrebare. Părea mereu cuprinsă de aceeași uimire străbătută de un zîmbet trist. Deși nu avea vreo înclinație spre ironie, vorbele acestea ale lui Jallez stîrneau totuși în ea un fel de ironie a inimii. Apoi zîmbetul dispăru brusc. Urma de ironie se șterse. Își dădea poate seama că întrebarea căpăta un alt înțeles, provoca un alt răspuns. Trăsăturile ei luară o expresie dureroasă. Într-o zi, odinioară,

după o ceartă pe care o avuseseră, Jallez o auzise spunînd, exact cu același chip, cu aceeași privire : „Totul s-a sfîrșit“, înțelegînd prin asta nu că ea voia să rupă cu el, dar că nu mai credea în dragostea lui, că nu mai credea în nimic, și că prăpastia neantului se deschidea înaintea ei. „Totul s-a sfîrșit.“ Nu uitase accentul acestor cuvinte. Nicio-dată vreo vorbă rostită de un altul nu-i păruse mai puțin o formulă deșartă. În ziua aceea, Juliette, privind țintă înainte, spusese pur și simplu ceea ce vedea ; ceea ce i se părea că vede. Și chipul ei luase această mască a deznădejdiei.

Fu, așadar, ea și cum Jallez ar fi auzit : „Totul s-a sfîrșit“. Dar ce se sfîrșise atît de definitiv, ce se sfărîmase, unde era ireparabilul ?

El continuă, încercînd să nu dea greutate întrebării, s-o mențină în tonul drăgălășeniilor amoroase :

— Te-ai gîndit uneori la mine ?

Ridicase oare ea din umeri ? O smucitură a brațului pe care-l ținea îi dădu această impresie. Totuși, fața i se destinse puțin.

— Am recitat scrisorile tale.

Îi strînse brațul, se opri, o sărută pe tîmplă. Ea ținea mereu ochii în jos. El regăsea cu încîntare liniile aceluia profil ale cărui trăsături păreau fiecare forma carnală a unei idei afectuoase.

De cîteva minute începuse o ploaie mărunță. Abia dacă-ți uda puțin hainele. Stropii care-ți ajungeau uneori în obraz nu făceau decît să-ți redeștepte simțămîntul pe care-l aveai despre

iarnă, despre ziua în amurg, despre fluviu, despre imensitățile friguroase, despre răbufnirile norilor și ale aerului fluvial trecînd peste poduri, peste docurile din depărtare, peste uzinele de pe maluri.

O sirenă de remorcher șuiera chiar lângă ei. Juliette caută mîna lui Pierre sub capă, parcă ar fi vrut să-i spună : „Auzi. Mi-ai vorbit despre ea în scrisoarea ta.“

Și Pierre se gîndea, sau cel puțin o regiune a spiritului său păstra destulă libertate ca să se gîndească, intermitent : „Ce înseamnă dorința, voluptatea, mofturile cu posesiunea fizică, alături de asta, alături de aceste tandre și amețitoare abisuri ?... Sentimental... Nu... Există însă un univers al sentimentului. Nimeni nu te silește să intri în el... Dar odată ce-ai intrat, sau odată ce te-ai întors în el, cum să mai tăgăduiești că-i fără asemuire și fără margini, plin de muzici care te fac să le uiți pe toate celelalte, înzestrat cu farmece față de care toate celelalte ți se par deodată vulgare. Cum să nu-ți dai seama încet că străfundurile lui se întîlnesc, nu se știe pe unde, cu acelea ale serii, ale iernii, ale fluviului, cu acelea ale norilor, cu acelea ale tinereții, cu toate scăpările, cu toate evaziunile, și cu cele mai frumoase strigăte din lume, și cu frământările, cu mareele care merg să scalde nisipurile unei plaje eterne... Spune, tu care făceai pe șmecherul adineaori, te mai gîndești tu în clipa asta la fleacul acela egoist și înfrigorat care e dorința de posesiune trupească ?“

XXI

CINA ÎN PLACE DU TERTRE

„Rudele îndepărtate“, cu care Jerphanion trebuia să ia masa, se numeau Jeanne, modistă în strada Turbigo.

Cu o seară înainte, cînd se întîlnise din nou cu fata, îi propusese această mică petrecere. Destul de timid. Jeanne avea să gîndească poate că vrea să precipite lucrurile. Și nu însemna oare s-o silească să smulgă nițel prea repede o învoire de la părinții ei, sau să se aleagă cu reproșuri din partea lor, mai cu seamă într-o seară de Crăciun? Își prezentă, așadar, propunerea ca o dorință îndrăzneată, înaintînd în vîrfurile degetelor.

Jeanne îi risipi îndoiala. Ea găsi numaidecît invitația foarte drăguță, se gîndi două secunde și declară că după părerea ei „s-ar putea aranja“. El ar fi preferat ceva mai multă rezistență. Bărbații sînt greu de mulțumit.

Deoarece începea să aibă o ușoară bănuială penibilă, simți nevoia să se liniștească într-un fel sau în altul :

— Părinții dumitale n-au să spună nimic ?

— O ! Ce-ar avea de spus...

Se corectă :

— Adică, părinții mei sînt foarte severi. Dar nu sînt obligată să le istorisesc totul. O să le spun că ies cu o prietenă.

— Ca să luați masa împreună ? Vor găsi că-î firesc ?

— Evident, nu trebuie să se repete prea des. E o prietenă pe care ei o cunosc foarte bine. De pildă, în ajunul lui paisprezece iulie, a venit să mă ia, și am plecat așa amîndouă, fără să mîncăm, ca să avem mai mult timp să vedem balurile, iluminațiile, retragerile cu torțe. Chipurile mîncam ceva pe drum : o cafea cu lapte, un sandviș, niște măsline. Mie-mi ajunge întotdeauna ! 'A ! dar ce-i mai plictisitor e că trebuie să mergem la slujba de la miezul nopții la Sacré-Coeur.

— Cu cine, cu prietena dumitale ?

— Nu. Cu părinții și cu niște vecini. Să nu crezi că mă amuză. O ! dar nici nu mă plictisește. Ce idee însă să mergem la Sacré-Coeur ? Cînd, de pildă, Notre-Dame era mult mai aproape. Vecinul le-a băgat în cap asta. Se pare că nicăieri nu se cîntă așa de frumos. Cred că vor să plece de acasă pe la nouă jumătate. Cum să facem ?

Înțelesese că ea ține să meargă la slujba aceea de la miezul nopții.

— Nu prea am mai avea timp, în cazul ăsta. N-ai putea să te întâlnești cu ei undeva, ca să putem sta împreună pînă pe la zece ?

— Dar unde să mă întîlnesc cu ei ?

— Poate prin împrejurimile bazilicii. La nevoie, am putea mînca pe acolo.

— Chiar așa. O să-i aștept la stația de autobuz sau la ieșirea din metro. Chiar așa.

— Dar prietena dumitale ? Va trebui s-o pui la curent, nu ?

— Sînt mici servicii care se fac. Am o idee bună : o să-i spun să ne întîlnim puțin înainte, și vom merge împreună să-i așteptăm pe părinții mei. Nu ne rămîne decît s-o luăm cu noi la biserică. Asta o să-i întărească sentimentele religioase.

Jerphanion ținea la reușita mesei lui cu fata, care era primul eveniment al vieții lui amoroase la Paris. Nu pentru că ar fi avut ambiții gastronomice. Era, de altminteri, convins că mica lui prietenă n-ar da prea multă atenție meniului. Voia însă ca împrejurarea să fie agreabilă, să lase după ea o amintire plăcută. Și, în primul rînd, de ce să n-o recunoaștem ? lui însuși voia să-și fie pe plac. Desigur, dorea ca fata să nu-și regrete seara, și, mai cu seamă, să nu observe că

era un proaspăt parizian, prea puțin la curent cu resursele orașului și stângaci în felul de a le folosi. Ceea ce conta însă și mai mult pentru el era să realizeze o cină de îndrăgostiți, foarte aproape de imaginea ideală pe care și-o făcea despre ea. O masă mică ; într-un colț puțin retras, dar împrejur animație ; bucuria celorlalți la o depărtare doar cât să ajungă risetele. Un loc citadin și rustic în acelaș timp. Fantezie, dar nicidecum lux. Umbrare de verdeață ar fi convenit de minune. Dar nu cînezi sub umbrare în seara de Crăciun. Să așteptăm Sfîntul Ion de vară. De fapt, strofele lui Baudelaire, în privința cărora se cam strîmbase, sfîrșiseră prin a-i desena în cap fresca iubirilor dintre tineri. Îi trebuia chiar și vinul în urcioare și viorile vibrînd după coline. Murger¹ contribuia poate și el cu ceva, și alte lecturi mai puțin nobile. Dar Baudelaire își asumase toată răspunderea. Nu îndrăznești să te iei în zeflemea pe tine însuși, să te îndoiești de calitatea unui vis sau a unei plăceri, cînd ai un asemenea garant.

Unde să găsească măsuta, urcioarele cu vin și boschetele care ar mai putea dăinui în decembrie ? Pe Butte, cu siguranță. Jerphanion avea pentru această Butte, pe care abia o cunoștea, o prietenie poetică. Multe din visările lui se cuibăreau acolo,

¹ *Murger Henri* (1822—1861), talentat scriitor francez ; cunoscut mai ales prin romanul *Scenes de la vie de bohème* după care s-a scris libretul operi *Boema* de Puccini.

ca berzele pe acoperişurile din Alsacia. Era patria aspiraţiilor sale mărunte.

Ar fi folosit bucuros erudiţia lui Jallez. Nu avea însă curajul să-i mărturisească povestea cu modesta. Se hotări deci să dea el o raită pe acolo, în cursul după-amiezii, ca să recunoască terenul. Ezită îndelung între cele patru localuri din Place du Tertre, care erau pe atunci „Bouscarat“, „Spielmann“, „La Mère Catherine“ şi „Le Coucou“. Un al cincilea intră în competiţie, situat la doi paşi, la colţul străzii Saint Rustique cu strada Sălciilor.

„Bouscarat“ şi „Spielmann“ îi făcură impresia că nu oferă posibilităţile de izolare relativă pe care o dorea, şi nici culoare locală. Se deosebeau prea puţin de o cârciumă oarecare din cartierele vechi. „Le Coucou“, ghemuit în fundătura pe care-o prezintă piaţa Calvarului, îl sedusese numaidecît. Dar o privire asupra preţurilor de pe lista de bucate îi stîrni oarecare îngrijorare. Şi apoi sala era, într-adevăr, foarte mică. Nu puteai spune sau face nimic fără să afle toţi vecinii. Birtul din strada Sălciilor ar fi întrunit cele mai multe avantaje în sezonul de vară. Umbrarele lui de verdeaţă erau însă pustii; nu-i rămînea decît interiorul, care era trist. Jerphanion se hotări pentru „La Mère Catherine“, dar îi părea totuşi rău că localul seamănă cam mult cu o dugheană de tînichigiu din suburbie. I se arătă însă într-un colţ o masă care era, fără îndoială, o masă de îndrăgostiţi. Îngrădirile iernii se simţeau mai puţin ca în altă

parte. Tinerețea și sărăcia nu zăreau în jurul lor decît aspecte care le erau dedicate. Baudelaire n-ar fi refuzat vinul dintr-un urcior din astea de lut smălțuit.

Tot ce-i putea în mod rezonabil pretinde Jerphanion serii aceleia era să nu-l dezamăgească prea tare. Există astfel în viață o întreagă categorie de evenimente de-o importanță foarte inegală, care au însă caracterul comun de-a valora nu atît prin ele, cît ca o verificare a uneia dintre visările noastre. Ele repetă, întrucîtva, în limbajul realității, un eveniment imaginar. Noi nu mai ascultăm atît propria lor sonoritate, cît acordul sau dezacordul lor cu modelul interior. Nu le mai sîntem recunoscători de neprevăzutul pe care ni-l aduc, chiar atunci cînd acest neprevăzut ar fi avut darul să ne încînte, dacă ne păstrăm judecata liberă. De aceea ne și satisfac atît de greu. (Noaptea nunții, mai cu seamă pentru femei, intră în categoria aceasta.)

Jerphanion, din fericire, nu avea, în privința asta, mania subtilităților. Nu era dintre aceia pentru care cea mai mică fantezie a realității, felul ei de-a face deodată ce-i trece prin cap, lipsa ei de considerație pentru conveniențe sau unitatea impresiei, necuviințele sale naive sînt o adevărată tortură. De fapt, el iubea realitatea. Știa că visările sînt într-o situație privilegiată. În primul

rînd, ele escamotează amănuntul. Și întotdeauna amănuntul e cel care ne deranjează. Sărmana realitate e nevoită să lase să se vadă amănuntele.

Din bunăvoință față de ea, Jerphanion consimțea să închidă ochii în anumite momente. Nu pentru a salva cu orice preț o lume convențională, și nici din teama de adevăr. Cînd însă ne găsim într-o împrejurare plăcută, unde se cuvine mai curînd să petreci decît să cunoști, e cît se poate de nepotrivit să proiectezi în jurul tău o perspicacitate supărătoare. Ne stricăm o clipă bună și nu aflăm nimic pe care în fond să nu-l fi știut dinainte. (După cum un medic stînd la masă în fața unei femei frumoase nu va face prostia să-i examineze pielea, numărînd rupturile capilarelor și obsturările foliculilor.)

Jerphanion găsi, așadar, mijlocul să petreacă o seară foarte plăcută. Din capul locului, lăsă să-i cînte în inimă un fel de muzică ușor poetică, ale cărei ondulații, ritornele, repetări languroase slujeau la menținerea acelei unități de impresie care e tocmai ceea ce obține mai greu realitatea. Incidentele, vorbele se așezau pe firul acestei muzici ca niște frunze pe valuri, împrumutau legănarea ei favorabilă, și multe vulgarități se înecau discret în ea.

Jeanne era o fetiță rînd pe rînd zvăpăiată și visătoare. După mai multe minute de trîncăneală veselă și agitată, în care ideile se fugăreau unele pe altele, deodată tăcea, lua o mutră aproape în-

tristată, căsca spre tine ochii ei albaștri, ca și cum și-ar fi pus cele mai serioase întrebări în privința caracterului tău sau a destinului. Băgai atunci de seamă că pe chipul ei erau trăsături fine, sensibile, nervoase, pe care le și pîneau supărările viitoare — ca niște păsări de pradă cocoțate pe crengi și care, de departe, își aleg hrana cea mai bună.

De altminteri, dacă te apucați s-o privești în clipa aceea, se întîmpla ca mutra melancolică să se preschimbe în zîmbet, apoi în hohot de rîs. Și Jeanne răspundea privirii tale cu un aer de sfidare, arătîndu-ți vîrfurile limbii.

Nu prea avea poftă de mîncare. Citirea meniului, descifrarea unor termeni mai rari, sau ale căror litere scrise cu creta pe tăbliță se cam șterseseră, sosirea mîncărilor o amuzau mai mult decît corvoada de-a se hrăni. Preferințele ei mergeau în primul rînd spre crudități, spre crevete și stridii. O salată cu ouă tari o încînta, și era de ajuns să-i adaugi o bucată de crab sau de langustă ca să aibă impresia că a atins sublimul în această categorie de delicii. În principiu, nu-i plăcea carnea. Ceea ce izbutea s-o intereseze în anumite feluri de mîncare, ca iepurele de casă, gătit vînatorește, sau rinichii cu sos maderă, era prepararea lor picantă.

Jerphanion reuși s-o facă să bea două sau trei pahare de vin. Nu era obișnuită cu băutura, și spre sfîrșit declară că i se învîrte capul : „Dar dumneata vrei să mă ametești, domnule ! Vrei să mă

amețești ! spuse, afectînd un ton teatral. Vinul
știi, eu ...în primul rînd, e pentru bărbați. Cafeaua
a, da, cafeaua !..." Pretinsa ei amețeală nu se ma-
nifesta, de altminteri, decît printr-o ușoară roșeață
a feței, o privire mai galeșă a ochisorilor ei al-
bastri și o mai mare ușurință de a-și pune capul
pe umărul lui Jerphanion. Nu prinsese mai mult
curaj la vorbă.

E drept că Jerphanion n-o îndemna la confi-
dențe. Ba chiar dimpotrivă. În seara aceasta, cel
puțin, nu avea deloc chef să știe de ce unchiul
Etienne o părăsise pe mătușa din strada Croule-
barbe. Ținea să aibă de-a face numai cu Jeanne.
Nu invitase familia ei ; nici trecutul ei. Toți acești
intruși își vor impune oricum prezența mult prea
curînd.

Ascultă cu mai multă plăcere cîteva întîmplări
de la atelier, pe care ea le povestea cu destul haz.
(Jallez prevăzuse și poveștile de atelier. Al naibei
om !) Cu condiția să neglijezi amănuntele, să nu
cauți cu orice preț să te descurci în atribuirea
spuselor uneia sau alteia (Atunci ea i-a zis... Atunci
cealaltă i-a zis...) și să renunți de a-ți face o idee
clară despre vinile reciproce ale premierei și ale
domnișoarei Anna, toate astea produceau un zum-
zet feminin și copilăresc care părea că vine din
străfundurile Parisului ca și celelalte rumori. Era
unul din mirosurile peisajului, una din soliile
orizontului, unul din cele treizeci și două de sec-

toare — cel mai drăgălaș colorat — ale rozei vînturilor.

Și apoi, trebuia, oricum, să vorbești despre ceva. Un colț, chiar retras, dintr-o cîrciumă, nu-i o odaie unde dezmierdările sînt de ajuns. Jerphanion nu putea totuși să aducă vorba despre societatea viitoare, nici despre Jean-Jacques, nici despre Baudelaire. Nici chiar despre dragoste. Frazele pe care le-ar fi rostit i-ar fi părut fetei de-o obscuritate pretențioasă („De unde a mai scos-o și pe asta?”) iar acelea la care s-ar fi așteptat ea, i-ar fi strepezit lui dinții. În această materie se mulțumea să-i vorbească Jeannei despre chipul ei. Subiectul, de altminteri, părea că o interesează.

Din cînd în cînd, îi lua mîna, îi pipăia brațul, o săruta sau îi cerea o sărutare. După desert nu se sfîi să-i mîngîie talia și pieptul.

Ea simula o mutră severă și, aruncîndu-i pe furis o privire care putea să pară destul de experimentată, spunea :

— Știu eu cine-mi ești ; știu eu.

În jurul lor, mica piață, care nu era încă frecventată de Parisul elegant, păstra în această noapte de Crăciun aspectul ei de toate zilele. La „Mère Catherine” ca și la celelalte birturi, majoritatea clienților erau, de bună seamă, localnici. Jerphanion se uita la ei cu oarecare respect, socotind că trebuie să fie artiști. I se părea că femeile au ceva opulent și senzual, atît în priviri cît și în

atitudini. Își închipuia existențe libere, poate dificile, vesele totuși; colegi fumîndu-și pipa într-un atelier și discutînd despre arta lor; echivalentul turneelor, dar fără odiosul decor administrativ, fără obsesia examenelor și cu acel ceva amestec pe care-l adaugă prezența femeilor „cu șoldurile pline“ și cu „sînii trufași“.

XXII

ȘEDINȚĂ LA CLOSERIE. VISURILE LUI MOREAS

— A ! Bine că ai venit ! Bună seara, amice.

— Am venit pentru că ți-am promis. Dar acum nu mai am chef să merg. Aș avea acolo aerul vărului din provincie pe care-l scoți în lume.

— O să ne așezăm într-un colț. Nimeni nu se va sinchisi de noi. Poate că voi fi nevoit să strâng mîna lui Paul Fort la sosire. Căci face oarecum pe gazda.

— Dar... va fi nevoie să mă prezinți ?

— Îți voi bîlbîi numele. Și o să-i strîngi și tu mîna... Pf !... Țin să asîști și tu. Mai ales azi, nu e exclus să vină trei sau patru tipi importanți. În tot cazul, vor fi Moréas și Paul Fort... Închipuie-ți că ai fi putut să-ți faci teza de licență despre întrunirile lui La Fontaine, Boileau și ceilalți, la Auteuil, sau despre salonul doamnei du Deffand. Te-ai fi spetit să reconstitui atmosfera, compor-

tarea personajelor. Ai fi dat orice ca să regăsești o fraktură de conversație autentică...

— Pentru că ar fi fost vorba de La Fontaine, de Boileau, sau de Voltaire...

— Asta e ! Nu ești în stare să simți „istoricul” decît în trecut. Ca și cum istoria n-ar fi cea mai emoționantă chiar în clipa în care se face ! Paul Fort este un poet excelent, probabil un mare poet. Moréas e cu siguranță un poet mare.

— Totuși l-ai bîrfit uneori față de mine.

— Ca o reacție împotriva unor admiratori care se slujesc de el pentru a-i nega pe ceilalți. Ca să-l dărîme pe Verhaeren ¹, de pildă. De bună seamă, există oameni mai mari decît Moréas ; și mai e și altceva de spus decît puținul pe care l-a spus el. Dar tot astfel există și oameni mai mari decît La Fontaine sau decît André Chénier.

— Am citit ceva de el. Nu m-a epatat.

— E anume făcut ca să nu epateze. Și numai faptul ăsta e foarte impresionant. Căci trăim o epocă în care arta caută peste tot să epateze. În genurile cele mai diferite. Rostand caută să epateze. Francis Jammes caută să epateze. Claudel caută să epateze. Era gata să spună Debussy. Apoi Rodin ! Fără să mai pomenim de pictorii cei mai recenți.

— Da, dar decît să ajungi la platitudini...

— Ascultă, dragul meu. Sintem pe bulevardul Saint-Michel. E ora unsprezece noaptea. Vezi cobo-

¹ *Emil Verhaeren* (1855—1916), poet simbolist belgian.

rînd căruțele astea ? Nu mai e lume prea multă.
Dar situează toate astea trei ore mai tîrziu, într-o
noapte cu desăvîrșire pustie, alta decît cea de Cră-
ciun. Și ascultă :

Encor sur le pavé sonne mon pas nocturne.

O Paris, tu me vois marcher

A l'heure où l'on entend dans l'ombre taciturne

La charrette du marâcher.

Paris, ô noir dormeur, Paris, chant sur l'enclume,

Et sourire dans les sanglots...¹

— Nu e grandios ? spune drept ! Nu e grandios ?

Paris, ô noir dormeur, Paris, chant sur l'enclume

Et sourire dans les sanglots,

Que ne suis-je couché, lorsque Vesper s'allume

Sur les varechs, au bord des flots !²

— Te oprișezi la timp.

— De ce ? „Vesper“ te deranjează. „Sirius“ nu
te-ar fi deranjat.

— Afară de asta, mi se pare că e o lîncezire
a strofei.

— Nu. E sfîrșitul exalației lirice. Cîntul care
expiră. Dar ce amploare a avut ! Să dai o asemenea

¹ Pasul meu nocturn mai sună încă pe caldarîm. / O,
Paris, tu mă vezi umblînd / În ceasul în care se aude
în umbra tăcută / Căruța zarzavagiului. / Paris, tu care
dormi în întuneric, Paris, cînt pe nicovală / Și zîmbet
printre lacrimi...

² De ce nu sînt culcat, cînd Vesper se aprinde, / Pe al-
gele marine, la marginea valurilor !

impresie de măreție prin mijloace atât de simple !
Și ce durabil e totul ! Nici un cuvânt care să-ți
dea impresia de modă. Nu văd de ce, peste un
secol sau două, doi tineri plimbându-se noaptea
n-ar simți aceeași plăcere ca și noi la recitarea
acestor strofe ? Sau la a acestora... Iată :

*Quand je viendrais m'asseoir dans le vent, dans
la nuit,*

Au bout du rocher solitaire,

Que je n'entendrais plus en t'écoutant, le bruit

Que fait mon coeur sur cette terre ;

Ne te contente pas, Océan, de jeter

Sur mon visage un peu d'écume.

D'un coup de lame alors il te faut m'emporter

Pour dormir dans ton amertume.¹

— Ar trebui să poți s-o spui pe nerăsuflăte.
Legato.

— Așadar, știi tot Moréas pe dinafară ?

— Nu chiar tot. Dar când e în momentele lui
cele mai bune, scrie de *neuitat*. Ai impresia că știi
astea din copilărie. Și că nu vorbește poetul care
poartă numele de Moréas, ci însăși Poezia, ca să
exprime o durere pe care omul a cunoscut-o din
toate timpurile. În asta constă miracolul. Două

¹ Când voi veni să mă așez în vînt, în noapte, / La
capătul stîncii singuratice, / Când, ascultîndu-te, nu voi
mai auzi zgomotul / Pe care-l face inima mea pe acest
pămînt ; / Nu te mulțumi, Oceanule, să arunci / Peste
fața mea puțină spumă. / Talazul tău să mă ia cu el /
Ca să dorm în amărăciunea ta.

strofe care la prima vedere par cu totul livrești, făcute din clișee elegante, și care izbutesc să fie în același timp un adevărat strigăt de deznădejde, și de deznădejdea cea mai adâncă, cea mai totală. Cît de minoră și de anecdotică ne apare în comparație suferința lui Verlaine ! Și iată pentru ce e pasionant să privești și omul. O să-l privești, nu-i așa ? Aerele lui de matamor¹ mustăcios, de crai tomnatic de cazinou ; și cînd te gîndești că în dosul a toate astea zace o durere beethoveniană !

— Pot să-ți mărturisesc o reflecție ?

— Mă mai întrebi ?

— Destul de tîmpită, probabil, te previn... Nu te supăra. Am impresia că, poate fără să-ți dai seama, admirațiile tale pentru autorii în viață, sau foarte recentți, și nu numai admirațiile tale, dar interesul, simplul tău interes, chiar și criticile pe care găsești că e cazul să le faci, se îndreaptă aproape exclusiv către tipi — o să spun o enormitate — puțin cunoscuți. Mă înțelegi ? Foarte cunoscuți într-un cerc restrîns, dar pe care epoca în ansamblul ei pare să-i ignoreze. Care sînt numele pe care le ai tot timpul în gură ? Acelea pe care le-ai rostit în astă-seară, și cîteva altele ca... mai știu eu... ca Rimbaud, sau Mallarmé, sau Gide. Sînt pe deplin încredințat, ține seamă, și că în toate epocile lista gloriilor recunoscute n-a corespuns nici-

¹ *Matamoras*, personaj lăudăros din comedia spaniolă.

odată cu aceea a gloriilor adevărate și durabile. Dar chiar pînă într-atît ?...

— Ți se pare suspect ? Și mie la fel. De cîte ori nu mi-am zis : „Sîntem cîteva mii care ne-am înfierbîntat imaginația“. Ei bine, după o matură judecată, epoca, „în ansamblul ei“, cum spui tu, e aceea care se înșeală.

— Dar, ți-o repet : pînă într-atît, e fără precedent și inexplicabil.

— Fără precedent, da. Inexplicabil, poate nu. Dacă am avea timp... Lucrul nu s-a produs dintr-odată. Unele indicii apar chiar din timpul Imperiului al doilea. Dar, îndeosebi de vreo douăzeci de ani încoace, situația a devenit stranie. S-a produs un fel de schismă. De o parte marele public, epoca „în ansamblul ei“ — cu scriitorii și cu artiștii ei (căci e adevărat pentru toate artele) pe care-i răsfață, pe care-i îmbogățește, pe care-i acoperă cu onoruri. De altă parte, un fel de biserică persecutată. Da, nu văd altă comparație mai bună. Protestanții sub Ludovic al XIV-lea sau catolicii din Anglia sub Cromwell. Cînd ai însă un pic de bunăcredință și oarecare cultură, o oarecare familiaritate cu marile opere ale trecutului, deprinderea, cînd cauți un exemplu de lucru frumos sau de om de geniu, să te gîndești mai curînd la catedrala din Chartres, decît la o gară a căii ferate de centură, și la Hugo, decît la Béranger, vrînd-nevrînd ești silit să recunoști că „biserica persecutată“ cuprinde trei sferturi, ca să nu spun mai mult, din oamenii de ge-

niu sau de excepțional talent din toate domeniile, care au apărut la noi de pe la 70 sau 80 încoace. Marea presă îi ignorează. Criticii reputați evită să vorbească despre ei, sau îi fac praf în două cuvinte. Revistele importante, teatrele, Saloanele oficiale, Academia, Institutul și celelalte le sînt închise. Un francez de cultură medie ar holba ochii mirat sau ar rîde dacă le-ai rosti numele... O ! Da. E un lucru misterios. Probabil de ordin social. O criză de creștere a democrației.

— Dar... o asemenea situație poate dura ?

— Sînt cîteva simptome vagi de schimbare. Cazul Rodin, de pildă, a cărui glorie a început să se impună — o ! nu peste tot ; și cu prețul a cîtor rezistențe ! Vilva care se face în jurul lui Debussy. (Bineînțeles, de fapt „epoca“ detestă asta. Vorbește însă despre asta ; știe că asta există. Progres enorm.) Cazul Barrès e cu totul special. Barrès, introducînd prin fraudă, grație unor nenumărate șiretlicuri, o parte din erezie chiar în sînul Bisericii oficiale... Dar în total oprimarea, înăbușirea subzistă... Îți pomeneam, adineaori de tendința universal răspîndită de-a epata. La cei consacrați, asta nu poate avea altă scuză decît poate dorința lor de a se amăgi în privința propriei lor vulgarități. La ceilalți însă, e efortul deznădăjduit de a se face auziți ; e bomba pe care o arunci în capul oamenilor, ca cel puțin s-o observe... Pe scurt, te duc la o mică adunare a „bisericii persecutate“... Cit despre Moréas, el însuși, după ce a azvirlit în

tinerețe câteva focuri de artificii, a ajuns cu vîrsta la o seninătate olimpică. Nu se mai războiește decît cu zeii :

*Apollon, dieu cruel, ennemi de ta race,
Si tu m'as fait saigner tout le sang de mon coeur,
Ce que tu châtiais, c'était ta propre audace.*¹

— Dar atunci, strigă Jerphanion, pe care convin-gerea camaradului său îl cucerea puțin cîte puțin, și căruia ea îi redeștepta generoasele furii ale unei rase neconformiste, dacă e drept ce spui tu, e un scandal nemaipomenit ! E o altă față a nedrep-tății. Asta ne creează o altă formă a datoriei re-voluționare.

— Accea pe care, în ceea ce mă privește, o simt mai intens. Ai dreptate... Nu știu ce ne re-zervă viitorul. Poate o agravare a stării actuale : insula îngustindu-se pe măsură ce crește popoul. Poate, dimpotrivă, triumful acestor glorii suferinde și al Spiritului pe care-l manifestă. În tot cazul, o ușoară compensație, chiar de pe acum, e ardoarea care ne stăpînește. Ardoare de militant și de con-spirator. Orice s-ar întîmpla, nu voi regreta că am cunoscut în tinerețea mea o vreme în care admi-rația era însoțită de un anumit fior de eroism.

¹ *Apollon*, zeu crud, dușmanul celor de-o seminție cu tine. / De m-ai făcut să sîngerez tot sîngele din inima mea, / Ceea ce tu pedepseai era propria ta îndrăzneală.

— Aşadar, spuse în şoaptă Jerphanion, când luară loc pe o banchetă în fundul sălii, toţi ăştia sînt oameni mari ?

— Nu-ţi bate joc de mine.

Cu privirea lui de ţăran circumspect, Jerphanion cerceta pe cei din jurul său. Vreo patruzeci de persoane, mai mult sau mai puţin grupate pe la mese, dar vorbind de la o masă la alta. Fumul şi rumoarea unei săli obişnuite. Dar — la drept vorbind — o atmosferă mult mai excitantă. Ici şi colo s-au şi adunat cîteva vrafuri de farfurioare. Cafele cu frişcă ; halbe nenumărate ; două sau trei absinturi. În faţa cîtorva privilegiaţi, cupe cu şampanie-whisky. Mutre de toate vîrstele şi de toate felurile. Costume de o eleganţă sau de o ciudăţenie foarte variată. Multe veste de fantezie. Haine de funcţionari, pe care le înveselea cîte o cravată inzorzonată. Puţine femei. Niciuna cu adevărat frumoasă. Jerphanion, gîndindu-se la ceea ce văzuse adineaori pe Butte, socotea că Place du Tertre era mai prietenoasă, avea femei mai frumoase (Jeanne, acolo sus, nu era cea mai frumoasă), un simţ al vieţii mai melodios şi mai antrenant. Dar seriozitatea specială care domnea aici îi se impunea pînă la urmă.

Paul Fort stătea acum de vorbă, în picioare, nu departe de uşă, cu doi tineri cărora le strîngea afectuos miinile. Bărbat subtil şi plăpînd, strîns într-un veston scurt, negru ca dracu' din cap pînă în picioare. Nas mare, ochi mari, mustăţi groase.

O chică deasă, ca un capac prins într-o parte și căzind pînă peste ureche. O cravată lată, înfășurată în jurul gîtului. O voce nazală și sonoră, pe care o deosebeai de departe, uneori atenuată într-o vorbire peltică și șoptită. Om din evul mediu, tovarăș și sfetnic al unui rege nevoiaș.

Jallez, care urmărise privirea circulară a lui Jerphanion, îi spuse :

— Găsești aici, ca orișunde, cîțiva neghiobi desăvîrșiți ; o majoritate de oameni care nu fac doi bani. Credeam, de altminteri, să fie mai strălucit, în astă seară. Scuzele mele.

— După ce se pot recunoaște neghiobii ?

— Puțin după mutră. Dar mai cu seamă la întrebuintare. Uite, de pildă, tipul care e la capătul banchetei, înspre tine — să nu ne uităm amîndoi la el ; ar băga de seamă că vorbim despre el — iată ! e un imbecil cu totul deosebit ; din naștere tot atît de cretin ca cel mai cretin din Școală, cu circumstanța agravantă că are o cultură de calfă de măcelar și o îngîmfare de tenor.

— Și Moréas ? De ce nu-i aici ?

— N-ai auzit ce-mi spunea Paul Fort cînd am sosit ? Moréas nu se simțea tocmai bine, aseară. Dar va veni.

— Paul Fort îți strîngea mîna cu efuziune, spunîndu-ți de cîteva ori „dragul meu prieten“. Îl cunoști bine ?

Jallez, orice s-ar spune, fusese măgulit de atențiile lui Paul Fort. Era însă una din plăcerile care

nu rezistă la o întrebare. După ce fusese gata să răspundă, cu falsă modestie : „Da, sîntem destul de prieteni“, zîmbi, făcînd ochii mici, și spuse :

— Firește, eu îl cunosc foarte bine. El, însă, mă cunoaște foarte puțin.

— Totuși dădea impresia că te consideră ca pe cineva.

— Mă consideră ca pe un abonat la *Vers et Prose*.

— Glumești ?

— Sînt, într-adevăr, abonat la *Vers et Prose*.

— N-am vrut să spun asta. Paul Fort nu și-ar da atîta osteneală pentru un abonat oarecare.

— Ba da, și-i ceva foarte emoționant. Nu-ți închipui de cîtă ingeniozitate, de cîtă tenacitate dă dovadă liricul acesta, din fire mai curînd indolent, ca să facă să-i meargă revista. Și ce-i vine lui de aici ? Ce-i mai curios e că el se crede poate foarte interesant ; că se felicită poate, cu șiretenia lui champagneză¹, că-și datorează pîinea cea de toate zilele — o mică bucățică de pîine — precum și răgazul de-a scrie versuri, infimelor beneficii pe care i le lasă — dacă i le mai lasă — facturile tipografului. În fond, e un om care se devotează unei cauze. Un poet amabil, ale cărui viclesuguri chiar sînt încîntătoare. Pun rămășag că dacă-i vorbesc despre tine ca despre un abonat posibil, pri-

¹ Specifică locuitorilor din provincia franceză Champagne.

mești de la el o scrisoare frumoasă pe patru pagini, aproape autografă.

— Cum asta, aproape ?

— Se pare că are un nepot care îi imită scriitura la perfecție. Vrei să încerci ?

— Nu, n-ar fi frumos.

— Ba da, va fi foarte frumos. Deoarece sînt convins că te vei abona.

— Știi prea bine că n-am mulți bani de băgat în...

— Jerphanion ! nu cumva ești zgîrcit ? Ce faci tu cu sumele importante pe care ți le varsă familia de Saint-Papoul ? Sau, mai degrabă, nu cumva ești un pic beoțian¹ ? Țăranul care a cîștigat niscaiva gologani și care e foarte dispus să-și cumpere încălțăminte, și chiar încălțăminte frumoasă ; sau să-și ofere o sticlă de vin înfundat... dar cărți ? hrană pentru minte ? Nu, banul nu-i făcut pentru așa ceva.

Jerphanion părea puțin vexat.

— Dragul meu, urmă Jallez, dacă-mi permit să te tachinez, e pentru că ieșim din același mediu. Cunosc mentalitatea aceasta. Trebuie să fim cu băgare de seamă.

— Crezi oare ?... Poate.

— O să fie chiar mult mai simplu. Îi spun îndată lui Paul Fort să te înscrie. N-o să îndrăznești să-mi faci un afront.

¹ Beoția — provincie grecească ; locuitorii ei își creaseră în antichitate reputația de ignoranți, de grosolani, de greoi la minte.

— Vom vedea... Cine-i tipul ăla lingă care s-a așezat ?

— Ăla cu capul rotund și care deschide acum gura ?

— Da...

— Observă, te rog, ce bine știe Paul Fort, care are aerul să copleșească pe toți cu aceeași politețe, să dea dovadă de un discernământ rafinat. N-o să vezi niciodată la masa lui un neghiob desăvârșit. Sau nu mai mult de un minut. Chiar și printre debutanți, miroase îndată cu cine are de-a face. De aici, în ciuda atitor complezențe și obligații, ținuta surprinzătoare a revistei lui... Tipul despre care-mi vorbești e Viélé-Griffin¹. Îl știi ?

— Da. Mi-ai dat să citesc ceva de el în antologia apărută la *Mercury*.

— Îl văd aici pentru prima dată. Revista pe care o patronează el în mod oficios e *La Phalange*. Îmi amintesc când am descoperit poezia modernă. Numele lui Viélé-Griffin e legat pentru mine de gingașele surprize ale simbolismului. Un nume foarte nimerit, de altminteri, cel mai simbolist dintre toate ; dîră de lebădă în ceață... Nu izbutesc să găsesc numele celui alt, mai tînăr, care e în fața lui ; da, cel care rîde și are o voce cam ascuțită... Un nume bizar... A ! Strigelius.

— Ăsta ce-a făcut ?

¹ Francis Viélé Griffin (1863—1937), poet simbolist francez.

— Nu mare lucru... N-am citit nimic de el. Mea-
gea pe la Mallarmé. Mi se pare că am văzut nume
lui, în ultima vreme, în cuprinsul revistei *Vers e*
Prose. Trebuie să fi publicat eseuri ; câteva poezii.
Tot ce poate fi mai *poeta minor*. Nici el nu vin
prea des.

— Nu mai găsești să-mi numești pe nimeni altul

— Nume care nu ți-ar spune nimic. Ortegal.
Îți spune ceva ?

— Nu.

— Ala mic și îndesat, acolo, care-și umple pîr-
cu tutun. De origine spaniolă, cred. Nu-i scris
e pictor. Tot atît de avansat ca și Matisse. D
într-o altă direcție, dacă am înțeles bine. Mai i
telectual ; mai departe de impresionism. Toate a-
tea le știi din auzite. O să caut să văd ceva pict-
de el. Uite :Viélé-Griffin pleacă. E un om cum
care nu zăbovește la cafenea.

— E unul care-ți face semne acolo.

— A ?... a, da ! Îl cheamă Chalmers. E can-
aceeași vîrstă cu noi. N-am vorbit cu el deci
singură dată. Dar destul de mult. E chimist. Foar-
inteligent. A citit mult și pare să asimileze foar-
repede. Nu cred că se consacră literaturii... Totu-
a publicat deja un volum de eseuri vag filozofice.
Ceva în genul lui Maeterlinck¹. N-aș putea spun-
că-mi inspiră o mare simpatie... A !... Iată-l
Moréas.

★

¹ *Maurice Maeterlinck* (1862—1949), scriitor belgian.

Jean Moréas a împins ușa sălii. Se oprește o clipă. Cineva închide ușa în urma lui.

Aruncă o privire celor din jur. Mișcarea capului său e majestuoasă. Trăsăturile feței lui largi nu se clintesc.

Cei doi ochi nu au aceeași expresie. Ochiul drept, în dosul monoclului, radiază orgoliul, autoritatea. Ochiul stîng plinge, și, fără să contrazică afirmația superbă a celuiilalt, o însoțește cu o dezamăgire, o temperează cu melancolie. Toate acestea la un loc dau o nobilă și posomorită privire de rege în exil.

Mustața de crai e încă neagră ; ca și ondulația de deasupra a părului. Pielea e însă cenușie, ca și cînd ar fi prăfuită, și pare mult mai bătrînă decît ochii.

Se îndreaptă către masa din mijloc, făcînd un mic ocol ca să strîngă cîteva miini care se întind spre el. Abia zîmbește. Privește pe deasupra capetelor oamenilor pe care-i salută ; sau, dacă sînt prea înalți, își coboară pleoapele și pare să se uite tîntă la pieptul lor. Mersul lui e lent. E îmbrăcat fără prea mult rafinament, dar îngrijit și cu gust.

Se așază. I se aduce o cupă de șampanie cu whisky. Ezită ; apoi zîmbește trist, ridică din umeri și acceptă.

Nu vrea să se ocupe de nimeni, să vadă deslușit pe nimeni. Ochii lui nu cer decît să se desprindă de cunoașterea aceasta a celorlalți care e deșertăciune și oboseală. Zilele astea a avut mari du-

rieri de cap ; junghiuri în tot trupul : dureri din acelea bruște și adînci care ating osul prin carne, și pe care oamenii, în naivitatea lor, le compară cu suferințe pe care nu le-au încercat niciodată, dar pe care le presupun cele mai crîncene, cele mai perfide, cum ar fi loviturile de pumnal. De altminteri, junghiurile astea inspiră mai puțină teamă prin suferința precisă pe care o provoacă, decît prin starea de nemărginită deznadejde căreia îi sînt obîrșia, înspăimîntătorul semnal.

În astă-seară, durerile vii au dispărut. Dar capul îi e încă greu, buimăcit parcă. S-ar zice că o apă-sare, o durere pornește din cap și se răspîndește apoi în tot trupul. Capul e ca vasul de pe coloana din mijlocul unui bazin ; în astă seară însă, ceea ce țîșnește și se revarsă din el nu e vîna de apă, plină de lumină și de bășicuțe de aer sfîrîitoare, e un soi de șuvoi viscos și negricios. Iar mintea, care-l privește curgînd, îl numește „amărăciunea de-a trăi“.

Cite unii îi adresează cuvîntul. Abia răspunde. Gîndul lui, de altminteri, nu are nevoie să se preocupe de răspunsuri. Dispune de un anumit număr de fraze eliptice, sibiline, care se declanșează singure atunci cînd în jurul lui o tăcere întrebătoare a durat suficient.

A stat culcat toată ziua. Cînd s-a hotărît să iasă din pat, era iar noapte de mult. Se simțea atît de obosit, încît era cît pe ce să se bage din nou în

așternut. Chiar și un somn prost, deși nu suprimă durerea, o disimulează, o preschimbă într-unul din ingredientele elixirului tulbure pe care-l compune.

Totuși, i-ar fi părut rău să nu vină. Astăzi în-deosebi, ar fi văzut într-asta o prevestire rea. Dar mai cu seamă, el îndeplinește aici una din obligațiile acelea plictisitoare și magnifice care sînt tocmai acelea ale regilor. Obligație de prezență și de strălucire față de poporul acesta obscur care-l înconjoară. Obligație de manifestare față de propria lui măreție. Nu pentru că și-ar face vreo iluzie în privința calității mijlocii a adunării. Literați de cafea, speranțe sau ratați de pe „malul stîng”¹, cine-i cunoaște mai bine decît el? Din cei vreo patruzeci-cîți sînt aici, poate că nici măcar cinci nu au un adevărat talent. Iar distanța care-i desparte chiar și pe aceștia de geniu e comparabilă cu spațiile care se întind între pășunile alpine și ghețari. Dar orgoliul e asemenea animalelor superioare. Se hrănește cu prăzi pe care le disprețuiește.

Cu ochii pe jumătate închiși, Moréas lasă să plutească spre el ceva luminos și confuz în care se amestecă voci, priviri, gînduri. Știe prea bine că tot acest mic popor se ocupă mai mult sau mai puțin de el. Nici cea mai fugitivă tresărire a feței lui nu va fi scăpată din vedere. Chiar și ceea ce

¹ *Rive gauche*, malul stîng. desemnează cartierele care se află pe malul stîng al Senei.

este indescifrabil și incomunicabil în durerea lui devine un fel de mister public. A avut întotdeauna nevoie să găsească astfel lângă el ecoul propriei lui măreții. Gloria abstractă, pe care o reconstitui prin dovezi și raționamente, nu ajunge. Parcă durerea se mulțumește să fie ideală? Parcă ea nu se face materie și carne ca să se instaleze în tine! Gloria trebuie și ea să fie reală, asemenea unui suflu pe care-l primești în față.

Dă capul pe spate. Închide ochii aproape de tot. „Mîine, pare-se, e Crăciunul... Crăciunul de aici, din Occident.“ Caută să-și amintească ce era Crăciunul pentru el, cînd era copil, odinioară, Crăciunul din Grecia. Dar ce importanță are? Nu e dispus să caute. „Întristat este sufletul meu pînă la moarte... Iată un gînd care nu e prea potrivit cu Crăciunul... Tot acela a spus asta, dar mai tîrziu, în cu totul altă împrejurare...”

Jur împrejur, conversațiile își urmează zădarnicul zumzet. Strigelius face o paralelă, la care se vede că ține, între imaginația poetică și cinetica gazelor. El pretinde că în creierul poetului ideile elementare dansează, se ciocnesc și sar în sus într-un chip tot atît de fortuit ca atomii în recipientul pe care-l descrie Maxwell, și că rolul spiritului, ca și acela al micului demon imaginat de Maxwell, constă doar în a deschide și a închide

trapa în fața ideilor care se prezintă din întîmplare. Așadar, geniul însuși se reduce la o funcție de pîndă și de alegere. Geniul nu-i decît o vigilență critică. Iar inspirația, cel mult o anumită temperatură care mărește agitația în interiorul recipientului. Strigelius vorbește însă mai puțin limpede decît gîndește. Are un debit rapid și sacadat. Evocă apoi noțiuni care nu sînt familiare celor ce-l ascultă. Trece drept o minte confuză, stăpînită de anumite idei fixe, și totodată drept un neputincios. La treizeci și cinci de ani, n-a produs aproape nimic. Dacă se înverșunează să defăimeze geniul, e doar de necaz că el nu are.

La celălalt capăt al sălii, Ortegal e victima unor atacuri politicoase. Vor să afle de la el cum justifică, din punct de vedere teoretic, pînzele cele mai recente pe care le-a pictat. Ce înseamnă această descompunere a formelor în elemente geometrice. E chiar într-adevăr vorba de-o descompunere? Sau urmărește cumva mai degrabă să creeze prin sinteză forme cu desăvîrșire noi și arbitrare? Ortegal zîmbește, se eschivează. I se întîmplă să îngine, cu accentul lui spaniol, un început de frază care are o aparență de glumă, dar din care nu se poate pricepe nimic. Oamenii într-adevăr nu pricep. Evită însă să insiste de teamă să nu treacă drept proști.

În altă parte e vorba despre ultimele numere ale revistelor *Vers et Prose*, *La Phalange* și *Le Mercure de France*. După părerea generală, în ansamblu

sînt destul de șterse. *Le Mercure* își pierde pe încetul ținuta de revistă literară de avangardă ca să se preschimbe nu într-o mare revistă oficială, ci într-un magazin. Ancheta lui Henri Clouard ¹ despre *Literatura națională* în *La Phalange* a provocat răspunsuri plicticoase ca o zi ploioasă. Era inevitabil cu un asemenea subiect. Cum poți fi atît de belfer ca să pedepsești omenirea cu astfel de întrebări? În schimb, aceeași *Phalange* a publicat recent un *Portret al Elianei la paisprezece ani*, de Valery Larbaud ², care e o minune de psihologie, de calmă îndrăzneală și de exprimare grațioasă. Cît despre *Vers et Prose*, numărul din noiembrie e foarte amestecat. Rémy de Gourmont ³ a făcut greșeala să publice două poezii mediocre, de cel mai demodat simbolism, ceea ce dovedește că un sever cunoscător în materie de poezie poate avea ciudate complezențe față de el însuși. Marele poem al lui Laurent Tailhade ⁴, spre lauda *Păcii*, e tipul desăvîrșit al sforăiturii retorice. Îți închipui perfect un elogiu răsunător al războiului de același calibru. Micul poem al lui André Salmon ⁵, *Paisprezece Iulie*, e plin de farmec. Romain publică urmarea poemului său *O ființă în mișcare*. E destul de impresionant, cu toate că e încă greu să te pronunți. De-o noutate mai agresivă decît acea *Viață unanimă*

¹ Critic și istoric literar francez.

² Scriitor francez (1881—1957).

³ Critic și romancier francez (1858—1915).

⁴ Poet francez (1854—1919).

⁵ Poet francez (1881—1969).

în privința căreia se face atita gălăgie de șase luni. (Lui Paul Fort îi place mult. Dar lui Moréas ? El n-a citit. Nu citește nimic. Dar i-a spus lui Romaines acum câteva zile cu un aer de părinte scandalizat : „Am uitat că scrii versuri albe !”) Romaines e din întâmplare aici. E tânărul acela cu barbă mare neagră, și cu ochii albaștri.

Jallez, căruia tocmai i l-a arătat cineva, ar sta bucuros de vorbă cu el. A regăsit în *Viața unanimă* multe lucruri pe care le simțise și el în felul său. Dar ar trebui ca prezentarea să se facă de la sine, fără riscuri pentru amorul propriu al lui Jallez, și să fie sigur că va fi bine primit. Autorul *Vieții unanime* este, pare-se, distant, și chiar așa și arată. Cu atât mai rău pentru el. Nu va afla că are în această sală un cititor în care bate o inimă frățească.

De câteva clipe, Moréas se simte singur de tot, amețitor de singur. Prezența acestor oameni, diferitele fantome ale realității se retrag și dispar.

Deodată, din adâncul ființei lui, un vers se înfiripă, cele dintii cuvinte ale unui vers. Ca și cum ar porni din fundul pieptului, din regiunea diafragmei, și ți-ar pricinui o ușoară sufocație. Cel dintii vers al uneia din strofele lui ; și, puțin câte puțin, toată strofa se desfășoară în spațiul interior ca o pasăre mare care se deșteaptă.

Ai mei trandafiri dragi se scutură pe rînd ;
Doar ştii că nu-i tot anul soroc de nouă viaţă ;
Zefirul a suflat îndelung ; în curînd
Începe asprul crivăţ ce apele îngheaţă.

Buzele lui se mişcă în mod vizibil. Se aude un murmur, murmurul unei voci bogate, stăpînite. Moréas îşi recită versuri, versurile lui. Nici nu se mai gîndeşte că sînt ale lui ; nu mai ştie cînd le-a făcut. S-au eliberat de persoană şi de trecut. Sînt versuri eterne, care se înalţă ca fumul unei jertfe. Poetul nu mai e decît un ministrant, al cărui privilegiu e că asupra lui se răspîndeşte în primul rînd vraja, beţia incantaţiei pe care-o rosteşte.

Vrei oare, Bucurie, un cîntec jucăuş,
Şi nu socoţi şi tu că-i culmea nebuniei,
Cînd vii fără vreun rost să-mi zgîndări sub arcuş
O strună hărăzită de mult melancoliei ?

În dosul pleoapelor coborîte e poate căldura unei lacrimi. Dar nimeni nu are dreptul s-o ştie. Nici chiar tu. De cînd nu mai eşti copil, n-ai plîns niciodată. Ultima ta lacrimă a fost luată odinioară de vîntul atic. Doar n-o să te înduioşezi tocmai acum, cu toate că eşti cu desăvîrşire singur şi în primejdie de moarte. La urma urmei, de ce te-ai plînge ? Capul nu mai e greu. Şi nu eşti chiar atît de singur, de vreme ce zeul cel mai pur, purificat pînă şi de existenţă, te numeşte cu glas tare prietenul lui ?

XXIII

MITINGUL DIN STRADA FOYATIER. VIZIUNEA LUI JAURÈS

Ora șapte și cincizeci de minute. Roquin bate la ușa lui Miraud.

— Hai, vino ! Ești gata ?

— Trebuie chiar să plecăm ?

— E anunțat pentru opt și jumătate. Dar de aici pînă în strada Foyatier, fără să ne grăbim, facem aproape douăzeci de minute. Dacă vrei să avem vreo șansă să intrăm... Ți închipui și tu... cînd vorbește Jaurès...

Tatăl lui Louis Bastide își împăturește șervetul, golește paharul, se ridică.

— Unde te duci, tată ?

— Să-l ascult pe Jaurès. Tu știi cine-i Jaurès ?

— Da.

— Ei bine, spune-ne ceva despre el.

Louis Bastide știe multe lucruri despre Jaurès ; din conversațiile tatălui său, pe care le ascultă fără să se oprească din joacă ; din ziare. A citit lungi

fragmente din discursurile lui. Ar putea spune cine sînt prietenii lui Jaurès, cine îi sînt duşmanii. Toate astea cu un iz de legendă. Louis Bastide e însă plin de pudoare. Nu vrea să răspundă ca la şcoală. Zîmbeşte cu ochii în jos şi îngînă doar :
— Îţi spun că ştiu.

Clanricard se ridică şi el de la masă, îşi ia rămas bun de la părinţi. Sampeyre se impacientează din cauză că doamna Schütz întirzie să-i servească masa.

— Te-am prevenit, doamnă Schütz. Am întîlnire cu domnii accia jos, în seuar. Nu vreau să-i fac să mă aştepte.

Legraverend se ceartă cu nevastă-sa, după obiceiul lor cînd sînt în întîrziere.

În apropierea şcolii unde se ţine mitingul, toate străzile Butte-i încep să fie orientate într-un anumit sens. Chiar şi trecătorul care nu ştie nimic e pătruns de emoţia specifică trezită de un oraş încordat în preajma unui eveniment. În piaţa Anvers, mulţimea care iese din metro, în loc să se răsfire şi să se reverse, urcă năvalnic prin strada Steinkerpie. Jerphanion şi Jallez coboară din autobuzul J în locul unde Wazemmes întîlnise dragostea. Pe bulevardul pe care mişună prostituatele, se văd de departe afişe roşii, lipite pe reliefurile pilaştrilor, pe care scrie cu litere mari : *Pentru pace în Europa* ; iar mai jos : *Jaurès*.

Iese din mica sală prost iluminată, în care mirosul copilăriei sărace se amestecă atît de trist cu acela al verzei și al tinichelei. Se deschide o ușă înaintea lui. Îl izbește deodată în față rumoarea, fumul, lumina tulbure a sălii, dar mai cu seamă enorma prezență care o umple.

I se face drum spre tribună. Oamenii, care sînt împinși, la început rezistă ; dar se întorc, îl recunosc. Aclamația care se declanșează la vederea lui se întinde în două secunde peste întreaga sală, atinge pereții lungii curți acoperite, sare pe ferestre pînă la mulțimea care, neputînd intra, se îngheșuie în curte.

El se bucură de această aclamație. Are nevoie de ea. E fanfara cu care s-a obișnuit să fie salutat. Tot ea pregătește și favorizează transfigurarea interioară care a și început să pună stăpînire pe el. Griile personale se volatilizează în această flacără. Sănătatea, micile ameteți pe care le simte de cîtva timp, cuvîntul acela pe care l-a pronunțat deunăzi medicul : „Pletoră... Atenție la pletoră !...” ce importanță mai au acum ! Tot pletoră e și această aclamație. Pletoră, orice generozitate și orice nădejde.

Urcă cele trei trepte înalte ale estradei. E momentul cînd mintea e puțin confuză. Planul la care te-ai gîndit în timpul mesei, începuturile de pericade care ți-au sunat în urechi în birjă, totul se pierde într-un fel de murmur cerebral. Dar aclamația care se potolește pe încetul seamănă cu spuma

valului pe plaja de nisip. Valul vine să te ia. Valul te va purta.

— Cetățeni...

Vocea lui puternică își ia avânt extrem de încet. La început nu-i încă vorba de-a comunica idei. Trebuie să creezi starea de atenție, să pregătești spiritele cu o ambianță de gravitate, să sugerezi sufletului o ținută de ceremonie. Cuvintele vin unele după altele la intervale lungi, fiecare continuat de-o modulație vibrantă, ca apelurile succesive ale unui bucium ce adună lumea din cele patru zări. Cuvintele nu știu încă exact încotro se îndreaptă. Fraza se ridică, se leagănă, întreabă spațiul din fața ei. Încetul cu încetul, o idee, abia schițată, apare în minte, în timp ce cuvintele se precipită, fiecare prilejuind totodată o tensiune și o creștere a vocii.

Gîndirea lui Jaurès e în mod spontan maiestuoasă. Ceea ce căuta era un exordiu foarte simplu inspirat de evenimentele recente. Intenționa să amintească în două cuvinte auditoriului că ultimul trimestru a provocat multă îngrijorare în ce privește politica externă. Dar ceea ce-i vine în minte, ceea ce se desfășoară în capul lui e o viziune a mișcării anului. Ritmul de procesiune al celor patru anotimpuri. Viața umanității suspendată ea însăși de cuiul de aur al solstițiilor. Vremea secerișului. Vremea fructelor. Diminețile cețoase de toamnă în care plugarul își împinge plugul, increzător în armonia lumii și în recoltele viitoare. Și acum iată

sfârșitul anului ; repaosul Crăciunului ; sărbătoarea Crăciunului. Jaurès își dă seama deodată că mitingul cade în mijlocul sărbătorilor Crăciunului. Coincidență pe care n-o premeditase, dar care e frumoasă și pune stăpânire pe el. Crăciunul. Acolo sus, aproape de tot, Basilica. Ideea de Crăciun nu aparține unei religii. E veche de când lumea. Jaurès știe să facă aluzii, nicidecum jignitoare, la credințele tradiționale. Totuși, fără nici un fel de cochetărie echivocă. În numele oamenilor noi, el primește de la trecut, „preia“ de la trecut ideea de Crăciun. De altminteri, așa vede el, dinainte, toată Revoluția : o transmisiune a Puterii și a Patrimoniului, fără mînie ; o preluare binevoitoare ; schimbarea gărzii în cadrul umanității, cu saluturi din ambele părți.

A venit să comunice poporului adunat în această curte de școală, lungă și acoperită, nu speranțe calme, ci îngrijorările cele mai vii. Ciclul imperturbabil al anului nu trebuie să ne îndemne laoseninătate leneșă. Nici o recoltă nu răsare singură. Cerul peste capul omului care ară e plin de primejdii, chiar și pămîntul pe care-l scormonește e plin de dușmani.

Jaurès evocă apoi această toamnă din 1908, vuind de zvonuri de război. În cîteva fraze ample, face istoricul conflictelor care s-au suprapus și dintre care nici unul nu s-a rezolvat. El arată că diversitatea originilor lor nu le împiedică să se agraveze

unele pe altele, nici să manifeste o înfricoșătoare convergență.

Pe măsură ce vorbește, e izbit, cum n-a mai fost vreodată, de mărimea și de iminența primejdiei. Ar vrea să găsească accente capabile să convingă, să tulbure, să transmită o stare de teamă activă, de vigilență fremătătoare, oricărui om, chiar și unui dușman al idealului său, care s-ar fi rătăcit la acest miting. El ar vrea mai ales să-l facă să înțeleagă pe acest popor muncitor, venit ca să-și aclame tribunul, că ceea ce importă pentru moment nu e să obții o sporire a salariilor sau o reducere a orelor de lucru. Ceea ce importă e să împiedici războiul european, prăbușirea civilizației. Iată evidența înspăimântătoare. Pentru el, asta nici nu mai e o chestiune de raționament. Un spirit profetic pune stăpânire pe el. Argumentele nu mai sînt decît un fel de mască pe care din pudoare o pune peste fața supranaturală a Profetiei. El vede îngrozitorul viitor. Nu-i mai rămîne decît să-l înfățișeze în cuvinte de foc :

— Luați aminte că trebuie să faceți un mare efort ca să căpătați fie și o vagă idee despre ce va fi. Să nu vă închipuiți că trecutul, chiar și cel mai întunecat, v-ar oferi o imagine a ceea ce vă așteaptă. Războiul, dacă din nefericire izbucnește, va fi un eveniment cu totul nou în lume, prin adîncimea și întinderea dezastrului.

Și nici măcar să nu vă închipuiți un război scurt. Forțele puse în mișcare, masele ridicate vor fi atît

de mari, încît va fi nevoie poate de ani și ani pentru ca furtuna să se potolească, pentru ca prăpădul să-și epuizeze energia...

Ghicește în anumite capete care-l ascultă, în anumiți ochi cu aspre luciri fixe, în contracțiunea amară a anumitor buze, ideea pe care-o evocase Gurau zilele trecute. Se duce țintă spre ea și o denunță :

— Sînt printre dumneavoastră dintre accia care-și spun poate că dintr-un război european poate ieși Revoluția ?

Se oprește o clipă. Apoi, asupra acestei idei căreia îi găsește un chip satanic, lasă să cadă ca o măciucă spiritul profetic :

— Dar tot atît de bine pot să iasă, pentru o lungă perioadă, crize de contrarevoluție, de reacțiune furioasă, de naționalism exasperat, de dictatură înăbușitoare, de militarism monstruos ; un lung lanț de violențe retrograde, de ură josnică, de represalii și de înrobiri. Și noi refuzăm să jucăm acest barbar joc de noroc.

Îi lipsește însă ôbida aprigă, obișnuită profeților. Departe de-a găsi o plăcere în faptul de-a se tăvăli ca ei în mirșăviile și în grozăviile profeției, el suferă de propria lui luciditate. Simte contradicția dintre viziunile pe care i le impune ea și acelea pe care i le trimite suflul inimii lui, și care sînt viziuni de bucurie, fumuri glorioase, generoase tămiieri ale victiilor. Și atunci, aproape fără să vrea, poleiește negrele viziuni cu aurul elocvenței sale. Domo-

lește catastrofa viitoare în legănarea unei muzici. Dar mai cu seamă refuză să creadă în fatalitate. Hotărăște eroic, în sinea lui, că „nimic nu-i scris dinainte“. Imploră poporul să-și încordeze puterile împotriva forțelor răului. Da, mai cu seamă, să nu ne resemnăm !

— Oamenii din Europa merg încovoiați sub povara păcii armate, și nu știu dacă ceea ce duc pe umerii lor e războiul sau cadavrul războiului...

Ei bine ! Să pună toți umărul. Să arunce jos povara echivocă. Să aducă la cunoștința tuturor guvernelor că prima lor voință, prima lor cerință, înaintea bunăstării materiale, aproape chiar înaintea pâinei celei de toate zilele, este pacea ; pacea între oameni, pacea dezarmată.

În timp ce brațele și vocea lui conjură poporul, o idee năstrușnică, o idee puțin nebunească îi trece prin minte, o idee nu orgolioasă, în ciuda aparențelor, izvorită numai din dragoste și din îngrijorată sollicitudine, o idee părintească :

„Numai de-ar avea parte de mine ! Numai de-aș mai fi eu aici !“

AUTORUL CĂTRE CITITORI

Iată-ne ajunși la sfîrșitul celui de-al patrulea volum al Oamenilor de bună-voință (și-i vorba, nu-i așa, de patru volume adevărate, cu text bogat). Vă mulțumesc din inimă că m-ați urmat pînă aici.

Îmi dau seama că v-am cerut un efort : cel mai dificil poate dintre toate ; anume, de-a rupe cu vechile deprinderi. Chiar și acei dintre dumneavoastră care n-au simțit acest efort — și dacă dau crezare destăinuirilor pe care le-am cules, ei sînt încă destul de numeroși — chiar și aceia au fost nevoiți să se dispenseze de interesul susținut pe care-l trezește o poveste : vreau să spun o poveste unică, istorisită de la un capăt la altul.

Aceste patru volume erau destinate să alcătuiască întrucîtva prima parte a romanului, primă parte care are și ea drept prolog, sau drept uvertură simfonică, volumul întîi : 6 octombrie.

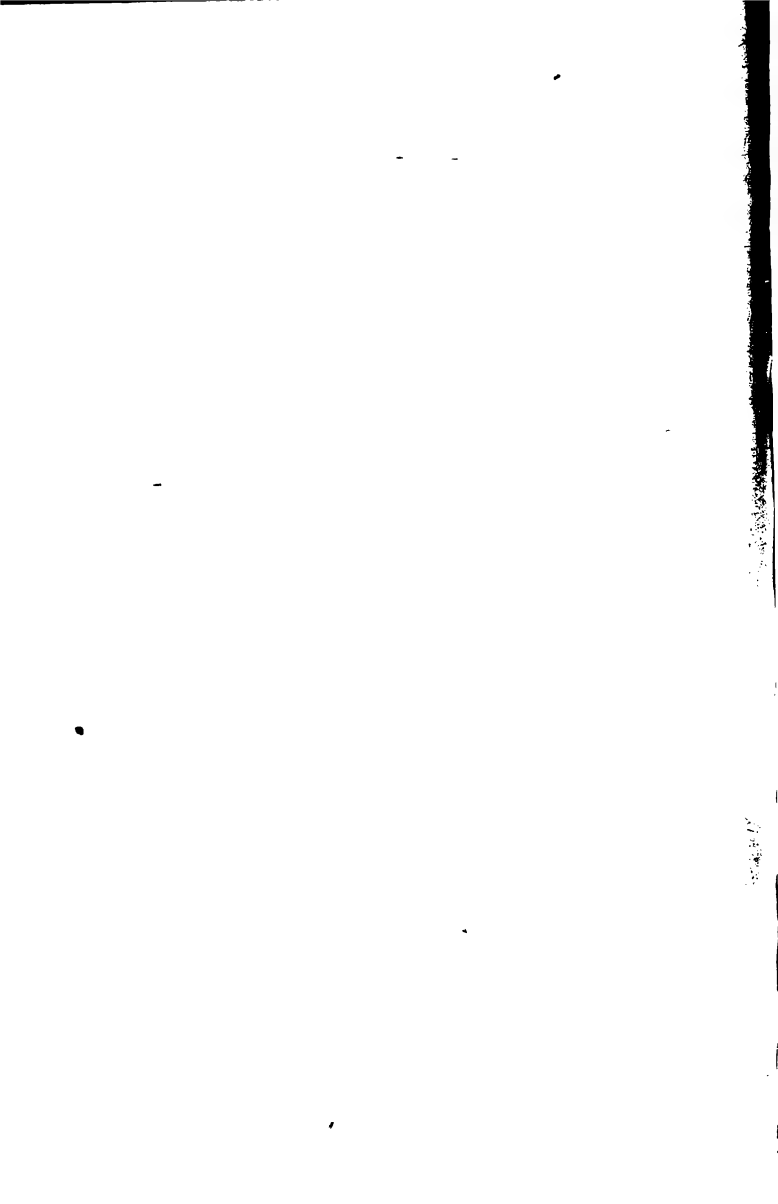
Obiectul acestei prime părți a fost de-a ne pune în cel mai larg contact posibil cu epoca din pragul căreia am pornit. Cursul evenimentelor particulare trăgea mai puțin în cumpănă decât originea lor comună, mai puțin decât cunoașterea mediilor și a personajelor din care aveau să se nască mișcările ulterioare. Așa cum ați observat, de bună seamă, acest prim curs al evenimentelor nu se întinde prea departe : cele aproximativ o mie două sute de pagini pe care le-ați citit corespund ultimului trimestru al anului 1908, unui flux de timp de abia trei luni.

Acum, și de-a lungul unui anumit număr de volume, ritmul și întocmirea povestirii se vor schimba. Datorită tocmai acestei perseverente munci de recunoaștere prealabilă, vom putea acum să ne ocupăm mai îndeaproape de anumite serii de evenimente, să însoțim o bună bucată de drum, și într-un pas mai vioi, anumite aventuri, anumite personaje, să le aducem pînă la un nou prag de epocă, pînă la un nou palier comun ; totuși, fără să pierdem, nădăjduiesc, nici beneficiul unei vederi complexe și ramificate a lucrurilor, nici sentimentul multiplicității lor organice, al neîncetatei lor corelații și joncțiunii. Și înainte de a relua, pentru o etapă ulterioară și pentru timpul cit va fi necesar, primul nostru mod de povestire, vom aștepta să fim conduși la el în mod firesc, adică să fi atins acest nou palier comun la care făceam aluzie.

Imi dau seama că indicațiile mele încă mai pot părea întrueitva obscure. Ele ar fi fost și mai obscure dacă le-aș fi dat în prefață ; acesta-i și motivul care m-a reținut de-a o face atunci. Partea din edificiu executată pînă în prezent, oricît de insuficientă ar fi ea, vă va ajuta în orice caz să ghiciți ceea ce vreau să spun.

Totuși, n-aș vrea să vă las să credeți că în timp ce, în prefață, mă prefăcem că anunț o operă supusă neprevăzutului, disparatului, însăși incoerenței vieții, eu meditam, de fapt, la o construcție meșteșugit simetrică. Dimpotrivă, toată grija mea a fost, de la început, de-a întocmi un plan cît mai puțin deformant cu puțință în ceea ce privește realitatea ; cît mai puțin aparent cu puțință în ceea ce privește spiritul ; și reproșul la care mă resemnam cel mai bucuros dinainte era de-a părea că merg la întîmplare. Dumneavoastră, care m-ați urmat prietenește pînă aici și care, prin urmare, m-ați aprobat mai mult sau mai puțin în hotărîrea pe care am luat-o, nu trebuie să vă temeți de vreo dezamăgire.

Dar puteau să existe pentru dumneavoastră, dacă nu alte temeri, cel puțin alte incertitudini, pe care țineam să le risipesc. Și apoi, mi-a plăcut, la capătul acestei prime etape, să vă trimit acest salut.

CUPRINS

I	Place des Fêtes	5
II	Wazemmes în noua lui profesie	11
III	Grijile lui Edmond Maillecotin	17
IV	Dimensiunile lui Haverkamp la sfîrșitul lui 1908	22
V	Fratele și sora	43
VI	O bucată de carne roșie	48
VII	Trecătorul din strada Migdalilor	54
VIII	Plimbarea și preocupările cîinelui Macaire	88
IX	Un revoluționar german	100
X	Ideile lui Laulerque. Francmasoneria	114
XI	Tertipurile lui Riccoboni	136
XII	Garsoniera lui Sammécaud și micul birou al lui Riccoboni	145
XIII	Portretul	164
XIV	Domnia tandreței	168
XV	Vagabondul	172
XVI	Ședința de la Controlul social	197
XVII	Juliette primește o scrisoare	219

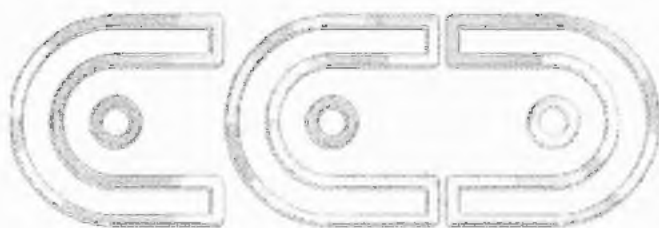
XVIII	Cîntecul dragostei norocoase	228
XIX	Quinette dă raportul	240
XX	Jallez și Juliette se regăsesc	253
XXI	Cina în Place du Tertre	264
XXII	Ședință la Closerie. Visurile lui Moréas	275
XXIII	Mitingul din strada Foyatier. Viziunea lui Jaurès	297
	<i>Autorul către cititori</i>	305

Redactor : ELENA MURGU
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

Apărut 1970. Hirtie ziar rotativ de 50 g/m².
Format 700×920/32. Coli ed. 10,75. Coli
de tipar 9,75. A. nr. 14.475

Tiparul executat sub comanda
nr. 642 la Combinatul Poligra-
fic „Casa Scintei” Piața Scin-
teii nr. 1, București — Repu-
blica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

